

**MONTESQUIEU VE TOCQUEVILLE'İN
SINIRLI İKTİDAR ANLAYIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

Alican KAPLAN

**Eylül 2022
DENİZLİ**

**MONTESQUIEU VE TOCQUEVILLE'İN
SINIRLI İKTİDAR ANLAYIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME**

**Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Siyaset Bilimi Programı**

Alican KAPLAN

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Rezzan Ayhan TÜRK BAY

**Eylül 2022
DENİZLİ**

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

Alican KAPLAN

ÖN SÖZ

Bu tezin yazım sürecinde benden hiçbir desteğini esirgemeyen tez danışmanım ve hocam Dr. Öğr. Üyesi Rezzan Ayhan TÜRKBAY'a, katkılarından dolayı değerli hocalarım Doç. Dr. Ferihan POLAT ve Dr. Öğr. Üyesi Yavuz Selim ALKAN hocalarıma teşekkürlerimi sunarım. Bu aşamaya kadar gelmemde emekleri olan Pamukkale Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümü hocalarıma ayrıca teşekkür ederim.

Hayatımın her aşamasında ve her koşulda yanımda olan başta sevgili annem Rahime KAPLAN ve çok sevgili babam Hasan KAPLAN'a sonsuz minnettarlığımı sunarım. Ayrıca bu süreçte yanımda olan Dilan KARADAĞ'a, Faruk KARADAĞ'a, Umutcan KAPLAN'a, Ezgi KAPLAN'a, Semra KOCAEL'e ve sevgili eşim Betül KAPLAN'a teşekkür ederim. Son olarak hayatta karşıma çıkabilecek engellerin her zaman aşılabileceğini öğreten sevgili dostlarım Hüseyin ÖZDEMİR'e ve Servet Oğuzhan DİKER'e teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

MONTESQUIEU VE TOCQUEVILLE'İN SINIRLI İKTİDAR ANLAYIŞLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Kaplan Alican
Yüksek Lisans Tezi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı
Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Rezzan Ayhan Türkbay
Eylül 2022

Montesquieu ve Tocqueville, siyasal düşüncenin merkezi konumunda yer alan iktidarı sınırlandırma düşüncesinin modern dönemdeki önemli temsilcileri olarak kabul edilmektedir. Bu çalışmada, iki düşünürün kuramlarında iktidarın sınırlandırılması bağlamında oluşturdukları fikirleri incelenip karşılaştırılmıştır. Öncelikle iktidarı sınırlandırma amacı doğrultusunda iki düşünürü de etkileyen tarihsel süreç ve kavramsal zemin incelenmiştir. Böylece iki düşünürün iktidarın sınırlandırılmasına hangi çerçeve içinde yaklaştığı, varsayımlarının benzerlik ve farklılıklarının neler olduğu ortaya konmak istenmiştir. Tarihsel süreç, Montesquieu ve Tocqueville'in yaşadıkları dönemlere karşılık geldiği için, Fransa'daki hemen Devrim öncesi ve sonrası süreçlere odaklanılmıştır. Kavramsal çerçeve kısmında ise, demokrasi ve liberalizm kavramları ayrı ayrı ele alındıktan sonra iki kavramın ilişkisi birlikte değerlendirilmiştir. Ayrıca merkezileşme, özgürlük ve eşitlik kavramları da iktidarın sınırlandırılması açısından kavramsal çerçevede incelenmiştir. Yapılan karşılaştırma neticesinde iki düşünürün de kuramlarında iktidarın sınırlandırılmasına dair ortaklığın liberalizmin ekseninde olduğu saptanmıştır. Ayrıca inceleme sonucunda iki düşünürün de iktidarı sınırlandırmak adına öne sürdükleri kavramsal ve kuramsal mekanizmalar konusunda benzerliklerinin yanında farklılıkların da olduğu ortaya konmuştur. İki düşünürün de iktidarı sınırlandırmada kuvvetler ayrılığı anlayışını savunmuşlar ve ara mekanizmaları kurgulamışlardır. Fakat ara mekanizmaların neler olacağı konusunda farklılaşmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Montesquieu, Tocqueville, Sınırlı İktidar, Demokrasi, Liberalizm

ABSTRACT

AN EXAMINATION OF MONTESQUIEU AND TOCQUEVILLE ON THE CONCEPTION OF LIMITED POWER

Kaplan Alican

Master Thesis

Department of Political Science and Public Administration

Adviser Of Thesis: Dr.Öğr. Ü. Rezzan Ayhan Türkbay

September 2022

Montesquieu and Tocqueville are accepted as the important representatives of the idea of limiting power, which is at the center of political thought, in the modern period. In this study, the ideas of the two thinkers in the context of the limitation of power in their theories were examined and compared. First of all, the historical process and conceptual ground that affected both thinkers were examined in line with the aim of limiting the power. Thus, it was aimed to reveal the framework in which the two thinkers approached the limitation of power, and what the similarities and differences of their assumptions were. Since the historical process corresponds to the periods in which Montesquieu and Tocqueville lived, the focus was immediately on the pre-revolutionary and post-revolutionary processes in France. In the conceptual framework part, after the concepts of democracy and liberalism were discussed separately, the relationship between the two concepts was evaluated together. In addition, the concepts of centralization, freedom and equality are also examined in the conceptual framework in terms of the limitation of power. As a result of the comparison, it was determined that the partnership regarding the limitation of power in the theories of both thinkers was formed on the axis of liberalism. In addition, as a result of the examination, it has been revealed that there are similarities as well as differences in the conceptual and theoretical mechanisms that both thinkers put forward in order to limit the power. Both thinkers defended the understanding of separation of powers in limiting the power and constructed intermediate mechanisms. But they differed on what the intermediate mechanisms would be.

Keywords: Montesquieu, Tocqueville, Limited Power, Democracy, Liberalism

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	I
ÖZET.....	II
ABSTRACT	III
İÇİNDEKİLER	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TARİHSEL SÜREÇ

1.1. Aydınlanma	5
1.2. Devrim Öncesi Fransa'nın Sosyo – Politik Durumu	8
1.3. Devrim ve Devrim Sonrasında Fransa.....	17

İKİNCİ BÖLÜM KAVRSAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Demokrasi.....	25
2.2. Liberalizm.....	33
2.3. Liberalizm ve Demokrasi İlişkisi	36
2.4. Özgürlük Ve Eşitlik	40
2.5. Merkezileşme	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM İKTİDARIN SINIRLANDIRILMASI

3.1.Despotizmin Engellenmesi ve Demokrasinin Etkisi	59
3.2. Kuvvetler Ayrılığı	67
3.3. Ara Erkler	72
3.3.1. Yargı	74
3.3.2. Din	79
3.3.3. Sivil Toplum	83
3.3.3.1. Yerinden Yönetim.....	89
3.3.3.2. Örgütlenme Özgürlüğü.....	90
3.3.3.3. Dernekler.....	92
3.3.3.4. Basın.....	93
SONUÇ	96
KAYNAKÇA.....	99
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

GİRİŞ

Antik Yunan döneminden günümüze kadar felsefeci ve kuramcılarının önemli araştırma ve meşguliyet alanlarından biri iktidarı sınırlandırma olmuştur. Bu çalışmada iktidarı sınırlandırmak konusu Fransız düşünürler Charles-Louis de Secondat Montesquieu (1689-1755) ve Alexis De Tocqueville'in (1805-1859) kuramları çerçevesinde incelenecektir. İncelemenin konusu genel anlamıyla, düşünürlerin iktidarı sınırlandırmak amacıyla ürettikleri kavramsal ve kuramsal mekanizmaları, ilgili oldukları tarihsel süreç ve düşünsel zemin içinde ortaya koymaktır. İktidarın mutlak hale gelmesi, kimi dönem ve düşünürler için çoğunluğun, kimi zaman zenginlerin, kimi zaman da tek kişinin sebep olduğu keyfi ve kuralsız bir yönetim anlayışına karşılık gelmiştir. Çalışmada incelenen iki Fransız düşünür olan Montesquieu ve Tocqueville için de iktidarın mutlaklaşması kaygısı ve iktidarın sınırlandırılması, farklı gerekçelerle düşüncelerini şekillendiren önemli çıkış noktası olmuştur.

Montesquieu, on sekizinci yüzyıl düşünürü iken, Tocqueville on dokuzuncu yüzyıl düşünürüdür. Örneğin, Montesquieu Fransız Devrimi'ne giden sürece şahitlik etmiş ancak Devrim'i bizzat yaşamamış; Tocqueville ise Devrim'in taze etkilerinin hissedildiği bir dönemde dünyaya gelmiştir. Dolayısıyla tarihsel arka planın onların düşüncelerinin çerçevesini farklı yoğunluk ve boyutta etkilemesi olağan bir sonuçtur. Bu farklılıklara rağmen belirtildiği gibi, iktidarın mutlaklaşması kaygısı ve bu amaçla iktidarın sınırlandırılması düşüncesi onların ortak noktalarıdır. Öncelikle bu çalışmada, aralarındaki bu düşünsel ortaklık ya da bağı açığa çıkarmak amaçlanmaktadır. Düşünsel ortaklık daha ziyade klasik liberalizm ekseninde cereyan etmekte ve her iki düşünür liberal düşünce ile ilişkisi çerçevesinden pek çok değerlendirmeye maruz kalmaktadır. Çalışmanın odağında iktidarı sınırlandırmak meselesi yer aldığı için düşünürlerin kullandıkları argümanlar da liberalizm ile olan farklı boyutlardaki ilişkisi içinde ele alınacaktır. Ancak hızlı değişim süreçlerine tanıklık ettiklerini belirttiğimiz düşünürler, sınırlı iktidar anlayışı anlamında liberalizm ekseninde olmalarına rağmen, bu değişim dönemlerinin izlerini yansıtarak kullandıkları kavramsal ve yapısal mekanizmalar açısından farklılık göstermektedirler. Söz konusu farklılıkları ortaya koyarken liberalizmin iktidarın sınırlandırılması açısından kat ettiği belli tarihsel uğraklar da açığa çıkabilecektir. Böylelikle iki düşünürün karşılaştırma zemini oluşacaktır.

Bu incelemenin başlıca araçları; Montesquieu ve Tocqueville'in iktidarı sınırlandırmak için tarih ve toplumsal yapı arasındaki ilişkiyi koyma biçimleri, iktidarı sınırlandırmak adına izlemiş oldukları yöntem ve bilhassa iktidarı sınırlandırmanın araçları olarak kurmaya çalıştıkları denge ve bazı ara erk ya da kurumsal mekanizmalar bu analizin başlıca araçları olacaktır. Her iki düşünürün tüm siyasal ya da sosyolojik kuramını karşılaştırmak gibi geniş bir amaç çalışmanın sınırlarını aşmaktadır. Bu nedenle çalışma, Montesquieu ve Tocqueville'in iktidarı sınırlandırma amaçları ve bu amaç için başvurdukları yöntem ve mekanizmalar ile sınırlandırılmıştır. Bu doğrultuda başvurdukları mekanizmalar değişse de siyasal iktidar üzerinde ulaşmaya çalıştıkları uzlaşma ve denge arayışları yapılacak karşılaştırmanın odaklandığı noktadır. Montesquieu daha çok monarşi ve sınırlı iktidar ikileminden ara erkleri nitelendirirken, Tocqueville demokrasi ve sınırlı iktidar ikilemi üzerinden sivil toplumu nitelemektedir. Her ikisinin düşüncelerinin kesişim noktası liberalizmin iktidarın sınırlandırılması argümanıdır. Montesquieu ve Tocqueville'in liberal olup olmadıkları ya da ne ölçüde liberalizm ile ilişkili olduklarını saptamak çalışmanın doğrudan amacı değildir. Ancak iktidarın sınırlandırması argümanının onları ne ölçüde buluşturduğunu saptamak belli ölçülerde liberalizm ile yollarının ne kadar kesiştiğini ortaya koymayı gerektirecektir.

Bu çerçevede çalışmanın ilk bölümü tarihsel sürece ayrılmıştır Tarihsel sürecin incelenmesindeki amaç iki düşünürün de kuramlarının hem yaşadıkları tarihi dönemlerle ilişkisini ele almak; hem de bu kuramlarının temel meselelerini örneklerle inceleyebilmektir. Montesquieu ve Tocqueville'in yaşadığı tarihsel dönemi belirleyen ara kesit, Fransız Devrimi'dir. Devrim öncesi ve sonrasının iktidarın sınırlandırılması meselesi üzerinde de etkili olması kaçınılmazdır. Aydınlanma dönemi ve düşüncesi ise on yedinci yüzyıldan itibaren düşünsel iklimi ve düşünürleri yoğun bir şekilde etkilediği için özellikle ele alınacaktır. Aydınlanma düşüncesinde her iki düşünürün düşüncelerinin kökenlerine rastlamak mümkündür.

Çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan kavramsal çerçeve kısmında kuramsal çerçevenin anahtarları olan kavramlar, iktidarın sınırlandırılması çerçevesinde incelenecektir. Bu amaçla demokrasi, liberalizm, eşitlik ve özgürlük, merkezileşme kavramları ele alınmıştır. Bu kavramların ele alınma sebebi ise iktidarı sınırlandırma meselesinde yol haritası oluşturmalarıdır. Bu kavramların her birinin sınırları çok geniş olmakla birlikte bu kavramlar, tarihselliği ile ve düşünürlerin fikirlerini etkilemeleri açısından inceleneceklerdir. Liberalizm, özellikle günümüzde farklı eğilimler içinde değerlendirilse de çalışmanın odaklandığı dönem itibariyle klasik liberalizm esas

alınacaktır. Ayrıca liberalizm incelemesi, onun demokrasiyi nitelenmesi ve sınırlı iktidar argümanına odaklanarak daraltılmıştır. Eşitlik ve özgürlük ilkesi de yine demokrasi ve liberalizm ilişkisi içine yerleştirilemeye çalışılmıştır. Bu sayede düşünürlerin bu ilişkide aldıkları konum değerlendirilebilecektir. Kavramsal çerçeve bölümünde son olarak merkezileşme incelemeye tabi tutulmuştur. Merkezileşme konusunun ele alınmasının sebebi, düşünürlerin kuramlarında önemli bir yer tutmasından ve iktidarın mutlak olup olmadığını nitelendirme işlevi görmesi ile ilişkilidir.

Sınırlı iktidar ve ara erkler başlığı altındaki üçüncü bölümde, tarihsel sürecin ve kavramsal çerçevenin ele alındığı ilk iki bölüm ana hattı belirleyecektir. Kavramsal çerçevedeki ölçütler kullanılarak iktidarın sınırlandırılması meselesini düşünürlerin nasıl ele aldıkları ve hangi mekanizmaları bu anlamda kullandıkları, ne ölçüde benzerlik ve farklılıklar gösterdikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Diğer yandan düşünürlerin düşünsel zeminde ortaklığını yansıtan sınırlı iktidar meselesinin onları liberalizm ile ne ölçüde ilişkili kıldığı bu bölümde açığa çıkarılmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇ

Tarihsel süreç Montesquieu ve Tocqueville'in kuramlarının gelişmesindeki tarihsel arka planı değerlendirmek amacıyla incelenecektir. Bu nedenle kuramlarını şekillendiren ana hatlar ile sınırlı kalınacaktır. Montesquieu ve Tocqueville'in kuramlarının oluşmasında on sekizinci yüzyıl ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Fransa'nın sosyo-politik durumunun önemli bir etkisi vardır. Fransa'nın Devrim öncesi, Devrim zamanı ve Devrim sonrası süreci Montesquieu ve Tocqueville'i kavramada önemli aşamalar haline gelmektedir. Fransa'da bu dönemler içerisinde yaşanan ekonomik, toplumsal, siyasal çatışma ve değişimler her iki düşünürü de, Fransa'nın mevcut durumunu sona erdirmek arayışına itmiştir. Fransa'ya sosyo-politik anlamda çözüm düşünen Montesquieu'ya göre örnek model İngiltere iken, Tocqueville'e göre Amerika'dır. İki düşünürün bir diğer ortak noktaları da Fransa siyasetinde aktif rol almış olmalarıdır. Bir soylu olarak, yaşadığı dönemde Tocqueville de Fransız siyasal yaşamının doğrudan içindedir, hatta Montesquieu'ya kıyasla çok daha aktif bir rol oynar. Her halükarda ikisinin de siyasetten beklentileri aynıdır. Fransa'yı daha güçlü hale getirecek kurumsal bir reforma gitmek ve bu doğrultuda birey–toplum–devlet ilişkisini yeniden tasarlamak. Montesquieu'nun Fransa'ya önerdiği model İngiliz Monarşisidir. Tocqueville ise Amerikan Demokrasisini model olarak ele alır (Kabakçı, 2019: 72). Anlaşılacağı üzere Fransa'nın on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıldaki kaotik durumu iki düşünür üzerinde etkili olmuştur. Aristokrat bir aileden gelen ve Fransa'da önemli görevlerde bulunan Tocqueville'in *Amerika'da Demokrasi* adlı başyapıtı, Amerika'daki mevcut sosyal ve siyasal yapıyı incelemek suretiyle sadece Amerika'yı ilgilendiriyormuş gibi gözükse de aslında hedef kitlesi Fransız okurlarıdır (Winthrop, 1976: 94). Tocqueville'in kuramını oluşturmasındaki niyeti Fransızlara kontrolden çıkmış olan Fransız Devrimi'ne karşın, Amerika'da devrimden sonra demokrasinin nasıl başarıldığını aktarabilmektir (Kalfa ve Ataay, 2014: 31). İki düşünürün yine bu minvalde kuramlarının gelişmesinde İngiliz ve Amerikan sosyo-politik yapıları önemli rol oynamıştır. Montesquieu'nun İngiltere gezisi İngiltere'nin sosyo-politik yapısını incelemesine olanak sağlamış ve Fransa'nın on dokuzuncu yüzyılda kaotik halde olan durumuna çözüm üretmek amacı ile etki etmiştir. Tocqueville'in ise Amerika'ya yapmış olduğu gezide, Amerika'nın sosyo-politik durumunu inceleme olanağı bulması Fransa'nın devrim

sonrasındaki kaotik durumuna çözüm üretmek amacı ile etki etmiştir. Montesquieu tarihi ve yaşamış olduğu çağı gözlemlemesi neticesinde elde ettiği gözlemlerini olabildiğince kullanarak tasarladığı hükümet tipolojisi ve kuramsallaştırdığı kuvvetler ayrılığı ilkesi aristokratik bir toplum modelini esas alır. Sosyal bilimin habercisi sayılan tüm bu entelektüel çabanın ardında, İngiltere’de gözlemleme fırsatı bulduğu siyasal modeli kendi ülkesine aktarma amacının bulunduğunu ayrıca tespit etmek gerekir. Devrime yarım asır kala aristokratik Fransa’nın ancak İngiliz modelini örnek alarak sivil ve siyasal özgürlükleri tam manasıyla teminat altına alabileceğini kuvvetle savunur. Fransa’nın aristokrat toplum yapısından taviz vermeden, güçlü bir devlet olarak varlığını muhafaza edebilmesinin en temel koşulu Montesquieu’ya göre budur (Kabakçı, 2019: 46).

Fransız Devrimi’nin öncesi ve sonrasını ele almadan önce, o dönemin düşünsel atmosferini ortaya koyan Aydınlanma dönemi ele alınacaktır. Aydınlanma süreci Montesquieu ve Tocqueville’in kuramlarındaki fikri zemini anlamak adına önemli bir işlev görecektir. Bu doğrultuda Fransa’da yaşanmış olan tarihsel süreç daha iyi analiz edilmiş olacaktır.

1.1. Aydınlanma

Aydınlanma dönemi ile birlikte doğal hukuk yaklaşımı yeniden belli bir forma girmeye başlamıştır. Buna göre insanları diğer canlılardan ayıran en önemli özellik insanların akıl ve irade sahibi olmalarıdır. Akıl ve irade sahibi olan insanların, doğanın ve toplumun yasalarını anlayarak onlar üzerinde tasarruf edebilecek kapasiteye sahip oldukları varsayılmaktadır. Akıl tüm insanlarda mevcuttur. Krala, soylulara ve ruhbanlara daha üstün ve güçlü bir akıl verilmemiştir. Böylece, soylu, ruhban ve burjuva sınıfları arasındaki farklılıkların ortadan kalkması, eşit akıl sahibi olan insanların yönetimde de eşit olması ideali dile getirilmiştir. Doğayı kavramak ve toplumu yönetmek için araçlara gerek yoktur. Çünkü insan kendi kendini yönetme yetisine sahiptir. Aydınlanma sonrasında aklın ürünü olan düşünce ve inancın kutsal olduğu fikri kabul görmeye başlamıştır. Bu doğrultuda düşünce ve inanç özgürlüğü karşısında oluşabilecek tüm engeller ortadan kaldırılmalıdır (Öktem, 2011: 268). Aydınlanma süreci akli başat almaktadır. Aydınlanma Çağı’na birçoğu düşünür tarafından akıl çağı denmiştir. Bunun sebebi ise Aydınlanma Çağı’nın beraberinde getirmiş olduğu, toplumsal ilişkiler ve kurumları akli esas alarak anlamlandırma ve yorumlama anlayışıdır (Duman, 2006: 120). Aydınlanma anlayışında akıl, bilginin kaynağı olmuştur. Doğruluğun ölçütü mantıksal

tutarlılıktır ve bu doğrultuda bilimin algılanış biçimi tündengelimsel bir çizgiye oturmuştur. Bundan dolayı tüm konulara çözüm olabilecek mantıksal bir yöntem vardır ve bu yöntem bilgilenme için doğru açıklamaları sağlayacak tek yöntemdir (Cevizci, 200: 99-100). Aydınlanma ile gelen bu anlayış, bireysel ve toplumsal yaşamı kavramada ve düzenlemede inanç, duygu, önyargı, içgüdü gibi faktörleri değil, temel bilgi kaynağı olarak akli ön plana çıkartır. Bu doğrultuda, soyut bir şekilde akıl yürütme sayesinde var olanlar konusunda net cevaplar bulunabilir (Duman, 2006: 121).

Rönesans dönemi hümanist ve şüpheli düşünürlerin oluşturduğu akılcı yaklaşım ve on yedinci yüzyılda Descartes ve onu takip edenlerin ortaya çıkardığı Kartezyen akıl yaklaşımı, on sekizinci yüzyıl düşünürlerinin aklın gücüne duydukları inancın köklerini ortaya çıkarmıştır. Bu yaklaşım ile Ortaçağ'daki anlayışın temelleri üzerinde yükseldiği ilke ve inançların altı oyulmuştur. Bu süreçte ortaya çıkan sekülerleşme ile birlikte ölümden sonraki hayata yönelik bakış açısı, bu dünyadaki hayata yönelmiştir (Duman, 2006: 126). Aydınlanma süreci tüm toplumlarda aynı şekilde ortaya çıkmamış ve yaşanmamıştır. Aydınlanma düşüncesinde farklı fikirler oluşmuştur. Çünkü Aydınlanma Çağı düşünürleri arasında oldukça farklı fikrî gelişim olmuştur (Duman, 2006: 118-119). Genel olarak Aydınlanma Çağı, modern dönemin ilk durağı olarak on sekizinci yüzyılda yaşanmış, ortaya çıkan sonuçları nedeniyle günümüze kadar etkisi olan ve geleneksel olarak 1688 İngiliz Devrimiyle başladığı ve 1789 Fransız Devrimiyle birlikte zirveye ulaştığı kabul edilen çağdır (Çiğdem, 1997: 13-16). Fransız Devrimi, Fransız Aydınlanması'nın akli temel alan ilkelerinden yola çıkarken, Amerikan Devrimi ise Amerikan Aydınlanması'nın özgürlük ilkesinden hareket etmiştir. 1688 Şanlı Devrimde ise farklı bir durumdan söz edilmektedir. Çünkü Britanya Aydınlanma geleneği, Amerika ve Fransa'dan farklı olarak 1688 İngiliz Şanlı Devrimden yola çıkmaktadır ve entelektüel temelini bu devrimden miras almıştır. 1688 Şanlı Devrim'i ise siyasî temelini Aydınlanma Düşüncesinden daha eskiye dayanan Magna Carta'dan almaktadır. Dolayısıyla tek bir Aydınlanma geleneğinden söz edilemeyeceği açıktır. Kısaca bahsetmek gerekirse Britanya Aydınlanması ahlâk filozoflarının, Amerikan Aydınlanması özgürlük düşünürlerinin, Fransız Aydınlanması ise akıl ideologlarının şekillendirdiği düşünceler bütünüdür. İngiliz Aydınlanması, 1688'de gerçekleşen Şanlı Devrimi'nden hareketle Amerikan Aydınlanması ve Amerikan Devrimini üzerinde de etkiler bırakmıştır. Çünkü Amerika'nın kurucu babaları 1688 Şanlı Devrimi'nin kazandırdığı ve Britanya Aydınlanması düşünürlerinin vurgu yaptığı hak ve özgürlükleri talep etmişlerdir. Bu sebeple Amerikan Aydınlanması da insan akli temelinde oluşmamış,

bunun yerine özgürlükte temellenmiş bir Aydınlanma'dır. Amerikalıların İngiltere'ye karşı başlattıkları mücadelede ulaşmak istedikleri özgürlük aslında siyasal özgürlüktür. 1688 Şanlı Devrim, Kral II. James'in İngiltere'de var olan siyasal ve dini otoriteyi yıkıp tekrar kuracağı mutlak monarşiye tepkinin sonucudur. Uzun bir iç savaşın sonucunda Kral I. Charles'ın idamı, 1649 İngiliz Devrimi İngiltere'de iç savaş, diktatörlük, mutlakiyetçilik gibi kavramlardan korkulmasına neden olmuştur. 1689'da Orangeli William ve Mary'nin tahta geçmesi ile imzalanan Haklar Beyannamesi (*Declaration of Rights*) geleneksel İngiliz hak ve özgürlüklerinin bir güvencesi olarak imzalanmıştır. Bir bakıma Şanlı Devrim'in gerçek ilkeleri olarak tanımlanabilecek olan bu beyanname 1760'lı yıllarda Amerikan Aydınlanması'nın ve Devrimi'nin entelektüel ve siyasal temelini meydana getiriyordu. Bu nedenle Amerikan Devrimini, İngiltere'den bağımsızlığın kazanılması ile son bulmuş bir devrim olarak değerlendirmemelidir. Zira Amerika'da Devrim tam da Bağımsızlık Savaşı'ndan sonra özgürlük fikrine dayalı bir cumhuriyetin ilan edilmesiyle başlamıştır. Amerikan Devrimi'nin temel sebebinin meşruiyet sorunu olduğu ileri sürülebilir. Nitekim temsil hakkı talebinin kendisi anayasaya bağlılığın tek başına kanıtı olmak için yeterlidir. İngiltere Parlamentosu'nun baskıcı politikaları ve Amerikalı koloniciler ile gerilimi tırmandıran yeni vergileri Amerikalıların kaygılarını iyice perçinlemiş ve nihayetinde Amerikalı kolonicilerin de karşıt eylemlerde bulunmalarına sebep olmuştur. Amerikalıların İngiltere'den gelen ticari ürünleri boykot etmesi ve bu boykotların geniş çaplı bir isyana dönüşeceği endişesi ile İngiltere'nin askeri müdahale kararı alması bugün Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın başladığı olay olarak bilinen Boston Katliamı'nın yaşanmasına sebep olmuş ve resmen savaşı başlatmıştır. Amerikan Devrimi'nin Fransız Devrimi ile en temel ilişkisi şüphesiz Fransızların özgürlük ve eşitlik fikirlerini Amerikalılardan ödünç almasıdır. Ancak Fransa'da devrim beraberinde özgürlüğü, ya da anayasal düzene dayalı bir istikrarı değil terörü getirmiştir (Koç, 2018: 55-68). On sekizinci yüzyılda, Kilise Fransa'da varlığını ve toplum üzerindeki tesirini sürdürmektedir. Sadece Kilise değil beraberinde mutlak monarşi de vardır. Fransa, İngiltere ile başladığı kolonyalist mücadelesinde hezimete uğramıştır. Fransa bunun akabinde Hindistan ve Kanada'yı da elinden kaybeder, Turgot ve Necker gibi entelektüel bakanların gayretlerine rağmen mutlak krallık siyasal kuvvet kaygısından dolayı küçük ayrıcalıklı bir sınıfın muhalefetine karşın lüzumlu direnci ve iradeyi gösteremez ve ülkenin selameti için gerekli reformları hayata geçiremez. Din ve mezhep kavgaları, krallığın aşırı müsrifliği, ağır vergiler ve harbin, açlık ve halkın sefaleti hüküm sürmektedir. Bu ve benzeri birçok gelişme Aydınlanmayla beraber

değerlendirildiğinde Fransa’da daha radikal olarak adlandırılabilen gelişmelerin meydana çıkmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun Kral ve Kiliseye karşı var olan toplumsal ve politik anlamdaki olumsuz tutumuyla beraber ele alındığında ciddi değerlendirmelere konu edilebileceği görülmektedir. O zaman Fransa’da yönetimin mutlak krallık anlayışına karşın düşünürlerin eşitlik, özgürlük, seçime dayalı hükümet sistemi gibi fikirleri halk tarafından rağbet görüyor ve rahatlıkla taraftar bulunabiliyordu. Bu düşünceler devrime giden süreçte ihtilalin siyasî ve felsefî altyapısını oluşturuyordu (Güvenç, 2020: 66-67).

1.2. Devrim Öncesi Fransa’nın Sosyo – Politik Durumu

Devrim öncesi Fransa’nın sosyo-politik süreci hem tarihsel olaylar hem de Montesquieu’nun bu sürece ilişkin fikirleri üzerinden ele alınacaktır. Çünkü düşünür ve kuramcıların kendi yaşadıkları dönem ile bir etkileşimleri söz konusudur. Tocqueville’in bu sürece ilişkin fikirlerine az yer verilmesinin sebebi ise yaşamış olduğu dönemin bu süreçten sonra olmasıdır. Bu dönemden ziyade devrim ve sonrasındaki süreç Tocqueville üzerinde daha fazla etki yaratmıştır. Montesquieu devrim öncesi Fransa’da yaşamış olduğu için bu dönem ile birebir etkileşim içindedir. Örneğin Montesquieu despotizmden bahsederken ve örnek verirken Doğu ülkelerini ele alır. Fakat doğuyu hiçbir zaman görmediği bilinmektedir. Aslında Montesquieu yaşadığı dönemde XIV. Louis’in mutlakiyetçi ve despotik yönetiminin vermiş olduğu etkide kuramını geliştirmiştir. Montesquieu’nun hayatı boyunca Avusturya’nın doğusuna bile geçmediği bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında düşünürün Doğu ile ilgili düşünceleri biraz egzotik kaçabilir. Montesquieu’nun doğrudan amacı özel anlamda XIV. Louis’in mutlak hale gelen yönetimine karşı çıkmak, genel anlamdaysa monarşinin mutlaklaşmasını dizginlemek olduğunu ayrıca kaydetmek gerekir (Kabakçı, 2019: 39). Fransa’nın XIV. Louis döneminde oldukça merkeziyetçi bir hale gelmesi Montesquieu’nun kuramı üzerinde büyük bir etki sahibi olmuştur. Montesquieu’ya göre:

“Saltanat hükümetinin yıkılmasının bir başka nedeni de, her işi bizzat görmek isteyen hükümdarın devleti hükümet merkezinde, hükümet merkezini sarayda, sarayını da kendi kişiliğinde toplamaya kalkmasıdır.” (Montesquieu, 2014: 138)

Kanunların Ruhu Üzerine adlı eserin çevirmeni kitapta geçen bu alıntıya dipnot düşerek, “*Bu parçayı yorumlayanlar, bu sözlerde, merkezîyetçi bir politika güden XIV. Louis ile ondan sonra gelenlerin bir tenkidini bulmuşlardır.*” (Montesquieu, 2014: 138) tespitini dile getirmiştir. Montesquieu, Richelieu ile başlayan ve XIV. Louis ile zirveye ulaşan devletin mutlakîyetçi ve merkezîleşme durumunu despotizme kaynak olarak yorumlamaktadır. Montesquieu despotluğu belli bir coğrafyaya yani Doğuya yakıştırırken aslında buradaki amacı topyekûn despotizme karşı savaş açmaktır. Spesifik anlamda işaret etmiş olduğu devlet ise Fransa’dır. Montesquieu’ya göre Fransa, Richelieu zamanında başlayıp XIV. Louis ile devam eden doğru olmayan bir süreç içine girmiştir. Montesquieu’ya göre monarşi gittikçe tehlikeli bir rejim olan despotizme doğru yol almıştır (Ağaoğulları, 2009: 414). Montesquieu’nun yapmış olduğu gezide etkilendiği İngiltere’de 1688 Devrimi sonrası siyasi liberalizme geçiş olmuşken Fransa hala mutlak monarşi ile yönetilmekteydi. Mutlak monarşi nitelendirmesi ile kastedilen, devletin kralın kişisel otoritesi altında merkezi bir şekilde yapılanmasıdır (Ağaoğulları, 2009: 358). XIV. Louis döneminin despotizme varan mutlak monarşi yönetimi ve XIV. Louis’in zayıf bir karakter yapısına sahip olması Montesquieu’nun gözünden kaçmayan ve analizlerine şekil veren sebepler olmuştur. Montesquieu’ya göre:

“XIV. Louis, ne barış ne de savaş yanlışıydı. Büyük bir kral havasına sahip olması ve adalet, politika, dindarlık konularındaki sağlam itibarıyla tanınırdı. Hizmetkârlarına karşı yumuşak, saraydaki nedimelerine karşı cömert, halkıyla ilgili konularda tamahkâr, düşmanları söz konusu olduğunda da çekingendi. Ailesinde bir despot, mahkemedeyse bir kraldı. İçinde bir çocuk bulunmasına rağmen konseylerde çok sertti. Vekiller, kadınlar ve dindarlar gibi prenslerle oyun oynayanların gözünde bir ahmaktı. Her zaman yönetir ve yönetilirdi. Mutsuzluk duyacağı tercihler yapar, budalaları sever ama yeteneklilere acı çektirir, zeki insanlardan korkardı. Aşk maceralarını fazlasıyla ciddiye aldığı gibi son ilişkisinde de acınacak hale düşmüştü. Başarılarında zihinsel bir kudret bulunmazdı. Yenilgilerinde biraz teminat, ölümünde ise cesaret vardı. Görkemi ve dini severdi fakat tüm hayatı boyunca ikisini de gerçekten öğrenmesi engellendi. Daha iyi yetiştirilmiş veya biraz daha zeki olsaydı, neredeyse hiç hata yapmayabilirdi. Ruhu, aklından daha yüceydi.” (Montesquieu, 2020: 39-40)

Hem Montesquieu hem de Tocqueville’in karşısında olmuş olduğu mutlakîyetçi yapı ve merkezîleşme kavramlarının içini dolduran tarihsel süreç XIV. Louis dönemi sonrası Fransa’dır. XIV. Louis yürütme erkinde mutlak bir hâkimiyet kurarak yasama ve yargı erkini kendi yönetim gücü içinde eritmiş, soylu sınıfı törpüleyerek güçsüzleştirmiş

ve yerel güçleri kendi iradesine mutlak bir şekilde bağlamıştır. On yedinci yüzyılın ikinci yarısı ve on sekizinci yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden bu durum özellikle Montesquieu'nun kuramında önemli derecede etki etmiştir. XIV. Louis için bir travma niteliği taşıyan, daha küçük yaşlarında iken baş etmek zorunda kaldığı Fronde Ayaklanması (1648-1653), onun soylulara karşı gard almasında önemli bir sebep teşkil etmektedir.

On altıncı yüzyılın ortasından itibaren Fransa'da devletin yetki ve fonksiyonları kralın kişiliğinde toplanarak, feodal düzenin yerini diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi merkezi monarşinin aldığı görülecektir (Arslan, 2013: 10). XIV. Louis ülkeyi direkt kendine bağlı bakanlıklar ile yönetmiştir. Üyeleri genellikle soylu sınıftan oluşan yüksek yargı organları olan parlamentoların kanunların denetim yetkilerini ellerinden alıp onların bir ara kurum haline gelmelerine izin vermedi. Gerekli gördüğü zaman, hükümet içinden olağanüstü mahkemeler oluşturdu. Bu şekilde bağımsız yargıyı etkisiz hale getirdi. Son olarak 1614'te toplanmış olan Etats Generaux'yu yaşadığı süre zarfında toplamayarak bu kurumun bir nevi işlevini yitirmesine neden oldu. Başkent'in dışında inşa ettirdiği Versailles Sarayı'nı sürekli ikametgâhı yaptı ve büyük feodal beyleri bu sarayda topladı. Böylece, soylu sınıfının eski yetkilerini yeniden elde etmek için girişecekleri herhangi bir girişime karşı kendini güvence altına aldı (Ağaoğulları, 2009: 357). Gallikan Kilisesi'nin Papalıktan bağımsız niteliğini esas anlamda kurumlaştıran kişi, XIV. Louis olmuştur. O, ülkedeki üst düzey ruhbanla Sorbonne Üniversitesi'nden aldığı destekle 1682 yılında Gallikan Kilisesi'nin ilkelerini içeren dört maddelik bir ferman yayınlamıştır. Burada, Kiliseye ait iki kılıç öğretisi reddedilmekte, dünyevi konularda kiliseye tabi olmadıkları vurgulanmaktadır (Kılıç, 2007: 122). Sarayın bağladığı maaşla, Paris'te kralın etrafında yaşayan ve "Paris yüksek tabaka soyluları" denen sınıf dışında, taşrada eski feodal hakların kalıntılarıyla hayatlarını devam ettirmeye çalışan soylu sınıf vardı. Bu sınıfların dışında ruhban ve üçüncü tabaka olarak adlandırılan sınıflar vardı. Üçüncü tabaka olarak nitelendirilen bu sınıf oldukça karışık bir yapıdadır. Burjuvalar ve köylülerden oluşsa da burjuvalar da kendi içinde çeşitli bir yapıda bulunmaktaydı. 1789 öncesi siyasi süreç ve olaylar burjuvazinin başını çektiği üçüncü sınıf ile taşra soylular arasında gelişti. Bu süreç taşra soylularının giderek fakirleşmesi ve yaşam şartlarını aynı şekilde devam ettirmek için köylülerin üzerindeki vergi yükünü arttırmak istemesi nedeniyle daha da ileri bir boyuta gitti. 1789 Fransız Devrimi öncesinde soyluların ekonomik durumu kötü bir durumdaydı. Topraklardan aldıkları gelirler yoluyla hayatlarını sürdüren taşra soyluları, toprağın değer kaybının

artmasıyla, alacakları için köylülerin üzerindeki baskıyı artıyorlardı. 1730 yılından sonra köylüler üzerindeki baskı daha fazla hale geldi. Soylular, topraklarını soylulaşma çabası içerisinde olan burjuvaya satmaya başladı. Soyluluk haklarını da devrettikleri için yeni sahipler masraflarını çıkarmak adına bütün kalan borçları köylülerden insafsızca temin ediyordu. Burjuvazi giderek zenginleşmekteyken taşra soyluları ise fakirleşmekteydi. Uzayan savaşlar ve gereksiz harcamalar ekonomik düzeni sarsarken, sanayinin gelişmesi burjuvazinin gücünü arttırmıştır. Bu durumlar ekonomik eşitsizliği artıyordu. Burjuvazi sınıfı ekonomik açıdan üstün bir durumdaydı ve bu üstünlük dışında da siyasi anlamda bir kimlik arayışı için de harekete geçeceklerdi (Arslan, 2013: 10-11). Fransız Devrimi'ne doğru giderken ilk olarak Fransız monarşisinin aşırı yüklendiği gerçeğinin altı çizilebilir. Hem karasal anlamda hem de denizlerde güçlü bir ordu isteyen Fransız monarşisi ülkeyi ekonomik krizin eşiğine getirmiştir. Devrim öncesi Fransa ile ilgili bilinen önemli tespitlerden biri aristokrasinin durumuna dair olacaktır. Fransız aristokrasisi İngiltere örneğinden farklı olarak kapitalistleşmemiştir. Aristokratların gelirlerinin büyük bir kısmı toprak ve köylü kaynaklıdır. Ayrıca bu saptama sadece aristokrasiyi değil burjuvaziyi de kapsar. Çünkü Devrim öncesi dönemde Fransız burjuvazisi sermaye biriktirip kapitalizmin ilerleyişine katkı sunmak yerine sahip oldukları sermayeyi devlet memurluğu, soyluluk unvanı ve toprak satın almak için kullanmayı tercih etmekteydi (Öztürk, 2016: 16-17).

Bu tarihlerde artmaya başlayan mali krizle birlikte işçi ve köylülerin kötü olan ekonomik durumlar daha da kötü hale gelmişti. Mevcut sıkıntıları onlar için artık durumları kaldırılmaz bir noktaya getirdi ve Fransa'nın her tarafında isyanlar başlamıştı. Hatta olaylar Paris'e kadar ulaşmıştı. Kral kendine bağlı olan ordusuyla bu ayaklanmanın üstesinden zor da olsa gelmeyi başaracaktı (Arslan, 2013: 12). Burjuvazinin sorun haline getirdiği sadece rakiplerinin sahip olduğu ayrıcalıklar değildi. Onlar, gelmesi kaçınılmaz gibi görünen ekonomik yükün en çok kendi omuzlarına bineceğini düşünüyorlardı. Dönemin Maliye Bakanı Calonne, ekonomiyi batmaktan kurtarmak için, tek çözüm yolunu, o zamana kadar vergi vermeyen ayrıcalıklı sınıflardan da vergi alınması olarak görmekteydi. 1878 yılında kralın isteği üzerine soylular, din adamları ve yargıçların bir araya gelmesiyle toplanan ileri gelenler meclisi bu vergi reformunu reddetmişlerdi. Ayrıcalıklıların, ayrıcalıklarını bir kenara bırakıp vergi ödemeye hiç niyetleri yoktu. Fransa hükümeti, 1788 tarihinde yıllık gelirin dörtte biri kadarını orduya ayırdı. Fransız hükümeti, ekonomik sorunları çözmek için ruhban sınıfından da düzenli vergi almayı düşündü. Fakat, ruhban sınıfı mal varlığına devletin düzenli vergi koyamayacağı

konusunda ısrar etti. Ruhban sınıfı, krala gönüllü bağış yoluna devam edeceğini bildirdi. Ayrıcalıklarının yitirecekleri kaygısına kapılan soylular ve ruhban sınıfı, Etats Generaux'nun toplanmasını istediler. Buradaki güçleri sayesinde kralın yetkilerini sınırlandırıp kendi yetkilerini arttırmayı planlıyorlardı. XVI. Louis de mecliste vergileri kabul ettirmeyi amaçlıyordu. Bu sırada burjuvazi de imtiyazları kaldırabilmek umuduyla Etats Generaux'nun toplanmasını herkesten çok istiyordu. Sonunda, 175 yıl sonra Etats Generaux'nun toplanmasına karar verildi. Bu meclis Ruhban, soylular ve üçüncü sınıftan oluşuyordu. En kalabalık grup üçüncü sınıftı. Ancak, bu sayısal fazlalık oylamalara etki etmiyordu. Çünkü, mecliste üç sınıf ayrı ayrı oylama yapıyordu. Örneğin, ruhban ile soyluların anlaştığı bir konuda üçüncü sınıf onlara karşı oy kullanmışsa seçimi 2'ye karşı 1 oyla kaybediyordu. Üçüncü sınıf, bu adaletsiz olan oylama sistemini kabul etmeyeceğini duyurdu. Tam bu sırada devrimin en önemli adımlarından birisi Rahip Sieyes tarafından atılmıştır. O, 1789 Ocak ayında "Üçüncü Sınıf Nedir?" isimli meşhur bir broşür yayınlamıştır: "Üçüncü sınıf; şimdiye kadar hiçbir şey değildi. Fakat şimdi o; her şey olmalıdır. Çünkü milletle üçüncü sınıf arasında bir fark yoktur. Üçüncü sınıf; milletin kendisidir." Bu sıralarda Chartes piskopos yardımcılığı görevini yürüten Sieyes'in fikirleriyle burjuvazinin birçok talebi örtüştü. Aday olmamasına rağmen Paris Bölgesinden Etats Generaux'ya üçüncü sınıfın temsilcisi olarak seçildi (Kılıç, 2007: 123-124). Bu meclisin asıl önemli ve Devrime de damga vuran kısmı üçüncü sınıftı. Vergi mükellefleri arasından seçilen üçüncü sınıf üyelerinin ağırlıklı bir bölümü burjuva sınıfındandı. Bu grubun temel isteği mutlak rejim yerine hukukun üstünlüğünü benimseyen anayasal bir düzenin oluşturulmasıydı. Soyluların bir bölümü ile din adamlarından da destek alan üçüncü tabaka vergi ve toprak düzenindeki adaletsizliklerin düzeltilmesini talep ediyor, soylulara karşı ayrıcalıksız bir siyasal yapı istiyorlardı (Le febvre, 2005: 102-104).

1788 Fransa'da sanayi ve ticarete büyük bir durgunluk vardı. Ayrıca 1788 yılının yaz aylarında elde edilen hasat da oldukça kötüydü. Kış şartları da oldukça sert geçmişti. Köylüler, köylerinden ümidini keserek rastgele yola çıkıyor, isyan ediyorlardı. Kentlerde ise yoksullaşan halk dükkânları yağmalamaya başlamıştı. Başkent'in farklı bölgelerinde hükümete karşı el ilanları dağıtılmaya başlanmıştı. Fransa'daki mevcut siyasal ve sosyal çevreler yaşananlar konusunda aynı düşüncede değildiler ve her biri olaylara kendi pencerelerinden bakmaktaydılar. Bu durum farklı yorumlarla olayları yazan gazetelerin ortaya çıkmasına yol açtı. Köylüler ise okuma yazma bilmediğinden duyduklarına itibar etmek zorunda kalıyorlardı. Her şeye rağmen olay Versailles Sarayı'ndaki temsilciler

arasında yani küçük bir topluluk arasında geliyordu. Tam olarak devrimin başlaması ise halkın siyasi arenaya girmesiyle gerçekleşecekti. Maliye Bakanı Necker'in görevden alınması ve sarayın meclisi dağıtmak üzere askeri birlikleri sevk etmesi halkın silahlı isyanına neden oldu. (Arslan, 2013: 21-23) Üçüncü sınıfın reform taleplerine karşı Kralın tavrı ise olumsuzdu. Kral, yenilikçi ve vatansever kimliğiyle bilinen dönemin başbakanı Necker'i görevden aldı. Bunun üzerine Başkent'te huzursuzluk daha da arttı. Olası bir ordu müdahalesine karşı kent halk barikatları kuruldu. 14 Temmuz'da Paris halkının kraliyetin simgesi olan Bastille Hapishanesi'ne saldırıp kaleyi almasıyla devrimci durum daha da somut duruma geldi (Rude, 1966: 99-100).

Fransız Devrimi'nde burjuvazi yani kentsoylu sınıfı önemli bir rol oynamıştı. Fransa'da burjuva sınıfının doğuş süreci aslında Fransa'daki devrim öncesinden başlayan ve devrime doğru giden tarihsel süreci daha iyi anlamaya yardımcı olacaktır. 1789 yılında Fransa'da gerçekleştirilen Devrim'in sahipleri olan kentsoyluların ortaya çıkışları geçmişe dayanmaktaydı. Orta Çağ sonlan ve Yeni Çağ başlarında İpek ve Baharat Yolu'nun Osmanlılar tarafından ele geçirilmesinden sonra, Batılılar yeni yollar arama peşine düşmüşlerdi. Gemiciler denizlere açılarak Hindistan ve Uzak Doğu'ya ulaşma serüvenine girdiler. Yoğun seferler yeni kıta ve yeni adaların keşfedilmesine yol açtı. Keşfedilen bu yerler zenginliklerle doluydu. Gemiciler ve askerler yağmalar yaparak bu zenginlikleri Avrupa'ya götürmüşlerdi. Büyük kentlerde, bu sebeple alışveriş ortamı gelişerek, mülklerin el değişimine canlılık getirdi. Yönetimi elinde tutan soylular, değerli taşlar karşılığında taşınmaz malını eskinin "baldırı çıplağına" devrediyordu. Ticaret gelişip yaygınlaşıyordu ve bu doğrultuda zenginlikleri Avrupa'ya getiren kentsoylu sınıfı geliyordu. Bu olayın adına "Ticaret Devrimi" denmektedir. Ticaret Devrimi ile gelişen kentsoylu sınıfı ekonomik iktidarı elde etmişti. Hâlbuki siyasal iktidar soylu sınıfı ve kraldaydı. Siyasal iktidar her zaman için ekonomiyi alt-üst edebilirdi. Kentsoylunun mülkiyet hakkı garanti altında değildi. Bu nedenle siyasal iktidarı da ele geçirmeleri gerekiyordu. Ortaya çıkan bu yeni sınıf kendi düşüncülerini de yetiştirdi. Düşünsel zemin güçlü olmalıydı (Öktem, 2011: 267-268). Soyluların ise kapitalizm ve ticarete mesafeli bir tutum takınmaları bir ölçüde feodal kültürden kalan kültürle açıklanabilir. Ancak kraliyetin mutlaklaşma yönünde attığı adımların bu sürecin şekillenmesinde önemli ölçüde pay sahibi olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Şöyle ki kral zamanla soyluların elindeki yönetsel ve yargısal yetkileri ortadan kaldırmıştı, soyluların toprak sahipliğinden kaynaklanan soyluluk iddiasını törpülemişti. Bu sürecin devamında ise soylular orduda ve kilisede yoğunlaşan bir yüksek burjuvazi halini almıştı. Kraliyet soyluların merkeze

kafa tutacak nitelikte bir ekonomik temel kazanmalarını istememişti (Moore,2003: 82-83).

Fransa’da yaşanan 1789 Devrimi ve sonrası tarihsel süreç, aslında devrime kadar olan son 50 yıllık süreçte Fransa’nın sosyal, siyasal ve ekonomik durumundaki kaotik hal ile geleceğini haber vermiştir. Çünkü devrim öncesinde Fransa’da aristokrasi ve ruhban sınıfın haricinde üçüncü sınıf denen burjuvazi ve köylülerin oluşturmuş olduğu sınıf güçlü bir hale gelmişti. Aristokrasi kurumu neredeyse içi boşalmış bir hale gelmiş ve etkisini yitirmişti. Tocqueville devrimi hazırlayan, geliştiren durumlar ve devrim öncesinde Fransa’nın sosyal ve siyasal yapısına özel önem vermiştir. Tocqueville’e göre Fransa’da zaten değişimler başlamış ve ara kurum niteliğinde gördüğü aristokrasi sınıfı gücünü ve etkisini yitirmişti. Üçüncü sınıf dediği burjuvazinin gücü ise giderek artmıştı. Kralın Fransa toprakları üzerinde sınırsız tasarrufta bulunması hatta memurlukları satarak borçlanması, ruhban ve soylu sınıfını vergiden muaf tutması, köylü ve kent sınıfı üzerine ağır vergiler yüklemesi, burjuva sınıfı için devrimin ekonomik sebeplerini oluşturmuştu (Duman, 2008: 109). 1789 Devrimi olduğunda Fransa’da yaşayan soyluların birçoğu eskisi gibi varlıklı değillerdi, fakirler ve üçüncü tabaka olarak adlandırılan sınıf ise çoğunluk durumundaydı. Aralarında çok zengin ve çok fakirlerde vardı. Ekonomik güçle siyasal iktidardan uzak düşmüş ve gerileyen aristokrasi eski düzeyinden çok uzaklardaydı. Öte yandan üçüncü tabaka serpilip geliyordu. Tocqueville üçüncü tabaka içinde büyük tüccarlar, bankacılar, sanayiciler, edebiyatçılar, bilim adamları, dükkân sahipleri ve çiftçileri sayar. Yani soylu ya da ruhban sınıftan olmayan herkes üçüncü tabakanın içindedir (Çağla, 2007: 90).

Sınırlı ölçüde Devrimin altyapısı anlamında zaten ara erk olarak aristokrasi kurumu önemini kaybetmiş ve Fransa’da ara erk niteliğinin içi boşalmış durumdaydı. Tocqueville’e göre devrim öncesindeki Fransa’nın sosyal yapısındaki karışık durumdan dolayı (aristokrasi ve kralın yanında olanlar arası çatışma, aristokrasi içi çatışma) üçüncü tabakada bir eşitlik duygusu gelişmeye başlamış ve bu karışık hal üçüncü tabakanın güçlenmesine zemin hazırlamıştı. Tocqueville’e göre aristokrasinin üç temel özelliği vardır soyluluk, sanat ve bilgidir. Bu üç özellik toplumun her katmanında bulunmaz. Her zaman küçük bir azınlığın elinde olur. Fakat devrimin hemen öncesinde Fransa’da soylular zengin değildi, zenginlerde soylu değildi. Aristokrasinin bu özelliği yalnızca çok az sayıda insanda aynı anda bulunuyordu. Öte yandan soyluluk içi çatışmalarda yoğunlaşmıştı. Eski soylular ile kamu görevi esnasında kralın takdiri sayesinde soylu unvanı almış kesim arasında ayrıcalıkların paylaşımı konusunda ciddi sürtüşmeler

yaşanıyordu, her şey üçüncü tabakanın gözü önünde cereyan ediyordu. Bu da doğal olarak kitlelerde ayrıcalık karşıtı ve eşitlik yanlısı bir anlayışın gelişmesine yol açıyordu (Çağla, 2007: 91). Tocqueville'e göre devrim öncesinde Fransa toplumundaki karışık durum zaten devrimin altyapısını hazırlamıştı. Ona göre devrimden sonra Fransa'da özgürlük ilkesinin eşitlik ilkesinin yanında sönük kalmasının sebebinin devrim öncesi gelişmeler olgunlaştırmıştır. Bazı soylular bu dönemde topraklarını elden çıkarıyor ve soylu olmayan kişilerin de kamu görevlerine getirildiği bu dönemde soylular işsiz güçsüz kalabiliyordu. Ekonomik ve siyasal alanda haklar elde eden burjuvazi sınıfının hukuki anlamda haklar ve ayrıcalıklar elde edememeleri onlar için büyük sorun teşkil ediyordu. Eskiye feodal düzenden kalan kurallar üçüncü tabakanın tepki ve nefretini çekiyordu. Tüm bu gelişmeler Tocqueville'e göre devrimin toplumsal altyapısını hazırlamıştı (Çağla, 2007: 91).

Hem Montesquieu hem de Tocqueville kuramlarını oluştururken Fransa'ya bir çözüm arayışında olmuşlardır. Devrim sonrasında oluşan mutlakiyetçiliğin ve merkezileşmenin köklerini devrim öncesi Fransa'da görmek mümkündür. Özellikle XIV. Louis döneminde bu mutlakiyetçi durum doruk noktalarına çıkmıştır. Kralın birleştirici ve kapsayıcı olabilmesi için bütün güçlerin onda birleşmesi gerekiyordu. Bu da ülkedeki bütün özerkliklerin ve yerel güçlerin işlevini kaybedip etkisizleşmesi anlamına geliyordu. Bu politika on yedinci yüzyılda başarıyla devam ettirildi. Bu başarının en büyük payı, yaşamının son on sekiz yılını Kral XIII. Louis'nin (1601 – 1643) başbakanı olarak geçiren Richelieu ile tüm yönetim yetkisini kendinde toplayan XIV. Louis'ye aitti (Ağaoğulları, 2009: 356). Tocqueville'in kuramında çözmeyi amaçladığı merkezileşme sorunu da Tocqueville'in incelemelerine XIV. Louis döneminden iştirak etmiştir. Tocqueville'e göre XIV. Louis döneminde merkezileşme hat safhadaydı, çünkü yasaları yapan, uygulayan, Fransa'yı temsil eden tek bir kişi vardı (Tocqueville, 2015: 149).

Yönetim tiplerini üçe ayıran Montesquieu, bu yönetim tipleri içinden despotluk yönetimini Avrupa'nın doğusunda kalan ülkeler için olduğunu ve oralarda bulunduğunu savunur. Fakat yaşamı boyunca doğuya hiç gitmemiş olan Montesquieu'nun despotizmi doğuya özgü görmesinin altında yatan sebep o zamanlarda monarşisi bozulmuş olan Fransa'ya bu özellikleri atfedememesinden dolayıdır. Çünkü Montesquieu'nun despot yönetim tipiyle kastetmek istediği aslında Fransa'nın bozulmuş monarşisine bir eleştiri niteliğindedir. Montesquieu, monarşinin bozulmuş hali olan despotizmi Avrupa'nın doğusuna yakıştırmaktadır. Örneğin; Osmanlı İmparatorluğu, İran, Çin gibi ülkelere. Ancak hayatı boyunca hiç doğuya gitmemiş olan Montesquieu'nun amacı ülkesinde ki

mutlakiyetçi hale gelmiş olan rejimi uyarmaktır. Montesquieu, Kanunların Ruhu'ndan önce Acem Mektupları'nıda aynı amaçla yazmıştır. Montesquieu, Fransa Krallığı'nın despotluğa kaydığı inancını açık bir şekilde ifade edemeyeceği için dolaylı bir şekilde despotluğu İran'a atfeder. Aynı zamanda da bu eserinde acem gezginlerin ağzından Fransa Monarşisini eleştirir (Ağaoğulları, 2009: 409). Montesquieu'nun yönetim tiplerini sınıflandırdıktan sonra ideal yönetim tipi olarak monarşiyi ön plana çıkarmasındaki sebep Fransa için bir çözüm arayışında olmasıdır. İngiltere'ye yapmış olduğu geziden de oldukça etkilenen Montesquieu bu etkiyle ve Fransa'nın içinde bulunmuş olduğu durumdan kaynaklı olarak monarşiyi ön plana çıkarmaktadır. Yönetim tiplerine doğrudan değinen Montesquieu'nun bu yolu tercih etmesi, onun bir ideolojik gaye taşımasından, yani cumhuriyet ve despotizm yönetim tiplerini kötü gösterip monarşinin en doğru yönetim biçimi olduğunu ortaya koymayı amaçlamasından kaynaklıdır (Ağaoğulları, 2009: 396). Montesquieu yazmış olduğu İran Mektupları eserinde Fransız Monarşisinin ne boyutlarda olduğuna dair betimleyici bir anlatım ile değinmektedir. Fransa'nın tıpkı bir despotizm ile yönetildiğini ve kralın nasıl despot gibi yönettiğini anlatmaktadır. Montesquieu'ya göre:

“Fransa kralı Avrupa'nın en güçlü prensi. Komşusu İspanya Kralı gibi altın madenleri yok, ama ondan daha fazla zenginliğe sahip. Zira zenginliğinin kaynağı uyruklarının kendini beğenmişliği ki altın madenlerinin aksine tükenmez bir kaynak bu. Kral, onur ünvanları satarak yarattığı kaynak dışında başka bir mali kaynak olmadan büyük savaflara giriyor veya bunları destekliyor ve insan kibrinin bir mucizesi olarak askerlerinin maaşları ödeniyor, savaş meydanları ve gemileri donatılıyor. Zaten bu kral aynı zamanda büyük bir sihirbaz: Uyruklarının akıllarına da hükmediyor. Onların kendi istediği gibi düşüncelerini sağlıyor. Diyelim ki hazinesinde sadece bir milyon ekü var ve ona iki milyon gerekiyor, uyruklarını bir ekünün iki ekü değerinde olduğuna ikna etmesi yetiyor, onlarda inanıyor. Diyelim ki zor bir savaşı desteklemesi gerekiyor ve hiç parası yok, uyruklarının kafasına bir kâğıt parçasının para olduğu fikrini sokması yetiyor, onlar da hemen ikna oluyorlar. Onlara dokunduğunda her türlü hastalıklarını iyileştirdiğine bile inandırmış uyruklarını. Kralın akıllar üzerinde kurduğu egemenlik bu kadar büyük.” (Montesquieu, 2020: 36-37)

Montesquieu'ya göre Fransa'da yaşanan bu mutlak monarşi durumu neredeyse tamamen despotik bir hal almıştır. Montesquieu'ya göre bu despotik yapı Fransa'nın koşullarına da ruhuna da ters düşmektedir. Tabi aynı zamanda Montesquieu bu despotik hali soylu sınıfı ve feodal sistem içinde tehlikeli olarak görmektedir. Çünkü Montesquieu'ya göre soylu sınıfı işlevini yitirir ve feodal sistem ortadan kalkarsa

mutlakiyetçi devleti sınırlandırabilecek bir güç ortada kalmayacaktır (Ağaoğulları, 2009: 468). Devrim öncesi Fransa'daki sosyal, siyasal ve ekonomik durum Devrim'in gelişmesini ve Devrim sonrasında Fransa'daki sosyal ve siyasal gelişmeleri anlamak adına önemlidir. Tocqueville'e göre 1789'a kadar Fransa'da olan mutlakiyetçi yönetim, hızla değişen sosyal yapı ve kötü hale gelen ekonomik durum Devrim'in gelişmesine neden olmuştur.

1.3. Devrim ve Devrim Sonrasında Fransa

“Devrim astrolojiden siyaset felsefesine aktarılmış bir kavramdır. Yıldızların dünyasında döngüsel hareketlere devrim denirdi.” (Arendt, 2012: 54)

Devrim öncesinde Fransa'nın merkeziyetçi devlet yapısı devrimden sonra da devam etmiştir. Devrimle birlikte aristokrasi kurumu siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlardan tasfiye edilmiş ve ruhban sınıfının etkisi minimuma indirilmiştir. Devrimden önceki kralın mutlakiyetçi iktidarı devrimle beraber bitmişti fakat devrimden sonra devlet ve halk arasında bir ara kurumun bulunmayışı devleti merkeziyetçi bir noktaya gitmekten kurtaramamıştı. Fransa'nın devrim ve sonrası süreci; Fransa'nın yaşamış olduğu tarihsel süreç ve Tocqueville'in bu süreç ile ilgili fikirleri doğrultusunda ele alınacaktır. Montesquieu bu tarihsel süreçleri görmemiştir. Bundan dolayı bu tarihsel süreçlerle ilgili fikirleri olmadığı için, bu tarihsel süreçler yapılan bu araştırma bağlamında fikirselsel olarak Tocqueville'in değerlendirmeleri ile ele alınacaktır.

Tocqueville'in kuramının şekillenmesinde, Fransa'nın devrimden sonraki durumu oldukça etkilidir. Tocqueville'in eğitim gördüğü okul aristokratik yapıda olduğu ve aristokrat bir aileden geldiği için bu sınıfın içinde bulunmuş olduğu sıkıntılı sürecin de bu dönemde farkına varmıştır. Devrim sonrası dönemde aristokrasi sınıfı ayrıcalıklarını kaybetmiş ve öteki sınıflar tarafından dışlanan bir konuma gelmiş ve yükselen burjuva sınıfı aristokrasi sınıfına bir nevi savaş ilan etmişti. Bu çatışmanın farkına erken yaşlarında varmış olan Tocqueville toplumdaki diğer sınıflarla ilişkiler kurulmasını fark etmiştir (Kale Özçelik, 2021: 336). Fransız Devrimi'nin tarihsel bir kopuş yarattığı iddiasının yanlış olduğunu ortaya koymaya çalışan Tocqueville Devrimin zaten 1789 öncesinde monarşi tarafından büyük oranda gerçekleştirildiğine inanmıştır. Tocqueville'e göre Fransız Devrimi, 1789 öncesinde ki siyasal ve toplumsal dönüşümün hızlanmasından başka bir şey değildir (Duman, 2008: 113). Devrim ve özellikle devrim sonrası sürecin üzerindeki Montesquieu etkisini ve bu sürecin Tocqueville'in kuramının

gelişmesinde nasıl bir rol oynadığını anlamak için devrim ve devrim sonrası tarihsel süreci iyi analiz etmiş olmak gerek.

Mutlakiyet yönetiminin hüküm sürdüğü on sekizinci yüzyıl Fransa'sında siyasi, sosyal ve ekonomik problemler baş göstermiştir. Halkın büyük kısmı ayrıcalıklı olan soylu ve ruhban sınıfının altında ezilirken, yükselen burjuvazi ise siyasi yönetimden pay almak istiyordu. Burjuvazi bu amaç doğrultusunda iktidarının kaynağının ilahi olduğu düşünülen kralın yerine halkın egemenliğine dayalı fikirler öne süren Fransız felsefecilerinin fikirlerinden istifade eder. Tocqueville'in savunduğu gibi Devrim, 1789 öncesindeki feodal kurumlardan kaynaklanan birçok şeyi yıkar. Devrim on sekizinci yüzyıl Fransa'sında aniden gelişen bir olay gibi gözükse de bu aslında uzunca zaman almış bir çabanın sonucudur. Fransız Devrimi olduğu an itibariyle düşünülemez. Çünkü Arslan'a göre "1789'da yaşanan devrim en az beş asırlık bir ekonomik ve toplumsal sürecin sonucudur. İngiliz ve Amerikan Devrimlerinin Fransız Devriminden daha önce gerçekleşmesine rağmen, bu dönemde gelişen birey düşüncesine ait siyasal ve toplumsal anlayış biçimi, ancak Fransız Devrimi sonrasında hızla yayılan bir ideoloji haline gelmiştir." (Arslan, 2013: 23-26) Fransa'da ayrıcalıklarını sıkı sıkıya korumaya çalışan soylular, her türlü ödünü, alabildiğine reddetmelerine karşın halk kitleleri de öfkeyle buna başkaldırmıştır (Duman, 2008: 108). 1789 yılı Temmuz ayında, kraliyetin simgesi durumunda olan Bastille Hapishanesi'nin düşmesi Devrim'in başlangıcıydı.

Halkın bu kazanımı kuleleri, köprüleri, toprakları ve oldukça korunaklı olan Bastille'e karşı gerçekleşir (Arslan, 2013: 23). Bastille'in düşmesi ile birlikte Fransız Devriminin yaratmış olduğu kaos ortamı artık başlamıştı. Fransa'daki kargaşa hali ve sokak olayları giderek yaygınlaşmıştı (Öztürk, 2016: 18). Bastille'in ele geçirildiği haberi köylere, kentlere göre daha geç ulaşır. Fransız köylüleri için sanki bu haber yıllardır çektikleri zorluklardan kurtulmak adına bir hareket emri gibiydi. 1789 yılının Temmuz ayından Ekim ayına kadar Fransa'nın her köşesinde köylü hareketleri görülür. Köylüler yıllardır çektikleri zorlukların sebebi olarak gördükleri soyluların şatolarını yağmalamış, sıradan soyluların mülklerini ateşe vermişlerdir. Bu kargaşa ortamı soyluların topraklarını bırakıp köylerden kaçmalarına sebep olmuştur (Arslan, 2013: 23). Fransız Devrimi sonrasında jakoben iktidarında, bütün feodal haklar karşılıksız olarak sona erdirilmiş, soylulardan alınan topraklar köylülere dağıtılmıştır. Ayrıca, feodal ilişkileri sonlandırmak adına, feodal belgelerin yakılması emredilmiş, bu emre uymayanların cezalandırılacağı bildirilmiştir (Kılıç, 2007: 133-134). Fransa fikirselsel, sosyal ve siyasal gelişiminin değişik aşamalarda ilerlemesine sebep olan tarihsel bir süreç yaşamıştır (Güvenç, 2020: 68-69).

Devrim sonrasında dikkat çeken bir konu ise, monarşinin kaldırılması fikri devrimcilerin programında yoktur. Devrim sonrası yönetim hakkını elde eden kadrolarda yalnızca kralın yetkilerini sınırlandırmak fikri vardı. Böylece 1789 devrimcileri, 1791 Anayasası'nda ulus egemenliği yanında sınırlı yetkilere sahip bir krala da yer vermişlerdi. İnşa ettikleri bu siyasal yapıyı monarşi olarak adlandırmışlardı. Fakat ulusal egemenliği seçilmiş bir meclise bağlayan ve bir noktada kralı devlet memuru statüsüne sokan bu yapının ne kadar monarşi olduğu ise tartışılır. 20–21 Haziran gecesi kral, Avusturya'ya sığınmak amacıyla ailesiyle birlikte Paris'ten kaçtı. Fakat ertesi gece Varennes'de yakalandı. Birkaç gün sonra da Başkent'e geri getirildi. Kralın halkın gözünde büyük ölçüde saygınlığını yitirmesine neden olan bu olay, siyasal güç dengelerinde önemli bir dönüşüme yol açtı. 22 Haziran oturumunda, birkaç protestoya aldırış bile edilmeksizin, kralın kaçmadığı, ama kaçırıldığına ilişkin bir karar alındı ve ülkeye ilan edildi. Meclisin monarşiyi sürdürme konusunda ne kadar kararlı olduğunun bir göstergesi olan bu bildiriye karşın, yine de kralın konumu ve düşünülmüş olan sınırlı monarşi tartışmalara neden oldu. Çünkü halkın gözünde saygınlığını yitirmiş olan kralı yerinde tutmak, onun vazgeçilemez olduğunu kabul etmek ve ona beklemediği bir güç hediye etmek anlamına gelecekti. Tacını elinden almak ise, veliaht küçük yaşta olduğundan, naiplik sorununa uygun bir çözüm bulunmasını gerektirecekti. Kraliçe ile Fransa'dan kaçmış olan kralın kardeşlerinin naipliği söz konusu değildi. Tek çözüm, bir naiplik konseyinin kurulmasıydı. Ama bu olasılık da, birçok sorunu beraberinde getirmeye gebe idi. Çünkü farklı siyasal eğilimlerin ve kişisel çıkarların oluşturduğu kargaşa ortamında, ortak isimler üzerinde bir anlaşmaya varılması olanaksız gözükmekteydi. Ayrıca, kralın bir rehine olarak tahta tutulmasının, Avrupa devletlerinin Fransa'ya karşı olabilecek bir askeri harekate girişmelerini önleyeceği fikri hakimdi. Sonuçta meclis, monarşiye XVI. Louis ile devam edilmesinde mutabık kaldı. 16 Temmuz'da, kralın dokunulmazlığına vurgu yaparak yargılanamayacağına ve anayasayı onayladığı an belirlenmiş yetkilerine kavuşacağına ilişkin bir bildiri yayımlandı. Kralın başarısız kaçıışı ile hukuki durumunun meclis tarafından belirlenmesi arasında geçen süre boyunca, Devrim'in ilk zamanlarında ileri sürülmüş cumhuriyetin imkânsızlığını ve monarşinin gerekliliğini kanıtlamaya yarayan nedenler, yeniden gündeme getirildi. Bu dönemde Paris sokaklarına asılan cumhuriyetçi afişin ardından, mecliste bu afişin sorumluları hakkında ceza uygulanması istekleri arttı. Fakat kralın gerek başarısız kaçış girişimi, gerek sonraki süreçte gösterdiği başarısız yönetim, giderek daha çok sayıda insanın ilk önce XVI. Louis'ye karşı düşmanca duygular beslemesine, sonra da cumhuriyet fikrine duyarlı hale gelmesine yol açtı. 10

Ağustos 1792'deki halk ayaklanmasının ardından, özellikle sarayda XVI. Louis'nin iç ve dış devrim karşıtları ile yazışmalarını içeren ihanet belgeleri ortaya çıkarılmıştı. Farklı devrimci gruplar arasında artık monarşiyi savunacak kimse kalmamıştı. Böylece devrimci burjuvazi, memlekete cumhuriyet gerekiyorsa, onu da biz getiririz fikrine sarılıp cumhuriyeti olabildiğince dar bir çerçeve içine sıkıştırmaya çalışarak kurmak isteyecekti. Bu dönemde, meclis içinde Robespierre, meclis dışında Marat gibi radikal devrimcilerin cumhuriyete karşı çıkmalarının temel nedeni, cumhuriyet rejimini, ya antik dönemin küçük kent devletleriyle ya da Amerikan federatif yapısıyla bağdaştırarak, Fransa'nın şartlarına ve ilkelerine uygun bulmamalarıydı. Atina, Sparta ya da Roma sık sık göndermeler yapılarak övülmekteydi. Fakat bunun yapılmasındaki sebep, bu antik cumhuriyetlerin temsil ettikleri düşünülen yurttaş erdemlerinin, ahlaki değerlerin ya da kamusal alanın üstünlüğünün devrim sonrasındaki Fransa adına da yüceltilmesiydi. Yoksa bir yönetim ya da bir düzen fikri olarak, bu antik cumhuriyetlere geri dönülmesi kabul edilmezdi (Ağaoğulları, 2003: 11-32).

1793 yılında Kral indirilmiş, giyotine gönderilmiş ve Cumhuriyet ilan edilmişti. Fakat Cumhuriyet Fransa'ya huzur ve birliktelik getirememişti. Resmi devlet politikası olarak terör, Eylül 1793-Temmuz 1794 yılları arasındaki zaman dilimini içerir. Bu terör dönemi uygulamaları ile birlikte Cumhuriyet'in düşmanları olarak görülen ve karşı ihtilalciler olarak adlandırılan halkın ve siyasetten insanlar giyotine gönderilmişti. Bir idare şekli olarak terör ise bir çeşit, Kamu Selamet Komitesinin zorbalığına dayanmaktaydı. Fransa ülke içinde isyanlarla mücadele ederken, dışarıda ise savaş ile mücadele ediyordu. 1793 Mart ayında Fransa neredeyse tüm Avrupa ile savaş halindeydi. Diğer yandan ülke dışı savaş şartları ile ülke içindeki başkaldırıları bir bütün olarak ele alındığında Fransa bir çıkmaza girdiği görülmektedir (Güvenç, 2020: 71). 1789'da ortaya çıkan Fransız Devrimi, krallığı yıkıp cumhuriyeti kurmak gibi bir niyet taşımıyordu. Antik dönemin site devletlerine has olduğu ya da Amerika'daki gibi federal devletlere uygun olduğu savunulan cumhuriyet, çeşitli devrimci güçler tarafından monarşinin muadili olarak düşünülmedi. Hatta o günün cumhuriyetçileri sayılabilecek düşünürler arasında bile, cumhuriyetin Fransa'nın şartlarıyla uyuşmadığını ileri sürenler vardı. Fakat kralın Paris'ten kaçıp Varennes'de yakalanmasıyla birlikte, ülkenin dört bir yanından cumhuriyetçi bir söylem yükselmeye başladı. Bu dalga içinde cumhuriyet kavramına, yalnızca, kralın olmadığı ve siyasal otoritelerin seçimle belirlendiği bir rejim anlamı verilmemekteydi. Aynı zamanda, cumhuriyet adı altında, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerinin somut bir içerikle donatılması ve bir tür doğrudan demokrasinin kurulması

istenmekteydi. Devrimci burjuvazi, cumhuriyetçi hareketlere çok sert tepki gösterdi. Etats Generaux öncesi hazırlanmış olan dilek defterlerinde, krallığın devrilmesini, onun yerine cumhuriyetin kurulmasını dile getiren hiçbir istek yoktu. Bu konuda temsilcilerden beklenen, krallığın reforme edilmesi ve bir anayasa ile donatılmasıydı. Fakat devrim sürecinin başlamasıyla birlikte, bu beklentiyi aşan büyük bir yenilik gerçekleşti. Artık egemen olan halktı. Halkın kralın yerine geçip egemen konuma yükselmesi, gerçekte monarkın egemenliği üzerine temellenmiş olan monarşinin de yıkılması demektir. Böylece, siyasal iktidarın demokratik bir şekilde yeniden inşası için gereken meşruiyet zemini oluşturulmuştu (Ağaoğulları, 2003: 1-2).

Fransa'da, cumhuriyet on beşinci yüzyıldan itibaren "topluluk" ve "devlet" sözcükleri ile eşanlamlı kullanılırken, on sekizinci yüzyıla gelindiğinde ise monarşiyi ötekileştiren belli bir yönetim biçimi anlamını kazanmıştı. Cumhuriyet kavramındaki bu anlam değişikliğinde Montesquieu'nun önemli bir katkısının olduğu söylenebilir (Ağaoğulları, 2003: 4). Öztürk'e göre üçüncü sınıfın soylu ve ruhban sınıfına karşı kendisini Ulusal Meclis olarak ilan etmesiyle başlayan yeni düzen aynı zamanda bir sürüklenişin tarihi olarak da okunabilir. Çünkü Devrimin başlarında yeni bir düzen isteğinde bulunanların çoğunluk kısmı 1791 Anayasası'nda somut bir içeriğe büründüğü üzere anayasal bir monarşiyi yeterli görmekteydi. Ancak devrimci durum 1791'de çerçevesi çizilen sınırlı monarşi fikrinin çok ilerisine doğru ivme kazandı. Halbuki siyasete bakış noktasında Devrim öncesi ile Devrim süreci arasında fazla bir fark yoktu. Aralarındaki sayısız farklılıklara karşın üçüncü sınıfın Kurucu Meclis halini aldığı ilk halden Napolyon dönemine kadar Devrim taraftarlarının ağırlıklı bir kısmı mutlakiyetçi bir siyaset görüşüne sahip olmuştu. Mutlak kralın yerini mutlak millet almış, iktidarı özgürlük adına sınırlamaya dair anlayış ise devrimci rejimde kendisine yer bulamamıştı (Öztürk, 2016: 19-24). Kılıçbay'a göre merkezileşmeye doğru modernleştirici etki bakımından da Devrim öncesi ile Devrim sonrası dönem arasında yapısal bir süreklilik vardır. Bu açıdan şu sonuca varılabilir ki Devrim yeni bir Fransa ortaya çıkarmamış, sadece hukuksal durumla gerçek durum arasındaki farkı kapatmıştır (Kılıçbay, 2004: 14-16).

Tocqueville'e göre Devrim öncesi süreçteki merkeziyetçi durum Devrim sonrasında da değişmemiştir. Devrim öncesinde merkeziyetçi durumda olan devlet yapısı Devrimden sonra da aynı şekilde devam etmiştir. Devrimi iki evre olarak gören Tocqueville, devrimin ilk yıllarında özgürlük ilkesinin önemsendiğini fakat ikinci evresinde ise özgürlük ilkesine eşitlik ilkesinin tamamen baskın geldiğini dile getirir.

Devrimin ikinci aşamasından itibaren Tocqueville'e göre siyasal iktidar totalitarizm ile iç içe geçmiştir. Fransız Devrimi'nin ikinci aşamasında tekrar devrim öncesi duruma dönmüştür. Bu dönemde özgürlük, eşitlikle başa baş giden temel bir talep olmaktan çıkmış hatta unutulmuştur. Fransızlar dünyanın efendisinin eşit köleleri olmayı kabul etmiş, ulusun kendini yönetme hakkını, hukukun oluşturduğu güvenceleri, fikir, yazma ve konuşma özgürlüğünü yani Fransız Devrimi'nin kazanımları içinde en kıymetli ve en soylu olan ilkeyi yani özgürlüğü ortadan kaldırmışlardı (Çağla, 2007: 94). Tocqueville'e göre Devrim sonrasında siyasal özgürlüğün unutulması ve eşitlik ilkesinin tüm yurttaşları türdeş hale sokması, Fransa'da despotizmin önünü açmıştı. Türdeş olan yurttaşları yönetmek despotik yönetimler için kolaydır. Despotik yönetimler örgütlü yapıların olmasını tehlikeli bulduğundan bireyciliği ve özellikle maddi refah temelinde şekillenen bireyciliği destekler durumda olurlar. Tocqueville'e göre despot bir yönetimde, yönetilenlerin bireyciliği ne kadar artmış ve yüksek olursa despot yönetimin işlevselliği de o kadar kuvvetlenir. Tocqueville'e göre devrim sonrası Fransa'da da eşitlik anlayışının aşırılığından kaynaklı böyle bir durum oluşmuştu. Devrim sonrasında despotik yönetimin ortaya çıktığı Fransa'da yönetilen halkta bireycilik oldukça yüksekti. Tocqueville'e göre despotizmin amacı bireyciliği arttırmaktadır. Ona göre insanlar maddi refah ve kişisel çıkarlar peşinde koşarlarken despotizm onları kamusal işlerden uzak tutar. Bu rejim onlara her türlü yardımlaşmayı, paylaşımcılığı, uzlaşma kültürünü yasaklayarak onları özel hayatlarının içine hapsedmektedir. Refah ve maddi zevklerin peşinden koşma tutkusu esasında despotun işini de kolaylaştırmaktadır. İnsanlar sıradanlaştıkça kamusal işlere karşı daha kayıtsız kalırlar (Çağla, 2007: 96).

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Sınırlı iktidar anlayışı Antik Yunan döneminden günümüze kadar tartışma ve araştırma konusu olagelmıştır. Her düşünürün şimdiye kadar farklı anlamlar yüklediği, değerlendirdiği ve ele aldığı iktidar pratiği konusu bu tezde Montesquieu ve Tocqueville'in perspektifinden incelenecektir. Bu inceleme yapılırken en az tarihsel süreç kadar önemli olan bir diğer başlık ise kavramsal çerçevedir. Çünkü kavramsal çerçeve iki düşünürün de iktidarı sınırlandırmak konusunu hangi argümanlar ile değerlendirmeye aldıklarını ortaya koymak adına yol haritası niteliğinde olmaktadır. İki düşünürün de fikirsel zemini liberalizm üzerine oturmaktadır. Bu bağlamda liberalizmin klasik anlamda ele alınması, düşünürlerin iktidarı sınırlandırmalarındaki benzerlik ve farklılıklarının kavranmasında etkili olacaktır. Demokrasi konusu da liberalizm bağlamında ele alınmıştır. Çünkü özellikle Fransız Devrimi'nden sonra demokrasi kavrayışı liberalizmin argümanları ile şekillenmiştir. İki düşünürün de iktidarı sınırlandırma düşünceleri bağlamında, demokrasi yönetim biçimine yaklaşımları önemli bir ölçüt olmaktadır. Kavramsal çerçevenin ana argümanları olan liberalizm ve demokrasi doğrultusunda, eşitlik ve özgürlüğün iki düşünürde nasıl anlam kazandığı diğer bir boyutu oluşturmaktadır. Ardından iktidarın sınırlandırılması açısından önemli bir kavram olan ve iki düşünürün de üzerinde durduğu merkezileşme konusu incelenmiştir. Söz konusu kavramlar aracılığı ile iki düşünürün de fikirsel alt yapısı anlaşılacak ve böylece iktidarın sınırlandırılması konusundaki benzerlik ve farklılıklarının anlaşılmasında etkin rol oynayacaktır.

Montesquieu ve Tocqueville'in iktidarı sınırlandırmak amacıyla fikirlerini geliştirmelerinde sosyal bilimci olarak kullanmış oldukları yöntem, karşılaştırma yaparken önemli bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal bilimlerde ve siyaset biliminde bu iki düşünürü bir nevi öncü kılan unsurların temelinde incelemelerde kullanmış oldukları yöntem yer almaktadır. Çünkü yaşadıkları dönemler içinde kıyaslandıkları zaman yöntemsel açıdan sosyal bilimi ve siyaset bilimini farklı bir noktaya taşıdıkları görülmektedir. Yöntem konusunda daha erken dönemde yaşadığı ve Tocqueville'i öncelediğinden dolayı Montesquieu'dan başlamak doğru olacaktır. 18. Yüzyıl düşünürü olan Montesquieu özellikle en önemli eseri olan "Kanunların Ruhu

Üzerine” adlı kitabında kullanmış olduğu çeşitli inceleme yöntemleri ile ön plana çıkmakta ve sosyal bilimin kurucusu sayılabilmektedir. Tocqueville de kuramını oluştururken inceleme ve analizlerinden etkilendiği Montesquieu’nun izinden giderek onun kullanmış olduğu yöntemler ile yol almıştır. Montesquieu ve Tocqueville’in ortak özelliklerinden birisi düşünce ve kuramlarında yapmış oldukları gezilerden büyük ölçüde yararlanmış olmalarıdır. Bu sayede geçmiş oldukları ülkeler, iki düşünürün de kuramlarını ampirik bir zemine oturtmalarını sağlamıştır. Kuramlarını ampirik bir zemine oturtmaları iki düşünürün de yönetsel açıdan benzer oldukları noktadır. Birçok Avrupa ülkesini gezen Montesquieu, geçmiş olduğu ülkelerin sosyal, siyasal ve ekonomik yapılarını inceleme fırsatı bulmuştur. Fakat Montesquieu’nun kuramına ve düşüncelerine derin etki eden ülke İngiltere olmuştur. İngiltere’nin siyasal yapısı Montesquieu’nun kuramında ampirik nitelikte araçsal bir zemin oluşturmuştur. Montesquieu 1720-1731 yıllarında Avusturya, Macaristan, İtalya, İsviçre, Almanya ve Hollanda’ya seyahatler yapar, 1729-1730 yıllarında İngiltere’de on sekiz ay geçirir. Bu seyahatler esnasında Montesquieu çeşitli toplumları inceleme fırsatı yakalar (Kabakçı, 2019: 16). Ampirik bilgi doğrultusunda kuramını şekillendiren Montesquieu ve Tocqueville özellikle karşılaştırmalı yöntem ile bunu gerçekleştirirler.

Karşılaştırmalı yöntemi kullanarak analizlerini yapan Montesquieu bir toplumun yaşantısını veya bir topluma uygun olan yasaları, yönetim tiplerini ele alırken karşılaştırmalı yöntemi kullanmıştır. Montesquieu hiçbir yerde ele alıp, değinmemiş olsa da karşılaştırmalı yöntemin gerekliliğinin farkındadır ve bu yöntemi fazlaca kullanmıştır. Farklı toplumların olgularını bir araya getirmesi ve bu farklı toplumların farklı olgularından genel kanaatler niteliğinde yasalar çıkarması karşılaştırmalı yöntem ile olmuştur. Esasen tüm eserin (Kanunların Ruhu Üzerine) çeşitli halkların gözettiği yasaların bir karşılaştırmasından ibaret olduğu açıktır ve bu kitapta Montesquieu’nun günümüzde karşılaştırmalı hukuk adı verilen yeni bir inceleme türünü başlattığı söylenebilir (Durkheim, 2019: 72). Sosyal bilimlerde karşılaştırmalı yöntemi kullanarak farklı bir yaklaşım geliştiren Montesquieu, Tocqueville’i de bu doğrultuda etkilemiştir. Tocqueville kuramını oluştururken sıkça Fransa ve Amerika karşılaştırmaları yapmış, bu iki ülkedeki incelemeleri neticesinde analizlerini ortaya koymuştur. Tocqueville, Montesquieu’nun daha önceden geliştirdiği temaları veri olarak almış ve bunları kendi çağına uygulamaya çalışmıştır. Aristokratik toplum modeli ile demokratik toplum modelini karşılaştırması ile eski rejim toplumu ile devrim çağındaki toplum karşılaştırması Tocqueville’in Montesquieu’dan etkilendiği iki temel zemini

oluşturmaktadır (Çağla, 2007: 172). Montesquieu ve Tocqueville karşılaştırmalı yöntem ile inceleme yaparlarken iklim ve coğrafi koşulları karşılaştırma aracı olarak kullanmışlardır. Montesquieu sosyal ve siyasal sınıflandırma yaparken ölçü araçları olarak sosyal nedenler, tarihsel gerçek ve bu ikisini bir nevi şekillendiren iklim ve coğrafya şartları ile yol almıştır. Montesquieu'ya göre soğuk iklimlerde yani kuzeyde yaşayan insanlar daha erdemli iken güneyde yani sıcak iklimlerde yaşayan insanlar daha az erdemlidir. Montesquieu'ya göre dünyada kuzeye doğru gidildikçe insanların kusurlarının daha az ve erdemlerinin daha çok olduğu gözlemlenmektedir. Fakat güneye doğru yani sıcak iklimlerin olduğu yerlere doğru gidildikçe bu durumun tam tersi gözlemlenmektedir (Kabakçı, 2019: 27). Tocqueville, Amerika'yı ele alırken toplumsal geleneklerin ve yasaların etkisini inceleme alanına almıştır; ek olarak coğrafi etkenleri göz önünde tutarak bunlara anlam yüklemiştir. Bu noktada Montesquieu ve Tocqueville yöntemsel açıdan hemen hemen aynı çizgide buluşmuşlardır. Çağla'ya göre, Tocqueville, Amerika'da kanunların demokrasi üzerindeki koruyucu etkisini gelenekler ve fiziksel koşulların etkisiyle karşılaştırır. Burada çeşitli Amerikan devletleri özelinde karşılaştırmalara girer. Bu araştırmalarında amaçladığı şey, Montesquieu'nun Kanunların Ruhu'nda geliştirdiği bir ulusun anlayışı kavramını, Amerikan ulusuna uygulayıp onun genel ruhunu saptamaktır. Coğrafi ortam, tarihsel gelenekler ve yasaların etkisi her biri ayrı ayrı bu genel ruhun oluşmasına etkide bulunurlar. Ancak bütün bu etkilerin birleşimi Amerikan ulusunun karakterini oluşturur (Çağla, 2007: 172).

İki düşünür de etkilendikleri ülkeler ile Fransa'yı bir karşılaştırma içine sokarak kuramlarında yol almışlardır. Bu doğrultuda iki düşünürün karşılaştırmalarına somut bir zemin kazandırmak adına demokrasiye yaklaşımları ele alınmıştır. Bu bağlamda demokrasi, daha anlaşılabilir olması adına, kavramsal çerçevede tanımı ve gelişimi ile ele alınmıştır.

2.1. Demokrasi

Kavramsal çerçevede daha çok demokrasinin genel tanımı üzerinde durulmuştur. Bunun sebebi ise bu bölümde liberalizm ile ilişkisi incelendikten sonra üçüncü bölümde demokrasinin iktidarı sınırlandırma konusundaki etkisinin ele alınacak olmasıdır.

Demokrasinin tanımı konusunda genel anlamda iki farklı demokrasi türünden bahsedilebilir. Bunlardan biri normatif anlamda olan tanım, diğeri ise ampirik anlamda olan tanımdır. Normatif anlamda olan demokrasi tanımı, demokrasiyi sözlük anlamından

yola çıkararak tanımlar (Schmidt, 2002: 21). Demokrasinin anlamını ortaya çıkarmak ve tanımlamak adına normatif ve ampirik olmak üzere kullanılan bu yöntemlerden normatif anlamda yapılan demokrasi tanımlamasında, demokrasi kavramını demos ve kratos, yani halk ve yönetim kelimelerinin bir araya gelmesinden yola çıkarak, demokrasinin halkın yönetimi ya da halk tarafından yönetim anlamına geldiği kabul edilir (Dahl, 1993: 3). Normatif demokrasi tanımı olması gerekeni vurgular. Bu doğrultuda bir yönetimin demokratik nitelikleri taşıyabilmesi için, halkın kararlarına tam olarak riayet etmesi gerekir (Erdoğan, 1999: 205). Demokrasinin pek çok çeşitleri vardır. Bu doğrultuda birden fazla demokrasi kuramı ortaya çıkmıştır. Bunların çeşitli uygulamaları, aynı şekilde farklılık gösteren pek çok etki oluşturmaktadır. Bu sebeple demokrasinin aldığı kendine has biçim, hem bir ülkenin sosyal ve ekonomik koşullarına, hem de yerleşik bulunan devlet yapısı ve siyasi uygulamalarına bağlıdır. Günümüzde genel olarak kabul edilen demokratik yönetim biçiminin önem kazanması çok fazla vakit almıştır (Demir, 2010: 597). Demokrasi, çoğu zaman bir yönetim şekli anlamına gelmeyebilir; Tocqueville'e göre tamamen bir topluma uygulanabilen bir terim olabilir (Demir, 2010: 559). Demokrasi uygun şartların olması durumunda birbirinden çok farklı olan ülkelerde ortaya çıkabilir (Dahl, 2011: 9). Akıncı'ya göre demokrasi, bütün üstünlüklerine rağmen yaşatılması belki de en zor olan siyasal sistemdir. Demokraside insanların rızası en üst seviyede belirleyiciyken, zora en az başvuru olan sistem durumundadır. Her şeyden önce bir uzlaşma anlayışı gerektirmektedir ve bunu sağlamanın yolunu her devlet kendisi bulmak durumundadır (Akıncı, 2011: 10-11).

Demokrasi bir yaşam biçimi değil, çeşitli yönelimlere ve yaşam tarzlarına sahip insanların birlikte yaşamasını olanaklı kılan bir yöntemdir. Yani yönetimin meşru olabilmesi için, onun halk tarafından seçilmiş olması gerekir (Akıncı, 2011: 24). Demokrasinin en önemli unsurlarından biri siyasal iktidar için yarışmadır (Akıncı, 2011: 11). Demokratik bir anlayışta, toplumu bir araya getiren insanlar bu toplumun politikasının ne olması gerektiği hususunda eşit ve etkin fırsatlara sahip olmalıdırlar. Tüm üyelerin oy hakkı ve oy değeri eşit sayılmalı, toplumun politikaları hakkında fikir sahibi olabilmek adına eşit şartları olmalı, her vakit politikanın gidişatına yön verme hakları olmalıdır (Dahl, 2001: 39-45). Demokrasi binlerce yıllık serüvenine seçimler ile başlamıştır. Atina'nın tarih sahnesinden silinmesi ile demokrasi on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar pek varlık gösterememiştir. Sanayi Devrimi'nden sonra kentlerdeki halk, kendi gücünün farkına varmış ve artık krallar tarafından yönetilmenin gereksizliği ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda iktidarın sahibi olma açısında meşruiyet halka geçmiş, Fransız

Devrimi ile millet kavramı üzerinden temsili sistem demokrasiye dönüşü sağlamıştır (Yalçınkaya ve Göngen, 2020: 283).

Tocqueville'e göre Amerikalıların sosyal yapılarının en dikkat çekici yönleri demokrasidir. Daha kolonileşme zamanlarında toplum bu yapıdadır ve sahillere yerleşen insanlar arasında geniş anlamda bir eşitlik söz konusudur. Kendi yasalarını kendileri yaparlar ve yasalarda yerel idarelerin gelişiminin temeli bulunur. Siyasi bilinç aşağıdan yukarıya yayılmış, önce kasabalar en son Birleşik Devletler siyasi yapılanmasını tamamlamıştır (Akpınar, 2005: 70).

Berger'e göre bireyler, modernleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan yabancılaşmadan ve kimlik krizinden ancak aracı yapılar (aile, dini topluluklar vb.) sayesinde korunabilirler. Aracı yapıların en iyi şekilde varlığını sürdürecekleri ortamı ise demokrasi sağlamaktadır (Berger, 1999: 38). Demokrasi, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini garanti altına almayı amaçlar ve politik düzeyde eşitlik sağlar (Akpınar, 2005: 67). Demokrasilerin politik düzeyde eşitlik ortamını sağlamasının sebebi özsel anlamda insanların eşitliğini ve insanların yönetime dâhil olmaları için yeterliliklerini kabul etmesidir. Özsel eşitliği kavramasının nedeni ise ahlaki fikir ve dinlerin eşitliği kabul etmesi, özsel üstünlük iddiasının diğer insanlara zarar vermesi, bir grup insanın diğer insanlar üzerinde sürekli bir şekilde çıkar güdecek olması ve insanların amacına erişmede işbirliğine ihtiyaç duymasıdır (Dahl, 2001: 65-67).

Montesquieu'ya göre demokrasilerin temel ilkesi erdemdir. Montesquieu'nun erdemden kastettiği ise siyasi erdemdir. Ona göre demokrasilerde bulunan siyasi erdem içeriği ise vatan sevgisidir. Demokrasilerde kişi kendi çıkarından önce toplumun çıkarını gözetmelidir. Despotizmdeki korku tehdit ve ceza ile yer bulur, monarşilerde ise onuru ortaya çıkaran tutkudur ve tutku ile onur birbirlerini desteklerler. Fakat siyasi erdem, kişinin benliğinden vazgeçmesi demektir. Bu durum ise eskiden beri çok zor bir iştir. Bu erdemi, kanunlara olan bağlılık ve vatan sevgisi diye tanımlamak mümkündür. Kişi toplumun genel çıkarını kişisel çıkarları önünde tutarak erdemli olur. Bu tercih ise onu tüm erdemlere sahip olma yoluna sokar. Bu sevgi yalnızca demokrasilere özeldir. Fakat demokrasilerde iktidar her yurttaşta emanet edilir. İktidar ise dünyadaki bütün nesnelere gibidir. Koruyabilmek için onu sevmek gerekir (Montesquieu, 2014: 72). Burada aslında vatandaş benliğini vatanın bütünlüğü içinde eritmiş olmalıdır. Montesquieu'ya göre demokratik erdem yalnızca siyasal olmakla kalmaz, fakat kitabında erdemlerden bahseden Montesquieu ahlaki erdemler olarak nitelenebilecek özel erdemleri de kapsadığını söylemektedir: "*cumhuriyet yönetimindeki erdemi yasa ve vatan sevgisi diye*

tanımlamak mümkündür. Bu sevgi, kamusal çıkarın bireysel çıkara sürekli yeğlenmesi olduğundan özel erdemlere de kaynaklık eder; özel erdemler işte bu yeğlemeden başka bir şey değildir.” (Montesquieu, 2014: 72) Ahlaki erdemler vatan sevgisiyle özdeşleşmektedir. Yani aslında siyasal erdemle özdeşleşmektedir. Montesquieu'nun demokrasiyi ele alışında ortaya çıkan sonuç, demokrasilerde özel alan ve kamusal alan ayırımına yer olmamasıdır. Yani insanın özel kişiliğinin kamusal kişiliği içinde erimesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Ağaoğulları, 2009: 399-400). Montesquieu demokrasilerde bulunmasının şart olduğunu savunduğu erdem, yurttaşlardan kendi çıkarından devletin çıkarı için vazgeçmesini sağlamaktadır. Yurttaş kişisel isteklerini bastırmalı ve azla yetinmeyi sevmelidir. İşte bu erdem durumu ise ortaya eşitlik anlayışını çıkarmaktadır. Çünkü Montesquieu'ya göre yurttaşlar hemen hemen eşit oldukları zaman kişisel hırs ve çıkar peşinde koşmalarına gerek kalmayacaktır. Montesquieu'ya göre erdem, yurttaştan devleti için kişiliğinden fedakârlıkta bulunmasını isterken, aynı zamanda kişisel tutkularını bastırmasını, isteklerini sınırlandırmasını, azla yetinmesini ve zenginlikten kaçınmasını da ister. Montesquieu'ya göre demokrasilerde eşitlik sevgisi erdemli olmanın olmazsa olmaz şartıdır. Montesquieu'ya göre eşitlik durumu demokrasilerde her yerde geçerli olmalıdır. Hatta topraklarda eşit bir şekilde paylaşılmalıdır. Eşitlik halini toplumda kalıcı kılmmanın en doğru yolu ise, insanları meziyetleri ve servetleri doğrultusunda orta halli bir durumun içine yerleştirmektir (Ağaoğulları, 2009: 400).

Demokrasiyi ayakta tutan ve işlevini yerine getiren ilkenin eşitlik sevgisi olduğunu savunan Montesquieu, eşitlik sevgisini vatandaşların toplum ve vatanlarına karşı olan görev ve sorumlulukları üzerinden inşa etmiştir. Demokrasilerde eşitlik sevgisi demek kişinin tutkusunun, devlete diğer vatandaşlardan daha çok hizmet etme isteğidir. Bütün vatandaşlar vatana eşit hizmetler sunmuş olmasalar bile hepsi vatana hizmet etmek zorundadır. Her vatandaş dünyaya gelirken vatanına karşı hiç bitmeyecek olan bir borcu kabullenmiş sayılır (Montesquieu, 2014: 78). Montesquieu'ya göre demokrasilerde vatandaşların lüks ve zenginlik peşinde koşmak yerine azla yetinme sevgisine sahip olmaları gerekmektedir. Çünkü Montesquieu'ya göre demokrasilerde vatandaşlar azla yetinme sevgisiyle hareket ettikleri zaman hemen hemen tüm vatandaşların çıkarları, beklentileri birbirine yakın olacaktır ve bu durumda eşitlik durumunu ortaya çıkaracaktır (Montesquieu, 2014: 78). Montesquieu'ya göre demokrasinin var olabilmesi için servetlerin eşit olması gerekmektedir. Servetlerin eşit olmadığı ve belli bir zümrenin elinde toplandığı yerlerde ancak despotizm olur. Servetlerin eşit olmasını sağlayan yurttaşlar arası eşitlik var olunca, o devlette yaşayan tüm yurttaşlar bolluk içinde olurlar.

Keyfi yönetime tabi ülkelerde durum böyle değildir. Prens, dalkavuklar ve bir takım bireyler bütün zenginlikleri ellerinde tutarlar. Geri kalan herkes sefalet içinde yaşamaktadır (Montesquieu, 2020: 205).

Montesquieu demokrasi konusunu incelerken eşitlik konusu üzerinde fazlaca durmuştur, demokrasinin temel ilkesi olan eşitliğin içeriğini defalarca doldurmuş ve aşırı eşitliğin demokrasiyi yıpratacağına vurgu yapmıştır. Montesquieu'ya göre demokrasilerde eşitlik demek yönetenlerin de yönetilenin de birbirine eşit olması demektir, çünkü yönetilen ile yönetenin eşit olmadığı noktada demokrasiden söz etmek mümkün olmaz. Gerçek eşitlik anlayışı Montesquieu'ya göre imkânsızdır. Eşitlik buyrulduğunda yahut hiç buyrulmadığında değil kendi eşitleri tarafından buyrulmayı kabul edebilmenin sonunda ortaya çıkmaktadır. Gerçek eşitlik anlayışının hedefi, yöneticileri ortadan kaldırmak değil, yöneticilerin bizim eşitlerimiz olmasını sağlamaktır (Montesquieu, 2014: 136). Montesquieu'ya göre insanlar doğuştan eşittirler. Bu eşitlik hali zamanla toplum içinde bozulabilir. Fakat toplum içinde bozulan eşitliği, Montesquieu'ya göre kanunlar tesis etmelidirler (Montesquieu, 2014: 136). Demokrasinin özünü eşitlik sevgisi olarak niteleyen Montesquieu, bu eşitlik durumunu miras konusunda da ele almaktadır. Montesquieu'ya göre demokrasilerde miras konusuyla ilgili kanunlar toprakların vatandaşlar arasında eşit olacağı şekilde düzenlenmelidir. Topraklar toplumdaki bazı kişilerin elinde birikmeye başlarsa ortada eşitlikten ve dolayısıyla demokrasiden söz edilemeyecektir. Birden fazla yerden miras sahibi olmayı engelleyen kanun, demokrasiler için faydalı bir kanundur. Kanun, bir kişinin birçok payı olmasını istememiştir ve bu şekilde eşit olmayan servetlerin önüne geçilebilmesi adına önemli bir adım atılmıştır (Montesquieu, 2014: 80).

Montesquieu demokrasinin modern dünyadaki imkânsızlığını vurgularken, ticarete önemli bir yer vermektedir. Montesquieu'ya göre ticaretin olduğu yerde ılımlılık vardır, çünkü ticaret önyargıları, kaos ve kargaşayı sevmez, bunları ortadan kaldırır. Ticaretin olduğu yerlerde ılımlılık olması gerekir. Nerede ticaret varsa orada ılımlı insanlar vardır ve nerede ılımlı insanlar varsa orada ticaret vardır (Montesquieu, 2014: 312). Montesquieu'ya göre ticarete, tüccarların yapmış oldukları büyük işler mutlaka devlet işlerine bir noktada değmektedir. Bundan dolayı Montesquieu'ya göre tüccarlar, cumhuriyetin yani demokrasinin olduğu yerlerde yaptıkları ticarete kendilerini ne kadar güvende hissediyorlarsa; monarşi ve despotluk yönetiminin olduğu yerlerde de o kadar güvensiz hissetmektedirler. Tüccarların yapmış oldukları büyük işler mecburen devletle yollarının kesişmelerine yol açmaktadır. Tüccarlar bu noktada çok kişinin yönetmiş

olduğu devletlerde yani demokrasilerde güvenç duymaktadırlar. Fakat monarşilerde ise kendilerini güven içinde hissetmezler ve kuşku içinde olurlar (Montesquieu, 2014: 314). Montesquieu demokrasi konusunu incelerken, eşitlik sevgisi üzerinden demokrasiyi nitelemektedir. Montesquieu'ya göre, demokrasi ticaret üzerine kurulduğu zaman servet sahibi olan insanlarda bir yozlaşma görülmez, çünkü ticaret yapan kişilerde azla yetinme sevgisi ve ılımlılık olacağı için ticaret demokrasiye sıkıntı yaratmaz. Fakat azla yetinme, ılımlılık ve ahlak bozulursa işte o zaman ticaret demokrasiyi yıkıma götürecektir (Montesquieu, 2014: 82).

Montesquieu'ya göre demokrasiler için katı bir ilke olan erdem yasalarla korunup, sürdürülmeye çalışılsa da yeterli olmayacaktır. Çünkü demokrasilerde erdem yurttaştan kişiliğinden ve benliğinden vazgeçmesine istemektedir ve kişiler için bu çok güç bir şey olduğundan dolayı demokrasilerde eğitim tüm gücüne ihtiyaç olur. Yurttaşlara aralıksız eğitim verilerek erdemli olmaları öğretilecek ve bunu asla kaybetmeyecekleri bir duygu olarak sürdürmeleri sağlanacak. Bir anlamda herkes erdemli olmaya zorlanmış olacaktır (Ağaoğulları, 2009: 400).

Tocqueville ise demokrasiye bakışı açısından Montesquieu ile farklılaşmaktadır. Amerika'da Demokrasi'de yer alan aşağıdaki ifadeleri Tocqueville'in demokrasi hakkındaki görüşlerini özetler niteliktedir:

“İnsanların zihinsel ve moral gücünü maddi yaşamın ihtiyaçlarına yöneltmenin ve bunu iyilik için kullanmanın yararlı olacağını düşünüyorsanız; size göre akıl insanlar için dehadan daha yararlıysa; amacınız büyük erdemler yerine konforlu alışkanlıklar yaratmaksa; insanların suç işlemesinden günah işlemesini yeğliyorsanız; daha az sorun yaşamak adına daha az macera yaşamaya razıysanız; şatafatlı bir toplumun yerine müreffeh bir toplumda yaşamak size yetiyorsa; size göre bir hükümetin amacı ülkeyi daha güçlü ve daha görkemli kılmak yerine, o ülkede yaşayan her bireyi daha müreffeh kılmak ve sefaletten uzak tutmaksa; o halde insanlara eşit koşullar sunun ve demokratik bir yönetim kurun.” (Tocqueville, 2015)

Tocqueville'e göre herhangi bir etken olmadan demokrasi kendi kendine olanaklı hale gelir. Demokrasinin bir toplumda oluşumunu anlamak için, o toplumun tarihsel geçmişine ve geleneklerine bakmak yeterli olacaktır (Kale Özçelik, 2021: 338). Tocqueville'e göre tüm toplumlar kaçınılmaz olarak demokrasiye doğru yol alırken, bu yolda kendi tarihsel mirasına ve ulusal karakterine uygun bir seyir izler. Bu açıdan Tocqueville, yöntemsel olarak Montesquieu'nun ardılı olarak görülebilir. Tocqueville bir yandan her bir toplumun siyasal ve toplumsal özelliklerini anlamaya çalışırken, diğer

tarafından, tüm toplumları etkisi altına alan tarihsel süreçlere açıklık getirmeyi amaçlar (Özyurt, 2007: 25-26). Tocqueville, demokratik toplumlara yönelik kuramsal fikirlerini iki farklı demokrasi tipi üzerinden gerçekleştirir. Bunlar despotik demokrasi tipi ve cumhuriyetçi demokrasi tipidir. Somut tarihsel formasyonların karşılaştırılması olarak elde ettiği sonuçlardan türetilen bu tiplerin coğrafi anlamda karşılık buldukları yerler; birincisi için 1789 Devrimi sonrasında Fransa, ikincisi ise ABD'dir (Yetiş, 2005: 10). Marx'a göre modern toplum kapitalist nitelik taşırken, Tocqueville'e göre modern toplum demokratik nitelik taşımaktadır. Tocqueville'e göre demokratik toplumun en belirgin özelliği eşitlik ilkesidir (Beneton, 1995: 29). Tocqueville'in eserinin yazılış amacı Fransızlara, Amerikan demokrasinin üretmiş olduğu başarılı çözümleri aktarmaktır. Fakat bu eser bu kısıtlı amacın dışına taşarak demokrasi konusunda önemli bir kaynak durumuna gelmiştir (Kalfa ve Ataay, 2014: 50). Bir demokrasi teorisyeni olan Tocqueville kuramına ve düşüncelerine Amerika incelemesi üzerinden ışık tutmuştur. Demokrasi on sekizinci yüzyıla gelene kadar Antik Yunan döneminde gerçekleşen doğrudan demokrasi pratiği olarak düşünülüyordu. Bundan dolayı demokrasi anlayışı halkın doğrudan ve sınırsız iktidarı olarak anlamlandıran Platoncu bakış açısı ile değerlendiriliyor ve olumsuz intiba uyandırıyor. Amerika'da yaşanan demokrasi ise temsili anlamda büyük olan bir devlette yaşanan ilk demokrasi tecrübesi olmuştur. Tocqueville, Amerika'da yaşanan temsili demokrasi üzerinden fikirlerini geliştiren "modern kitlesel demokrasinin ilk teorisyeni" ünvanını elde etmiştir (Schmidt, 2001: 76). Tocqueville'e göre, demokratik rejimler geleceğin bizzat kendisidir ve Amerika bu geleceğin başladığı ilk ülke olmasından dolayı Amerika'da yaşanan bu devrim sosyal ve siyasal açıdan Avrupa için önemli işaretler taşımaktadır (Schmidt, 2001: 79).

Tocqueville'e göre demokrasi artık kaçınılmaz bir şekilde toplumların gerçeği noktasına erişmiştir. Demokrasi inancını canlandırmak, hareketlerine düzen vermek, demokrasinin deneyimsiz olduğu yerlerde bilimi yerleştirmek, demokratik yönetimi mekana ve zamana uydurmak, demokrasiyi insanlara ve şartlara göre ayarlamak toplumlara artık verilen ödevlerin en önemlisidir (Tocqueville, 2015: 40-41). Tocqueville'e göre demokratik bir yönetimin kusurlarının görülmesi kolaydır. Somut olaylara bakıldığında bu durum görülebilir. Buna karşın Tocqueville'e göre demokrasi olumlu etkilerini gizemli bir şekilde gerçekleştirir. Eksikleri hemen göze çarpar fakat demokrasinin sahip olduğu güzellikler sadece zamanla görülür (Tocqueville, 2015: 353). Tocqueville demokratik toplum konusunu ele alırken bu konu bağlamında ele aldığı siyasal ve toplumsal kurumları incelemiştir. Bu incelemeyi yaparken ise özellikle eşitlik

ve özgürlük kavramları demokrasiyi ve demokratik toplumu gözlemlemesinde önemli değerlendirme ölçütleri olmuştur. Tocqueville'e göre demokrasilerde eşitlik durumu zaten söz konusudur fakat özgürlük hassas bir noktadadır. Tocqueville'in incelemelerinde çözüme kavuşturmaya çalıştığı sorun ise demokrasilerde özgürlüğün geri plana itilmemesi ve özgürlük ile eşitlik arasında dengenin tutulmasıdır. Çünkü Tocqueville'e göre eşitlik düşüncesi yozlaştıkça özgürlükler yitirilir ve demokrasi ortadan kalkmaya başlar. Tocqueville'e göre yozlaşmış eşitlik düşüncesi insanları özgürlükte eşitsizlik yerine kölelikte eşitliği tercih etmeye götürür (Çağla, 2007: 22).

Tocqueville ve Montesquieu'nun ortak noktalarından birini teşkil eden konu coğrafyadır. Montesquieu'ya göre coğrafya yönetim tiplerinin oluşmasında ve demokrasinin olmasında tek başına bir rol oynamaktadır. Fakat Tocqueville demokratik toplum anlayışının yalnızca bir coğrafyaya ya da topluma özgü olmadığını, farklı coğrafyalarda farklı toplumlarda farklı şekilde ortaya çıkabileceğini savunur. Tocqueville'in ideal tipleri çok sayıda türeve ayrılırlar. Bu türevler içinde insan, grup ve birey olarak, her zaman özne olarak yerini korur. Demokratik toplum ideal tipini ele alacak olursak, yeryüzünde çeşitli demokratik yaşam biçimleri ve yaşam biçimlerinin siyasal ifadesi olan farklı demokratik siyasal sistemler olabilecektir. Tocqueville'e göre İngiliz aristokrasisi ile Fransız aristokrasisi arasında farklar olduğu gibi demokrasiler arasında da belirli farklar vardır. Amerika içinde bile bir devletten diğerine birçok uygulama farkı gözlemleyen Tocqueville için bu farklar doğaldır (Çağla, 2007: 158). Tocqueville demokrasinin uygulanabilirliğini çözümlerken, Fransa ve Amerika karşılaştırmasında coğrafya faktörüne de değinir. Tocqueville bu coğrafya faktörünün başlı başına bir etken olamayacağını da dile getirir. Çünkü ona göre asıl önemli olan, demokrasiyi uygulanabilir hale getirecek olan unsurlar yasalar ve demokrasiye uygun geleneklerin olmasıdır. Elverişli olan fiziksel koşullar Amerika'nın kuzeyinde olduğu gibi güneyinde de vardır. Fakat orada da geniş topraklar ve çok zengin doğal koşullar olmasına karşın insanlar sefalet içindedir ve demokrasi yoktur. Yani fiziksel koşullar tek başına Amerikan demokrasisinin başarısını açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu durumda yasalar ve gelenekler Anglo-Amerikan toplumunun büyüklüğünü ve başarısını açıklama konusunda Tocqueville'in aradığı temel etmenler olarak öne çıkmaktadır (Çağla, 2007: 47).

2.2. Liberalizm

Genel anlamda liberal düşüncenin John Locke'un eserleriyle şekillendiği ve on dokuzuncu yüzyıla kadar gelişmesini tamamladığı söylenebilir. Liberalizm kelimesi on dokuzuncu yüzyılda literatüre girmiştir. Bazı düşünürlere göre liberalizm kavramını ilk olarak Adam Smith kullanmıştır (Akıncı, 2011: 11). Devletin hedefinin özgürlüğü garanti altına almak olduğunu, devletin meşruiyet zemininin toplum sözleşmesinde aranması gerektiğini, iktidarın bireye karşı olmadığını ortaya koyan görüşleriyle liberal düşüncenin kuruluşunda önemli bir rol oynamıştır (Çetin, 2001: 219-220). Latince *liber*'den (özgür) türetilen liberal kelimesi on sekizinci yüzyılın sonlarına kadar özgür insanı tanımlayan anlamda kullanılırken söz konusu dönemde insanlar liberal sanatlardan, uğraşlardan, eğitimden söz ederler. Bu bağlamda liberal kelimesi, entelektüel perspektiften “özgür düşünceli, hoşgörülü kişi” anlamını taşır. Berktaş'a göre ise, liberalizm devletin merkezîyetçi ve mutlakîyetçi yapısına karşılık gelen bir siyasal ideolojiyi ifade eder. Erken modern Avrupa'da egemen olan mutlakîyetçi yönetimlere karşı siyasal tepki olarak doğan liberalizmin temel kaygısı, bir baskı aygıtı olan devletin müdahalesine karşı bireylere sivil özgürlüklerini kazandırmaktır (Berktaş, 2014: 49-50). Çetin'e göre liberalizm, bireysel özgürlüğün en önemli ilke olduğu ve bu özgürlüğün toplumdaki tüm insanlar için talep edildiği ve garanti altına alındığı bir toplumsal, siyasal örgütlenme biçiminin savunulmasıdır. İktisadi yaşamda devlet müdahalesini en asgariye indirmeyi tüm ekonomi içinde kamu sektörünün payını düşürmeye ve bu doğrultuda iktisadi ilişkileri kendi yasalarına tabi kılmayı öngörmektedir. İnsan özgür iradesiyle hareket eden bir varlık olarak kabul edilmektedir. Toplum ise bireylerin bir toplamı olarak tanımlanmaktadır (Çetin, 2001: 231).

Avrupa'da on yedinci yüzyıldan bugüne kadar kullanılan birey kavramı, insanın benzersiz, özerk bir varlık olduğuna; başka bir ifadeyle, “*bir topluluk ya da kolektif bir gövdenin üyesi ve onun yönlendirmesi altında eylemde bulunan değil de kendi kişisel seçimlerini kendisi yapabilen özerk bir varlık*” olduğuna işaret eder (Berktaş, 2014: 55). Aklın üstünlüğüne olan inanç, akılcı temellere yaslanmış bilimsel düşüncenin ilerlemesiyle bireyi sınırlamakta olan gelenek, din ve otoritenin eleştirilmesini ve toplumun aklın işaret ettiği yönde dönüştürülmesini gündeme getirmiştir. Çünkü Aydınlanma dönemi düşünürleri Duman'a göre “*aklın düzenini gerçekleştirmeyi, kendi aklını kendi başına kullanabilme cesareti göstererek rasyonel otonom özne haline gelen*

bireyin çıkarlarına ve özgürlüğüne uygun şekilde, toplumsal düzenin yeniden inşa edilmesi” olarak görmüşlerdir (Duman, 2006: 122). Aydınlanma dönemi düşünürleri gelenek, din ve hurafe karşıtı modern ve bilimsel saydıkları görüşün merkezi konusu olan akla, eleştiri işlevini yüklemişlerdir (Duman, 2006: 151). Ortaçağda hakim olan anlayışta kralların meşruiyetlerinin kaynağı ilahidir. Dolayısıyla, eylemlerinin sorgulanması diye bir şey olamazdı. Bu dönemde krallar toplum üzerinde çok yoğun bir müdahale hakkına sahiptiler. Bu teori ile meşruiyetin kaynağının halkta olduğu ve dolayısıyla onlara karşı sorumlu olunduğunun altı çizilmek istenmektedir (Akıncı, 2011: 12). Liberalizmin doğuşu; ortaçağdaki düşünsel, siyasal ve toplumsal anlayışların ortadan kalkmasıyla tarih sahnesine çıkan ulus devletlerin, eski düzenin kabul edilmemesi sonucu olarak yeni bir düzen oluşturma gayretlerinin, kilisenin kabul edilmemesi ile yeni bir çıkış noktası bulma gerekliliğinin ve yükselmeye başlayan burjuvazinin kendisine toplumda ve devlette yer arayışının neticesidir. Liberalizmin destek aldığı yeni referans noktası Hıristiyanlık değil, bireylerin ortaya çıkardığı ulus devlettir (Çalışkan Akçetin ve Çalışkan, 2013: 16). Referans noktası olarak dinsel argümanların yerini daha çok akıl, papanın yerini de akıl ve irade sahibi birey alır. Sosyal ve ekonomik düzen toprak sahibi lordlar kontrolünde değil, ticaret ve sanayi sınıfından destek alır. Birey üzerinde duran kilise ve krallık gücünün yerine birey egemenliğinin arkasına itilen ulus devlet gelmiştir (Çalışkan Akçetin ve Akçetin, 2013: 16). Bireyleri rasyonel, kendi iyiliğine uygun eyleme yetisine sahip birer varlık olarak kabul eden liberal teori, söz konusu bireylerin cezalandırılma endişesi duymadan kendi inanç ve düşüncelerine uygun bir biçimde yaşamlarını garanti altına alacak bireysel temel hak ve özgürlüklere sahip olmaları gerektiğine dikkat çekerken ortaya koyduğu argümanlarla tutarlı olarak soya dayandırılan statü ve ayrıcalıklara karşı fırsat eşitliğini savunur (Hacıfevzioğlu, 2020: 184).

Özgürlük ilkesi, liberalizm düşüncesinde olmazsa olmaz bir değerdir. Hoşgörü ve özel hayat gibi daha başka değerlerin, anayasacılık, kanun egemenliği gibi yapılaşmaların da temelidir. Bundan dolayı liberalizm aslında özgürlük teorisidir. Fakat liberal düşünürler bütün fikirlerini özgürlüğü ana eksene alarak savunmuşlardır (Çetin, 2001: 223). Geleneksel liberal öğretilerde devlet, bireysel özgürlükleri kontrol altına almak yerine, onları korumakla sorumludur (Yeşilçayır, 2017: 25). “*Liberalizmle insan hakları arasındaki ilk teorik dolayım alanı negatif özgürlüktür. Negatif özgürlük başkalarının müdahalelerinden bağımsız bir şekilde yaşayabilme olanağında kendi özgün içeriğine bürünür.*” (Öztürk, 2015: 5) John Locke’tan bugüne değin gelmiş olan liberal düşünce anlayışında neredeyse her düşünür tarafından farklı biçimlerde dikkatle anlatılan negatif

özgürlüğün temeli, bireyin dışarıdan gelen bir zorlama altında olmadan davranabilmesi ve hareket edebilmesidir. Başka bir ifadeyle birey, fikir ve eylemlerine başkaları tarafından müdahale edilmediği sürece özgürdür. İnsan herhangi bir müdahaleye uğramadan ne kadar geniş bir alanda eylemlerini gerçekleştirebiliyor ise özgürlüğü de o kadar genişti (Yayla, 1992: 149). John Locke'a göre, insanlar doğa halinde özgür ve eşit bir şekilde yaşarlar. Başkalarından izin almaya lüzum duymaksızın, başka bir kişinin iradesine boyun eğmeden istediklerini yaparak hayatlarını devam ettirirler. Bu özgürlük ortamında herkes eşittir. Yani hiçbir insanın bir diğer insanın üstünde otoritesi, iktidarı, üstünlüğü mevcut değildir (Çelik ve Usta, 2010: 124). Locke, doğa durumundan siyasal topluma geçiş derken siyasal toplum ile tek bir bütün oluşturacak ortak bir yasayla aralarındaki uyuşmazlıkları sonuca bağlayan ve düzeni bozanların cezalandırmaya yetkili bir yargı organına sahip olan toplumu kasteder (Locke, 2016: 94). Locke özgürlüğü insanların her istediklerini yapabilmesi olarak tanımlamaz. Locke'a göre *“Özgürlük insanın kişiliğini, eylemlerini, sahiplenmelerini ve bütün mülkiyetini, hükmü altında olduğu yasaların izin verdiği sınırlar içinde dilediği gibi tasarruf etmesi ve düzenlemesidir. Bunu yaparken de bir başka insanın keyfi iradesine tabi olmaması fakat özgürce kendi iradesinin peşinden gidebilmesidir.”* (Locke, 2016: 67) Liberalizmin bireyi ve bu bağlamda ele aldığı bu özgürlük anlayışını, aynı zamanda bireye yakın olan iktisadi, idari ve hukuki birimlerinde bu doğrultuda biçimlendirilmesi gerektiğini savunması adına önem kazanmaktadır. Bu anlayışın bireyin genel anlamda devlet temelli oluşan otoriteler karşısındaki yerel ve merkezi olarak görünümünün ortaya koyulabilmesi adına kullanılabilmesi görülmektedir (Çelik ve Usta, 2010: 122).

Klasik liberalizmin biri siyasi, diğeri iktisadi anlamda olmak üzere iki gelişim süreci vardır. Siyasi boyutunu, doğal hukuk ve insan hakları teorilerinin bir araya getirdiği göz önüne alındığında, felsefi geçmişinin çok eski zamanlara değin uzandığı görülmektedir (Yayla, 1992: 25). Doğal hukuk öğretisinin ilk izleri Antik Yunan felsefesine ve Stoacılara kadar gitmektedir. Bu anlamda, insan haklarının fikri temelleri de Antik Yunan'a kadar uzanmaktadır (Çelik ve Usta, 2010: 123).

Liberal düşüncede insanların ödev bilinciyle kendi iradeleri temelinde türetileceği anlayışı vardır (Çelik ve Usta, 2010: 126). Locke'a göre doğa halinden çıkılmasının nedeni insanların canlarını, özgürlüklerini ve mülkiyetlerini koruma ihtiyacıdır. Devletin var olma sebebi ve amacı bu hakları korumaktır (Akpınar, 2005: 67). Locke insan haklarını üç kategoriye ayırır. Bu haklar yaşam hakkı, hürriyet hakkı ve mülkiyet hakkıdır. Liberalizm, bireyin özgürlüklerini ve temel haklarını garanti altına almayı

hedefler. İktidarın sınırlandırılması da bu hedef doğrultusunda olmalıdır. Bu anlayışın hedefi, bireyin özgürlüğünü engelleyen faktörleri ortadan kaldırmak ve temel haklarını korumaktır (Ekmekçi, 2013: 207). Burjuva düşüncesinin bileşenleri (bireyin özgürlüğü, aydınlanma, sözleşme, eşitlik, evrensellik, hoşgörü ve mülkiyet) Avrupa’da bireycilik, Amerika’ da solculuk anlamına gelen liberal öğretinin temelini oluşturur (Öztürk, 2010: 303).

Locke’a göre siyasal iktidar, her insanın doğa durumunda sahip olduğu yaşam, özgürlük, mülkiyet gibi temel hakların korunması için toplumun üyelerinin, yöneticilerin ellerine vermiş olduğu bir iktidardır. Öyleyse siyasal iktidarın ereğinin her insanın doğa durumunda sahip olduğu temel hakları korumak olduğu söylenebilir (Locke, 2016: 182-183). Locke’a göre devlet, bireylerin sivil çıkarlarını gözetmek için oluşturulmuş bir insan kurumudur (Locke, 2017: 34-35).

Düşünürler, liberalizmi savunurken kendi alanları ile ilgili boyutunu öne çıkarmışlardır. Esas olan bireyi topluluğa karşı korumak, onun özerkliğini güvence altına almaktır. Bunun gerçekleşebilmesi için de genel olarak devletin yetkilerinin sınırlandırılması gerekmektedir (Akıncı, 2011: 11). Liberal düşüncede devlet mekanizmasını ortaya çıkaran etken olan toplum sözleşmelerinin amacı, devleti sınırlandırma ve belli koşullara bağlamaya yöneliktir. İktidarın doğal ve mecburi olarak sınırlı olduğu kabul edilir (Çetin, 2001: 230). Liberalizmin aynı zamanda siyasi boyutu da olan en önemli amacı devleti sınırlı bir hale getirmektir (Yayla, 2002: 22). Locke’a göre iktidarı sınırlamak, yasama iktidarını oluşturan insanların amaçlarından biridir (Locke, 2016: 182-183).

Liberalizmin iktidarı sınırlandırmak amacıyla geliştirdiği fikrinsel zemin ve argümanlar klasik liberalizm ekseninde genel anlamda ele alınmıştır. Liberalizmin bu amacı Montesquieu ve Tocqueville’in bulunduğu ortak noktalarıdır. Liberalizm konusunun incelenme sebebi bu bağlamda gerçekleştirilmiştir. Liberalizmin bu amacı yani iktidarın sınırlandırılması ile Montesquieu ve Tocqueville’in demokrasiyi ele alışları arasındaki ilişki araştırmanın cevabına giden yolu güçlendirecektir.

2.3. Liberalizm ve Demokrasi İlişkisi

On sekizinci yüzyılın sonlarına doğru liberalizm ile demokrasinin iktidarın kullanılması çerçevesinde iç içe girmeye başladıkları gözlemlenmektedir. Bu birlikteliğin felsefi zemini Aydınlanma döneminde oluşmaya başlamışken biçimsel halini bulması ise liberal düşüncenin tarih sahnesine çıkmasıyla başlamıştır. Akıncı’ya göre bu durum

beraberinde bazı karışıklıklar da getirmiştir. Kimi yazarlar özgürlüğün, demokrasinin ikinci planda kalan bir ilkesi olduğunu dile getirirken, kimileri de özgürlüğü demokrasinin ilk ilkesi olarak savunmuştur (Akıncı, 2011: 13). Demokrasi insanların yönetim konusunda söz sahibi olmaları ve iktidarı egemenlikleri altına almaları noktasında araçsal bir işlev görmektedir. Liberalizm ise, bireyi ve isteklerinin gerçekleştirilmesini amaçlamakta ve bireyin temel hak ve özgürlüklerine ilişkin güvence sağlama arayışındadır (Demir, 2010: 604). Yayla'ya göre demokrasi bir anlamda yöneticilerinin seçimle işbaşına gelmesini ifade etmektedir. Liberalizm sadece yöneticilerin seçimle işbaşına gelmesini yeterli olmadığını öne sürmektedir. Demokrasinin bu dar amacını genişleten liberalizm yönetimin yani iktidarın sınırlandırılmasını, belirlenmiş yaslara göre hareket etmesini ve yasaların özünün insan hakları çerçevesinde çizilmesini ister (Yayla, 2002: 35). Demir'e göre demokrasi, yurttaşların ve toplumun yönetime katılmasına dayanmakta ve toplumun nasıl yönetileceği üzerinde durmaktadır, liberal yaklaşım ise birey ile siyasal iktidar arasında olması gereken ilişki üzerinde durmaktadır (Demir, 2010: 604). Demokrasi yönetimin kimlerin elinde olacağı yani şeklinin nasıl olacağını çözmek isterken, liberalizm nasıl yönetileceğini çözmek istemektedir (Yalçınkaya ve Gönen, 2020: 273).

Düşünce özgürlüğü, hoşgörü, bireysel haklar, siyasal iktidarın meşruiyeti ve sınırlı yönetim gibi konular üzerine daha öncede söylendiği gibi, ortaya koyduğu düşünceleriyle klasik liberalizmin kurucu babası olarak görülen John Locke'un (1632-1704) siyasal düşünceleri aynı zamanda çağdaş liberal demokrasilere de esin kaynağı olmuştur. Öncelikle belirtmek gerekir ki liberalizm bir ideoloji, demokrasi ise bir yönetim biçimidir. Dolayısıyla bir devlette liberal ilkeleri benimsemeyen bir demokrasinin ya da liberal ilkeleri kabul eden ama demokratik olmayan bir yönetim biçiminin egemen olması olanaklıdır (Hacıfevzioğlu, 2020: 183). Locke'un siyasal iktidarla toplumun çoğunluğu arasında kurduğu ilişki düşünürün çoğunlukçu demokrasi kavrayışını benimsediğine işaret eder. Locke'a göre siyasal toplum içindeki çoğunluğu oluşturanlar, azınlıkta kalanlar adına karar verme hakkına sahiptir (Locke, 2016: 105). Düşünüre göre, çoğunluk, toplumun ilk birleşmesiyle, bütün iktidara sahip olur ve bu çoğunluk toplum adına yasalar yapma ve bu yasaları atamış oldukları görevliler üzerinden yürütme gücünün tamamını kullanabilir. Locke bu yönetim şeklini eksiksiz bir demokrasi olarak tanımlar (Locke, 2016: 137). Locke, devlet kelimesi ile bir demokrasi ya da yönetim şeklini değil ama herhangi bir bağımsız topluluğu niteler (Locke, 2016: 138).

Demokrasi ve liberalizmin etkileşime girmesi modern dönemde başlamaktadır. Antik Yunan demokrasisi ilk demokrasi dönemi olarak ele alınacak olursa, bu dönemin içinde liberal argümanlara rastlanılamayacaktır. Ancak on sekizinci yüzyılda ortaya çıkan ikinci demokrasi dönemine bakıldığında ise liberal argümanların çokça mevcut olduğu görülecektir (Yalçınkaya ve Göngen, 2020: 269). Ulus devletler ortaya çıkmadan evvel yani imparatorluk ve krallık dönemlerinde, yani kırsal yerleşimin olduğu zamanlarda egemen gücün halkın üzerinde mutlak bir denetimi olmadığı görülecektir. Ama ulus devletin ortaya çıkmasıyla devlet halkın yaşam alanının her köşesine ulaştı ve direkt etki göstermeye başladı. Etnik farklılıkları temel alarak ortaya çıkan ulus devletler sonrasında sınırlar netleşti ve devletleşemeyen halklar da azınlık olarak o devlet içinde yaşamlarını sürdürmeye çalıştılar. İşte demokrasi, bu dönemlerde doğan liberalizm ile kaynaşmış ve bu yeni sentez toplumların ortak paydası olmuştu (Yalçınkaya ve Gönen, 2020: 283). Fakat bu bağlamda demokrasi ve liberalizm dünyanın her yerinde birlikteliklerini sürdürememişlerdi. Günümüzde Avrupa'nın Batısı ve Amerika'nın Kuzeyi haricindeki yerlerde demokrasi ve liberal anlayış arasında uçurumlar olabildiği göz ardı edilmemelidir. Demokrasi, seçimler aracılığıyla otoriter rejimleri ortaya çıkardığı gibi, liberalizm ile kaynaşmış olan demokrasiler ise anayasal çerçevede sınırlanmış devletleri de ortaya çıkarmıştır (Yalçınkaya ve Gönen, 2020: 283).

Liberalizm açısından demokrasi olmazsa olmaz değildir (Akıncı, 2011: 10). Bu yaklaşım farklılığının nedenini, demokrasiden neyin kastedildiği ile açıklamak mümkün olabilir. Eğer kastedilen liberal demokrasi ise, özgürlük demokrasinin ilk ilkesi haline gelmektedir. Ancak liberalizmle demokrasi birbirinden ayrıldığı zaman, demokratik idealin, eşitlik idealine dönüştüğü görülmektedir (Akıncı, 2011: 13). Bazı liberal düşünürlere göre demokrasi özgürlüklerin korunması ve devam ettirilmesi adına en iyi yol değildir. Heywood'a göre örneğin Mill, sınırlı oy hakkı olmasını savunmuştur. Yoksa çoğunluğun despotizminin hakim olacağını savunmuştur (Heywood, 1999: 71). Liberalizm ile demokrasinin anlaşamadığı noktalardan biri de, demokrasilerin dayandığı halk iradesi anlayışıdır. Liberal düşünceye göre "halk, düşünceleri, kanaatleri ve beklentileri ile bir bütün oluşturamaz." Akıncı'ya göre kendi içinde birçoğu konuda farklı olan halkın bu konuların hepsi üzerinde uzlaşmaya varması imkânsızdır (Akıncı, 2011: 15). Öztürk'e göre liberal düşünce ile demokrasi doğaları gereği birbirleri ile uyumlu değildirler. Hatta liberal düşünceyi savunanlar içerisinde demokrasinin dayandığı zemin olan halk iktidarına karşı bir korku vardır (Öztürk, 2015: 3-4). Montesquieu ise özgürlükleri en iyi şekilde aristokrasi-demokrasi karışımı bir yönetimin sağlayacağını

savunmuştur (Yayla, 2000: 247). Özgürlük, liberalizmin gerekli bir özelliği olmakla beraber, demokrasinin olmazsa olmazı değildir (Akıncı, 2011: 13-14). Bu noktada liberalizm ile demokrasi ayrılmaktadır. Liberalizm açısından önemli olan, yönetimin demokrasi, aristokrasi veya krallık olması değil, yönetimin sınırlı olması ve bireylerin özgürlük alanına müdahale etmemesidir (Akıncı, 2011: 24). Akıncı'ya göre liberalizmin birey hak ve özgürlüklerinin korunmasında, demokrasiden daha etkili olduğu söylenebilir (Akıncı, 2011: 16). Demokrasi ise birey hak ve özgürlüklerini korumak konusunda tamamen başarılı değildir. Liberalizm bu hak ve özgürlüklerin korunmasında daha ısrarlıdır. Liberal düşünce ile yoğrulmamış bir demokrasi birey hak ve özgürlüklerine zarar verebilir (Yayla, 2002: 38-39).

Batı ülkelerinde hemen hemen bir asır boyunca demokrasi, liberal demokrasi anlamında yalnızca seçimler ile değil, kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, din ve mülkiyet özgürlüğü gibi temel özgürlükleri de kapsayacak şekilde kullanıldı. Bu durumun ise daha sonra anayasal liberalizm olarak geçmektedir ve demokrasiden farklı olduğu görülmektedir (Yalçınkaya ve Gönen, 2020: 280). Zakaria'ya göre, tarihin belli aşamalarında Avrupa ve Kuzey Amerika'nın yönetim biçimlerini belirleyen ve dünyadaki diğer yönetim biçimlerinden farklı kılan unsur demokrasi değil, anayasal liberalizmdir (Zakaria, 2014: 21). Bir ülkede halkın temsilcileri eliyle yönetimin gerçekleştirilmesi veya halkın doğrudan demokrasi yoluyla kararlar alması özgürlükleri garanti altına almaya yetmemektedir. Halkın çoğunluğu farklı azınlık kesimlerinin özgürlüklerini kısıtlayıcı kararlar alabilir. Bu durumda belki alınan kararların demokratik yönden bir meşruiyet sorunu ortaya çıkmayacaktır fakat liberalizm açısından bu durum kabul edilemez. Liberal düşünce için önemli olan her bireyin özgürlüğünün güvence altına alınmasıdır. Bundan dolayı bir ülkede demokratik süreçlerin olması tek başına yeterli değildir. Liberal argümanlar ile iç içe geçmiş olan bir demokrasi özgürlüklerin ve eşitliğin birlikte yaşatılması adına gerekli ortamı oluşturmaktadır (Akıncı, 2011: 24). Yani demokrasi sadece iktidarın seçimle belirlenmesi olarak düşünüldüğünde çoğunluğun azınlığa zorbalığı, azınlık hak ve özgürlüklerinin çoğunluk içinde bastırılması, demokrasinin gücünü almış olduğu halk tarafından yapılabilmektedir. Yalçınkaya ve Gönen'e göre "*Geçmişteki monarkın elindeki güç nasıl ki halkın iradesini yok ediyorsa, günümüzde ise halkın bir kesimi (çoğunluğu), diğer azınlık kesimi için monark olabilmektedir. İdareciler, bu durumdan faydalanabilmekte ve demokrasinin içini boşaltıp, illiberalleştirilmektedirler*" (Yalçınkaya ve Gönen, 2020: 269) Dahl'a göre demokrasiyi çekici yapan sebepler vardır:

“Her ne kadar demokratik yönetimlerin çoğunluğun diktatörlüğüne dönüşmesi tehlikesi olsa da demokrasi alternatiflerine kıyasla insan hakları açısından istenir bir sistemdir. Çünkü demokrasi, zorba otokratların yönetime geçmesini engellemeye yardımcı olur. Yurttaşların temel haklarını sağlamaya çalışır. Kişisel özgürlük (inanç, ifade özgürlüğü vs.) alanı sağlar. İnsanların kendi temel çıkarlarını (hayatta kalmak, yemek, barınak, sağlık, sevgi, güvenlik, iş, boş vakit vs.) korumalarına yardımcı olur.” (Dahl, 2001: 49-62)

Demokrasi ve liberalizm kavramları gerek ayrı ayrı olarak gerekte iç içe geçmeleri bağlamında birçok düşünürün tartışma temasını oluşturmuştur. Bu araştırma bağlamında ise iktidarın sınırlandırılmasında Montesquieu ve Tocqueville’in düşüncelerine olan etkileri bağlamında dikkate alınacaktır. Bu doğrultuda inceleme yapılırken konuya genişlik kazandırabilmek adına özgürlük ve eşitlik kavramlarının Montesquieu ve Tocqueville’in fikirleri çerçevesinde ele alınacaktır.

2.4. Özgürlük Ve Eşitlik

Özgürlük, birey ilkesi ile klasik liberalizm çerçevesinde diğer düşünce sistemlerinden ayırt edici bir özellik olarak ortaya çıkmıştır. Özgürlük, liberalizm içerisinde bugüne kadar uzanan süreçte yapılan tartışmalarda önemli bir ölçüt olarak ele alınmıştır (Çelik ve Usta, 2010: 121). Tunaya’ya göre özgürlük, insanın sahip olduğu gücün, yani bağımsızlık gücünün ifadesidir. İnsanların düşünce ve hareketlerinde baskı altında kalmamasını ifade etmektedir. İnsanın kendi aklı ve iradesi ile istediği yolda hareket edebilme gücüdür. Özgürlük bir noktada sınırsızlıktır ve insanların mutluluğunu oluşturacak şartlarda herhangi bir baskının bulunmaması demektir (Tunaya, 1969: 200). Özgürlük, freedom ve liberty anlamlarının yanında, eşitlik, adalet ve otoriteye karşı öncelik tanınan bir şekilde görülebilmektedir (Heywood, 2013: 72). Yayla’ya göre klasik liberalizmde özgürlük fikri, bireyin davranışlarında her türlü baskıya maruz kalmaması şeklinde tanımlanmıştır (Yayla, 1992: 22). Liberalizmde bir diğer önemli özgürlük alanı da ekonomik özgürlüktür. Liberalizmde ekonomik özgürlük ile anlatılmak istenen, Barry’e göre:

“Ekonomik faaliyetlerde bulunmak veya genellikle ifade edildiği gibi ekonomik girişimcilik hakkına sahip olmaktır. Girişimcilik denince akla dar bir anlam olarak yalnızca iş adamlarının yürütmüş oldukları işler gelmemelidir. Çünkü fabrikası, işletmesi olmayan

sadece emeğini satarak geçinen kişinin davranışı da ekonomik bir faaliyettir ve ekonomik özgürlük kavramı içinde düşünülmelidir.” (Barry, 2004: 14-16)

Özgürlük yalnızca liberal düşünceye ait bir değer değildir. Siyasal düşünce tarihinde sosyalizmden, faşizme kadar hemen hemen tüm sosyal ve siyasal düşüncelerin özgürlük anlayışı farklıdır ve özgürlük kelimesi ile her zaman aynı şeyin anlatılmadığı nettir. Bu bağlamda farklı özgürlük tanımları vardır ya da var olan bir özgürlük farklı yorumlara tabi tutulmaktadır. Bu yüzden liberal düşüncedeki özgürlüğün ne anlama geldiği ve diğer teorilerin özgürlük anlayışlarından olan farkı kavranmadan, liberalizmi bir özgürlük teorisi olarak görmek ve diğer teorilerden farkını görmek çok zordur (Barry, 2004: 217-218).

Özgürlük denildiğinde akla gelen düşünürlerden biri Montesquieu'dur. Kanunların Ruhu Üzerine adlı eserinde özgürlüğe yer verir. Montesquieu'ya göre özgürlük kelimesi kadar farklı anlamlara gelen, yorumlanan ve zihinleri bu kadar meşgul eden başka bir kelime daha bulunmaz. Özgürlük konusunu Montesquieu demokrasi ile ilişkilendirerek de açıklamaktadır. Montesquieu'ya göre halkın demokrasilerde her istediğini yapıyormuş gibi görüldüğü doğrudur. Ancak ona göre siyasi özgürlük her istediğini yapmak değildir. Özgürlük *“kanunları olan bir toplumda, insanların istediği şeyleri yapabilmeleri, istememeleri gereken şeyleri yapmaya zorlanmamalarıdır.”* (Kale Özçelik, 2021: 343) Daha öncede belirtildiği gibi, Montesquieu'ya göre demokrasi yönetim biçiminde erdem önemlidir. Montesquieu'ya göre erdem ve özgürlük anlayışı demokrasilerde birlikte bulunurlar. Fakat ona göre erdem anlayışı kölelikten ne kadar uzaksa, aşırı özgürlük anlayışından da o kadar uzaktadır. İlkesi erdem olan demokrasilerde özgürlük anlayışının dengede tutulması önemlidir. *“Erdemin tabii yeri özgürlüğün yanı başındadır ama erdem kölelikten ne kadar uzakta ise aşırı özgürlükten de o kadar uzaktadır.”* (Montesquieu, 2014: 136) Montesquieu Kanunların Ruhu Üzerine adlı eserinin 12. kitabında özgürlüğü iki farklı şekilde tanımlamıştır. Biri felsefi anlamda diğeri ise siyasi anlamda olan özgürlüktür. Montesquieu'ya göre felsefi anlamda olan özgürlük anlayışı kişinin istediğini yapabiliyor olmasıdır veya böyle olduğunu hissetmesidir. Siyasi anlamda olan özgürlük anlayışı ise vatandaşların kendilerini güven içinde hissetmeleridir. *“Felsefi anlamda özgürlük, kişinin istediğini yapabilmesi ya da hiç olmazsa istediğini yapabilmesi kanısını taşımasıdır. Siyasi anlamda özgürlük, kişinin güvenliğidir, hiç olmazsa güvenlik içinde yaşadığı kanısında olmasıdır.”* (Montesquieu, 2014: 195) Montesquieu Kanunların Ruhu Üzerine adlı eserinin 11. kitabında özgürlük konusunu detaylıca incelemiştir.

Yönetim tiplerini, toplumları ve bireyleri ele alırken kanunlar bağlamında inceleme yapan Montesquieu, özgürlük konusunu da bu doğrultuda ele almıştır. Montesquieu'ya göre:

“Demokrasilerde millet her istediğini yapıyormuş gibi görünür ama siyasi özgürlük her istediğini yapmak değildir. Bir devlette, yani kanunları olan bir toplumda, özgürlük, ancak istediğimiz şeyi yapmaktan ibaret olmalı yoksa istememiz gerekmeyen şeyi yapmaya zorlanmaktan değil. Bağımsızlığın ne olduğunu, özgürlüğün ne olduğunu iyice kafamıza yerleştirmeliyiz. Özgürlük, kanunların izin verdiği her şeyi yapmak hakkıdır; bir vatandaş kanunların yasak ettiği şeyi yapabilseydi hür sayılmazdı o zaman; çünkü öteki vatandaşların da aynı yetkiyi kullanmaya hakları olurdu.” (Montesquieu, 2014: 169)

Siyasi anlamda vatandaşların özgürlüğünü, vatandaşların güvenlik içinde olmaları olarak niteleyen Montesquieu'ya göre bu güvenlik içinde olmak kanunlar ile ilişkilidir. Vatandaşların güvenlik içinde olmalarını bu şekilde ele alan Montesquieu'ya göre vatandaşlar hür olduklarından dolayı kanunlar çerçevesinde istediklerini yapmak hakkına sahiptirler. Fakat bunun dışına çıkarlarsa ceza uygulanmalıdır. İşte bu noktada Montesquieu ceza kanunları ile özgürlüğü ilişkilendirerek oluşması gereken tavrın vatandaşların suçsuzluğu üzerinden şekillenmesi gerektiğini savunmaktadır. Aslında günümüz hukuk literatüründe masumiyet karinesi olarak yerini almış olan anlayışı savunmaktadır. Yoksa Montesquieu'ya göre ortada vatandaşın kendini güvende hissettiği durum kalmaz ve bu doğrultuda ise özgürlükten bahsedilemez. “*Vatandaşların suçsuzluğu güven altına alınmazsa, özgürlük de güven altına alınmış sayılmaz.*” (Montesquieu, 2014: 196) Montesquieu'ya göre özgürlüğün ilk koşulu kişilerin bağımsızlıklarının yasalarla sınırlanmasıdır. Yani kişiler belirlenmiş olan yasalar çerçevesinde hareket etmelidirler. Özgürlük, bu yasalar çerçevesinde dilediğini yapabilmektir (Ağaoğulları, 2009: 419). Montesquieu medeni kanunlar ile özgürlük arasında bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Montesquieu'ya göre özgürlük kanunun buyurmadığı şeyi yapmaya zorlanmamaktır. Montesquieu'ya göre medeni kanunlarla yönetildiğimiz sürece özgür kişileriz (Montesquieu, 2014: 450). Montesquieu'ya göre özgürlüğün genel ve evrensel bir tanımı yoktur, çünkü özgürlük anlayışı ve durumu her ülkenin maddi ve manevi unsurlarına göre değişiklik göstermektedir. Özgürlük, her ülkenin maddi ve manevi koşullarıyla ilişkilidir. Demek ki, Montesquieu için özgürlüğün net tanımını içeren genel ölçütler yoktur, yani evrensel bir özgürlük tanımından söz etmek olanaksızdır (Ağaoğulları, 2009: 420). Montesquieu özgürlüğü belirli anayasal sınırlar içine sıkıştırmak gibi bir amaç gütmemektedir. Montesquieu'ya göre çatışmaların

yaşanmadığı ve tekdüzeliğin olduğu yerlerde özgürlükten söz edilemez. Montesquieu özgürlüğün olması için farklı toplumsal ve siyasal otoritelerin var olması gerektiğini, bunların rekabet ve mücadele içinde olması gerektiğini savunmaktadır. Fakat Montesquieu bu rekabet ve mücadelenin de bir denge içinde olması gerektiğini savunmaktadır. *“Montesquieu'nun amacı, siyasal özgürlüğü belli bir anayasa sınırları içine sıkıştırmak değildir. Farklılıklardan kaynaklanan çalkantıların, çatışmaların olmadığı ve tekdüzeliğin yerleşmesiyle hüküm sürdüğü bir ülkede özgürlükten söz edilemeyeceği inancını açıkça dile getirmektedir. Öyleyse Montesquieu için özgürlük, her şeyden önce farklı toplumsal-siyasal güçlerin var olmasına ve bunların rekabetinin, mücadelesinin bir denge ortamı yaratmasına bağlıdır.”* (Ağaoğulları, 2009: 436). Montesquieu'ya göre devletin yönetimiyle alakalı özgürlük noktasını kanunlar sağlamaktadır. Direkt olarak temel kanun hükümleri yani anayasa sağlamaktadır denilebilir. Fakat vatandaşların özgürlükleri noktasında kanunlar tek başına özgürlüğü sağlamaz. Montesquieu'ya göre vatandaşların özgürlüklerinin olmasında gelenekler ve davranışlar önemli bir yer tutmaktadır. Montesquieu'ya göre:

“Devletin yönetimiyle ilgili özgürlüğü meydana getiren, yalnız kanunların, hatta temel kanunların hükümleridir. Ama vatandaşla ilgisinde, ahlak ve gelenekler, davranışlar, öteden beri olagelen örneklerde özgürlüğü meydana getirebilir; bundan başka bu kitapta göreceğimiz gibi, bazı medeni kanunlar da bu özgürlüğü getirebilir.” (Montesquieu, 2014: 195)

İngiltere'ye yapmış olduğu geziden sonra İngiliz siyasal ve sosyal sisteminden ve anayasasından oldukça etkilenen Montesquieu, siyasi özgürlük kavramını, başyapıtında İngiliz Anayasasını referans alarak da tanımlamaktadır. Montesquieu'ya göre vatandaşın siyasi özgürlüğü demek kendini güvenlik içinde hissediyor olması demektir. Montesquieu'ya göre hükümet bu algıyı ve durumu sürekli gözetiyor olmalıdır. *“Vatandaşın siyasi özgürlüğü demek, insanın kendini güvenlik içinde görmesinden duyduğu kalp huzuru demektir. Özgürlüğün var olması için de, hükümetin, bir vatandaşın başka bir vatandaştan korkmasını önleyebilecek durumda olması gerekir.”* (Montesquieu, 2014: 170)

Soğuk ve sıcak iklimlerdeki insanları karşılaştıran Montesquieu bu temel üzerine değerlendirmelerde bulunmuştur. Montesquieu'ya göre sıcak iklimlerde kölelik, iklimin getirmiş olduğu gevşemeden dolayı olağan bir hal almaktadır. Buralarda siyasi ve medeni

kölelik yadsınmaz. Öylesine sıcak ülkeler vardır ki, oralarda insanlara bir iş yapmasını söylemek onlara işkence etmek gibi olur. Buralardaki insanlar büyük işler yapmaktansa küçük işler yapma uğruna köleleşmeyi tercih etmektedirler. Bu insanlar efendilerine, efendileri de hükümdara köle olmakta bir sakınca görmezler (Montesquieu, 2014: 244). Montesquieu sıcak ve soğuk iklimlerden kaynaklı olarak oluşan kölelik ve özgürlük durumunun sadece ülkeden ülkeye değil, aynı zamanda ülkelerin yahut hemen hemen aynı coğrafyalarda bulunan bölgelerde de görüldüğünü öne sürmektedir. Sıcak iklimlerde olan bölgelerde kölelik, soğuk iklimlerde bulunan bölgelerde ise özgürlük olduğunu savunmaktadır. Montesquieu'ya göre:

“İklimin fazla sıcak oluşunun insanların kuvvet ve cesaretlerini körelttiğini, buna karşılık soğuk iklimlerde, insanları uzun, ağır, büyük ve güç işleri başarabilecek hale getiren bir beden ve ruh sağlamlığı bulunduğunu söylemiştik. Bu ayrılık yalnız, milletler arasında değil, bir ülkenin çeşitli bölgeleri arasında da görülür. Kuzey Çin’ de oturanlar, Güney Çin’ de oturanlardan daha cesur olurlar; Güney Kore halkı Kuzey Kore halkı kadar cesur değildir. Şu halde, sıcak iklimlerde oturan insanlar devamlı olarak özgürlük içinde yaşamışlarsa buna şaşmamak gerekir. Bu durum doğal bir nedenin sonucudur.” (Montesquieu, 2014: 265)

Montesquieu'ya göre kuzeyde yaşayabilmek zorlu olduğu için orada yaşayan insanlar çalışkan olmak zorundadırlar. Güneyde yani sıcak iklimlerde yaşayan insanlar için ise böyle bir durum söz konusu değildir. Montesquieu'ya göre soğuk iklimlerde yaşayan insanlar yaşamak adına çok çalıştıkları için özgürlüklerinin değerini bilmektedirler. Onlardan özgürlüklerini almak neredeyse imkânsızdır. Fakat güneyde yani sıcak iklimlerde yaşayan insanlar ise tam tersi köleliğe alışkındırlar, çünkü yaşamayı devam ettirebilmek adına efendilerine biat etmeleri yeterli olmaktadır. Kuzey ülkelerinde oturanlar çok çalışmak zorundadırlar. Böyle yapmazlarsa kendilerine yabancılaşmaya başlarlar ve ihtiyaçlarını karşılayamazlar. Güney ülkelerinde köleliği doğal bir hale getiren durum da zaten bu olmuştur. Oralarda yaşayan insanlar zengin özgürlükten rahatlıkla vazgeçebilirler. Ama kuzey ülkelerinde yaşayan insanlar, doğanın zorunlu kıldığı tüm ihtiyaçlarını giderecek olanakları oluşturan özgürlüğe mecburdurlar (Montesquieu, 2014: 326).

Montesquieu'ya göre özgürlüğün sonunu yine özgürlüğün getirmiş olduğu nimetler hazırlayabilmektedir. Montesquieu'ya göre özgürlük, vergilerin aşırı olmasına yol açmaktadır. Aşırı vergilerde Montesquieu'ya göre köleliğe yol açmaktadır ve bunun sonucunda ortada özgürlük diye bir şey kalmamaktadır:

“Özgürlüğün sağladığı büyük yararlar bizzat özgürlüğünde kötüye kullanılmasına sebep olmuştur. İlimli hükümet şekli çok iyi sonuçlar verdi diye bu itidali elden bıraktılar. Büyük ölçüde vergiler alınabileceğini görünce, aşırı vergiler almak istediler. Böyle bir lütufta bulunan elin bizzat özgürlüğün eli olduğunu anlayamadıklarından, hiçbir lütufta bulunmayan köleliğe başvurdular. Özgürlük, vergilerin aşırı olmasına yol açtı, doğru; ama vergilerin aşırı olması köleliğe, kölelik de vergilerin azalmasına neden oldu.” (Montesquieu, 2014: 224)

Eşitlik konusuna dair fikirlerini eserlerinde detaylıca işleyen Montesquieu özgürlük konusunun derli toplu bir şekilde direkt ele almamıştır. Fakat bu duruma rağmen özgürlük konusunda dağınık bir şekilde de olsa fikirlerde bulunmuştur. Montesquieu’nun üstünde durmuş olduğu özgürlük, siyasal özgürlüktür. Aslında Montesquieu’ya göre sadece siyasal anlamda bir özgürlük fikri oluşabilir. Çünkü özgürlük anlamını toplumun içinde bulacağından dolayı siyasal özgürlükten bahsedilebileceğini savunmaktadır (Ağaoğulları, 2009: 418).

“Tocqueville’e göre eşitlik, esasen olması gerekenden çok, var olan şeydir ve bizzat yaşamın içindedir. Bu nedenle, eşitlik fikrini uzun bir tarihsel süreçte gerçekleşen sosyolojik bir gelişme olarak ele alır.” (Beriş ve Duman, 2019: 761) Tocqueville’in demokratik devrimin ilerleyişine ve eşitlik ilkesinin tarihsel gelişimine ilişkin değerlendirmesi teolojik ve teleolojik bir nitelik taşır. Eşitliğin bütün toplumları etkileyen evrimsel ilerlemesi, ilahi bir iradenin tezahürü olarak meşrulaştırılır (Yetiş, 2005: 8). Eşitlik ilkesi tarihsel ve sosyal gerçeklikler zemininde değerlendirilmelidir. Bu sebeple Tocqueville kuramını kendisinden önceki düşünürler gibi toplum sözleşmeci doğrultuda oluşturmamıştır. Tocqueville’e göre eşitlik, son yedi asırdaki aşamalı bir gelişimin ürünüdür ve gelişimi henüz bitmemiştir. Eşitlik, Tocqueville’e göre ilerleyen yıllarda da gelişimini sürdürecektir. Ülkeler bu gelişmeye karşı direnemeyip teslim olacaklardır (Kale Özçelik, 2021: 341). Tocqueville’e göre siyasal alanda eşitliği hakim kılmanın yalnızca iki yolu vardır. Bu yollar ise ya yurttaşlara hakları verilerek eşitlik sağlanır ya da hiç kimseye hiçbir hak verilmeden eşitsizlik alanında eşitlik sağlanır (Tocqueville, 2015: 103). Tocqueville eşitlik ilkesinde olduğu gibi özgürlük ilkesini de tanımlamamaktadır. Özgürlük ve eşitliği karşılaştırarak ele alıp nitelik kazandırmaktadır. Tocqueville her iki ilkeyi karşılaştırarak kuramını inşa eder (Kale Özçelik, 2021: 341-342).

Tocqueville’in Amerika ziyareti sırasında dikkatini en çok siyasal karakterden kanunlara kadar görülen fırsat eşitliği çeker. Amerikan demokrasisinin en belirgin

özelliği fırsat eşitliğidir (Özyurt, 2007: 30). Amerika'nın en büyük başarısı fırsat eşitliğini gerçekleştirmiş olmasıdır. Tocqueville'e göre demokratik toplum aristokrat ayrıcalıkların bulunmadığı ve bütün yurttaşların fırsat eşitliğine sahip olduğu bir toplumdur (Kalfa ve Ataay, 2014: 33). Tocqueville fırsat eşitliğinin gelişimine bir tanrısallık, doğallık atfetmektedir. Fırsat eşitliği evrensel ve süreklilik taşır, insanların engelleme girişimleri olma ihtimaline rağmen gerçekleşmesinin önüne geçilemez (Tocqueville, 2015: 39). Tocqueville'e göre fırsat eşitliği bir özgürleşme fırsatı yarattığı kadar, özgürlüklere karşı bir şekilde de gelişebilir. Tocqueville demokrasi gibi koşullarda eşitlik olgusunun da batı tarihinin bir özelliği olduğunu savunur. Tocqueville'in amacı demokrasi ve fırsat eşitliğini özgürlüğe zarar vermeyecek şekilde düzenlemektir (Özyurt, 2007: 31). Tocqueville feodal dönemde aristokratların yaşadığı özgürlüğü hatırlar ve bu onu etkileyen önemli bir konudur. Bu aristokratik özgürlük bağlamında Tocqueville, Montesquieu ile aynı çizgiyi takip etmektedir. Fakat Montesquieu özgürlüğü mutluluk ve refah aracı olarak görürken Tocqueville özgürlüğü hem araç hem de amacın kendisi olarak görmektedir. Montesquieu'dan yine farklı olarak Tocqueville özgürlüğe siyasi ve felsefi anlam yüklemiştir. Montesquieu'da demokratik cumhuriyetin egemen ilkesi erdem iken, Tocqueville'de demokratik cumhuriyetin egemen ilkesini özgürlük oluşturmaktadır. Tocqueville'in tasavvur etmiş olduğu özgürlük Avrupa'da aristokrasinin yaşamış olduğu özgürlükler ışığında şekillenmektedir. Tocqueville aristokratik liberal Montesquieu'nun liberalizmini genişletmekte, kişisel maddi çıkar peşinde koşan modern bireye değerler empoze etmeye çalışmaktadır. Montesquieu'nun tanımladığı modern cumhuriyet en kaba çizgileriyle iktisadi anlamda ticaret burjuvazisine, hukuksal yapı olarak da kuvvetler ayrılığı ilkesine dayalıydı. Bu çerçevede özgürlük, iktisadi girişim alanında ve hukuk devletinin tanıdığı negatif alanda tanımlanmıştı. Oysa Tocqueville, bunlara ek olarak siyasi ve felsefi bir özgürlük kavramsallaştırması oluşturmaktadır. Onun özgürlük kavrayışı bireyin kendisi üzerindeki doğal egemenlik iddiası üzerine kuruludur (Çağla, 2007: 254). Montesquieu'ya göre despotizm haricinde monarşi ve cumhuriyette özgürlük söz konusudur. Fakat Montesquieu'ya göre özgürlük, monarşide eşitsizlikler üzerine, cumhuriyette ise eşitlik üzerine kurulmuştur. İşte Tocqueville ve Montesquieu arasındaki bir fark da bu hususta mevcuttur. Tocqueville'e göre modern dönemde artık özgürlük eşitsizlikler üzerine yükselmez. Çünkü 1789'dan itibaren eşitlik toplumların temel harcı olma niteliğini kazanmıştır. Tocqueville, Montesquieu'nun monarşi konusundaki özgürlük anlayışını aşar. Tocqueville'e göre, özgürlük artık eşitsizlik üzerinde yükselmez. Bunun sebebi, Fransız Devrimi'nden sonra eşitsizlik durumunun entelektüel

ve sosyal zemini ortadan kalkmıştır. Tocqueville'e göre toplumsal eşitlik, modern dünyanın gerçeği ve özgürlüğün temel koşuludur (Kabakçı, 2019: 76). Eşitlik ve özgürlüğü kıyaslayan Tocqueville'e göre, özgürlük eşitliğe göre daha kırılgan ve savunmasızdır; fakat eşitlik öyle değildir. Demokratik toplumda eşitliği ortadan kaldırmak zor bir süreçtir. Tocqueville'e göre eşitliğe ulaşmak ve eşitliğin tüm topluma hakim olması özgürlüğe göre çok kolaydır. Tocqueville'e göre insanların eşitliği özgürlüğe tercih etmesi için farklı nedenler vardır. Eşitlik bir kez kurulduğunda onu yıkmak için uzun ve sistemli bir çabaya ihtiyaç vardır. Bu doğrultuda toplumsal şartlar değiştirilmeli, yasalar ortadan kaldırılmalı, davranış kalıpları yozlaştırılarak düşünce ve alışkanlıklar değiştirilmeye zorlanmalıdır. Oysa siyasal özgürlüğün yitirilmesi çok daha kolay gerçekleşebilir. Ona sıkıca sarılmayı ihmal etmek, yitirilmesine olanak tanımak demektir. Ayrıca, siyasal özgürlük çaba harcanmadan ele geçmez, ödün vermeden elde edildiğinde de mutluluk vermez. Eşitlikteki mutluluğu kişi kendi kendine sunar, özel yaşamdaki küçük ayrıntılar bile insana eşitliği duyumsatır (Çağla, 2007: 61). Tocqueville'e göre:

“Özgür olmaktan daha güzel bir şey olamaz; buna karşın, özgürlüğü kullanmayı bilmekten daha zor bir şey de yoktur. Bu despotizm için geçerli değildir. Despotizm çekilen tüm acıların çaresi gibi görülür kimi zaman; meşru hakların dayanağı, ezilenlerin dostu ve düzenin kurucusudur. Halklar despotizmin yarattığı anlık refahın kollarında uyur; ama uyandıkları zaman birer sefil haline gelirler. Bunun aksine, özgürlük genellikle firtınaların içinden doğar; sivil karışıklıklar ortamında zorlukla gelişir ve ancak yeterli bir olgunluğa eriştiği zaman sunduğu nimetler anlaşılır.” (Tocqueville, 2015: 364-365)

Aslında Tocqueville eşitliğe vurgu yapmasına rağmen asıl derdi özgürlüktür. Tocqueville'in tüm çabası özgürlüğü gerçekleştirmek, koruyabilmek ve geliştirmektir (Kahan, 2010: 23). Demokratik toplumu betimlerken eşitlik ilkesine tanınan belirleyicilik niteliğinin kurumsal alanda yansıttığı bir tartışma başlığı, aristokratik toplumun geleneksel aracı kurum ve örüntülerinin işlevsizleştiği koşullar altında, siyasal süreçlerdeki potansiyel tehlikelerin kaynağının araştırılmasıyla ilişkilidir. Bu noktada, Tocqueville, özgürlük karşısında eşitlik ilkesinin içerdiği değişik tehdit olasılıklarına yaptığı vurguyla egemen liberal söylemden ayrılır (Yetiş, 2005: 200). Tocqueville kuramını oluştururken ortada olan temel kaygı, modern dönemde eşitliğin yükseldiği ortamda özgürlüklerin nasıl korunacağıdır. Çünkü Tocqueville'e göre eşitlik bir süre sonra despotik yönetime sebep olabilir. Bunun nasıl engelleneceği üzerine düşüncesini

ortaya koymuştur. Tocqueville'e göre bu durumla mücadelenin tek yolu siyasal özgürlüğün sıkı bir şekilde sağlanması ve buna olanak verecek olan kurumlardır. Bu konuda ortaya iki koşul çıkıyor; birincisi idari adem-i merkeziyet diğeri ise sivil toplumun güçlendirilmesidir. Adem-i merkeziyet ile yönetsel güç dağıtılarak merkezde toplanmasının önüne geçilmek amaçlanmaktadır. Güçlü bir sivil toplum ile insanların özgürlüklerini yaşayabilecekleri alanlar yaratmak ve insanların yabancılaşmasının önüne geçmek amaçlanmaktadır. Tocqueville için önemli sorular şunlardır: İnsanlar eşit bir şekilde fakat despotik bir yönetime kaymadan nasıl yaşayabilir? Eşitlik ve özgürlük nasıl bir dengede olmalıdır? Eşitlikçi modern toplumlarda, devletin despotikleşmesinin nasıl önüne geçilebilir? Tocqueville'e göre eşitliğin yol açabileceği kötülüklerle mücadele edebilmek için tek çare siyasal özgürlüktür.

Tocqueville'in üzerinde durduğu sorunlardan belki de en önemlisi Fransız demokrasisi despotizme doğru kayarken Amerikan demokrasisi nasıl ılımlı ve istikrarlı olabildiği? (Kalfa ve Ataay, 2014: 36). Anglo–Amerikan liberalizmde özgürlük bireye indirgenmiştir. Yani özgürlüğün nesnesi bireydir. Tocqueville de ise özgürlük direkt ahlaki bir norm olarak kendini bulmaktadır. Tocqueville özgürlüğü biricik olarak görmekte ve bir değer olarak kabul etmektedir. Bundan dolayı Tocqueville'e göre özgürlüğü yalnızca birey ile değil bireyin ilişkili olduğu siyasal ve toplumsal mekanizma ve kurumlarla da özne haline getirmek gerekmektedir. Tocqueville'in özgürlük anlayışı Anglo – Amerikan liberalizminin karşılaştırılmasıyla anlamı olacaktır. Bu liberalizmde özgürlüğün öznesinin birey olduğu söylenebilir. Tocqueville'e göre ise özgürlük bireye indirgenecek kadar basit değildir. Direkt özgürlük başlı başına bir özgüllük oluşturmaktadır. Bu durumda Tocquevilleci özgürlüğün özneleri yalnız birey değil, yine bireyle bağlantılı olmak üzere siyasal ve toplumsal kurumlardır (Çağla, 2007: 240). Tocqueville eşitlik anlayışının öncül olması durumunda bireyin hür fikirlerini yitireceğini söyler. Artık bireysel düşünce yerine genel fikirler vardır. Genel fikirler insanların bir konu hakkında kanaat oluşturmasında oldukça kolay bir araçtır. Bireyin bir konu hakkında kanaat oluşturma zahmetine girmesine gerek kalmaz fakat bu genel fikirler çoğu zaman yanlış ve gerçek dışı olabilmektedir. Tocqueville'e göre genel fikirler hiçbir zaman insan zekâsının gücünü göstermez, tam tersine yetersizliğini gösterir. Çünkü doğada hiçbir canlı birbirinin tıpa tıp aynısı olamayacağı gibi, her nesneye ya da olaya uygulanabilecek tek kuralda olamaz. Genel fikirler insanlara birçok olay hakkında zahmete girmeden katılabilecekleri yargılar sunar. Ancak sunulanlar çoğu zaman bütünlük ve kesinlikten uzak şeylerdir (Çağla, 2007: 55). Demokratik bir toplumsal düzen

içinde olan insanlar Tocqueville'e göre bir noktada özgürlüğü küçümserler. Fakat bu insanlar özgürlük için içten içe bir istek duyarlar. Fakat onların asıl arzusu Tocqueville'e göre özgürlük değildir, eşitlik. Tocqueville'e göre demokratik halklar özgürlüğü kaybettikleri zaman bunun farkına varırlar ama eşitliği kaybetmedikleri sürece onlar için bir sıkıntı yoktur (Tocqueville, 2015: 103). Eşitlik ve özgürlük karşılaştırmasını sıklıkla yapan Tocqueville, demokratik toplumun öznesi olan bireyi bu konuda ele alırken eşitliğin bireyin olması gereken özelliklerini körelttiğini ve demokratik toplumun buna paralel olarak yozlaşacağını savunur. Eşitlik öncül değer olursa bireyin kitleler içinde eriyeceğini ve kendi hür iradesini ve fikirlerini yitireceğini savunur. Bireyler eşit ve benzer koşullara ne kadar çekilirlerse bir kişi ya da sınıfın etkisi altında kalma ihtimalleri o kadar azalır. Kitleye inanmaya o kadar yatkın olurlar, artık kamuoyu yavaş yavaş dünyayı yönetmeye başlamıştır. Demokratik ülkelerde kamuoyu bireylerin kişisel yargılarını biçimlendirmekle kalmaz, hiçbir yerde olmadığı kadar güçlenir. Eşitlik çağlarında insanlar birbirlerine güven duymazlar, ortak özellikleri nedeniyle birbirlerine benzerler ancak kamuoyunun yargısına güvenirlirler (Çağla, 2007: 54). Antik Yunan demokrasisini eleştiride bulunan Platon gibi Tocqueville'de eşitlik fikrinin çok ileriye götürülmesinin özgürlükleri tehlikeye sokacağını savunur. Tocqueville'e göre Fransa'da 1789 Devrimi ile birlikte böyle bir durum ortaya çıkmıştır ve bu durum demokrasiden uzaklaşmak anlamına gelmektedir (Kalfa ve Ataay, 2014: 34). Demokratik özgürlük için birey ve özgürlük kavramları önemlidir. Tocqueville özgürlük ve birey kavramının uygulanabilirliğinin ilk şartı olarak koşulların eşitliği durumunun olması gerektiğini savunur. Tocqueville liberal bir düşünür olarak birey ve özgürlük kavramlarını öne çıkarırken uygulanabilirliğin sağlanabilmesi adına koşulların eşitliği şartını öne sürmektedir. Bu minvalde bakıldığında Tocqueville demokratik özgürlük ortamının siyasal olgudan önce sosyal olgu olduğu fikriyle yola çıkmaktadır. Koşulların eşitliği sosyal ve siyasal alanı etkileyen bir olgudur. Tocqueville ilk olarak koşulların eşitliğini ortaya koyar. Tocqueville'e göre bütün demokratik sürecin ana hatları bu kavramda gizlidir. Koşulların eşitliği Amerika' da siyasal anlamın ötesinde öncelikle toplumsal bir olgudur. Bu toplumsal olgu, siyasal gelenekleri, yasaları, hükümeti, sivil toplum örgütlerini ve kamuoyunu etkiler (Çağla, 2007: 20). Demokrasi kuramını oluştururken Tocqueville özgürlük ve eşitlik dengesine önem vermiştir. Ona göre eşitlik bir noktada (her bireyi aynılaştırması) zararlıdır. Bundan dolayı Tocqueville'in savunduğu eşitlik anlayışı koşulların eşitliği yani fırsat eşitliğidir. Fırsat eşitliği demokrasinin olmazsa olmazıdır. Toplumsal boyutta fırsat eşitliği, siyasal boyutta halk egemenliği ve ideolojik

olarak da özgürlük aslında demokrasinin şeklidir. Tocqueville'e göre demokrasi her şeyden önce toplumsal eşitlik (fırsat eşitliği) anlamına gelir. Demokratik bir toplumda, doğal olarak hakim olması gereken siyasal rejim ise halk egemenliğidir. Toplumsal boyutta eşitliğin, siyasal boyutta ise halk egemenliğinin hakim olduğu demokratik bir toplumun ideolojik temelini ise özgürlük oluşturur (Kabakçı, 2019: 79). Tocqueville'e göre demokratik toplumda özgürlüklerin korunabilmesi adına fırsat eşitliğinin olması önemlidir. Tocqueville, özgürlüklerin korunabilmesi ve özgürlükleri tehdit edebilecek keyfi yönetimlerin engellenebilmesi adına hukuk devleti, kuvvetler ayrılığı ve devleti sınırlandırmanın yanı sıra fırsat eşitliği ilkesinin de uygulamaya koyulması geçirilmesini savunmuştur (Aron, 2006: 215). Tocqueville'in tasavvur ettiği toplum ortalama bir toplumdur. Yani bir burjuva toplumdur. Bunun için ona göre statüleri ve toplum içindeki konumunu bireyin kendisi tercih etmelidir. Bundan dolayı koşulların eşit olması şarttır. Bu şarttan kaynaklı olarak Tocqueville koşulların eşitliğini demokratik toplumun temelinde oturtmaktadır. Çünkü koşulların eşitliği sayesinde bireysel güçlenme olur. Bireysel güçlenmeyle siyasal otoriteye olan bağımlılık ortadan kalkar ve siyasal anlamda özgürleşir. İşte bu noktada özgür kurumların oluşmasının önü açılmış olur. Koşulların eşitlenmesi bireyleri bağımsızlaştırdığı oranda herkesin bireysel iradesini güçlendirir ve insanlar siyasal otoriteden uzaklaşmaya başlar. Böylece siyasal özgürlük anlayışı gelişir, bunun sonucunda da özgür kurumlar oluşmaya başlar (Çağla, 2007: 82). Tocqueville özgürlüğü demokrasiler için önemli görse de eşitlik olmadan özgürlüğün olmayacağını da savunmaktadır. Fakat Tocqueville'e göre eşitlik olmadan despotizmde hüküm süremeyecektir (Kalfa ve Ataay, 2014: 34-35). Bu minvalde siyasal iktidarın sınırlı olması için öneriler sunan Tocqueville, bu kaygıyı giderken seçilen siyasal iktidarların bile özgürlüklere tehdit oluşturabileceğini düşünmektedir (Kalfa ve Ataay, 2014: 35). Tocqueville için gerek siyasal gerek toplumsal anlamda özgürlük kutsal bir değerdir. İnsanların gelecekleri konusundaki kararları kendilerinin almaları gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada siyasal demokrasi yasalarla özgürlükleri garanti altına almalıdır ki insanların gelecekleri konusunda karar alabiliyor olmalarının önünde engel olmamalı ve tehlikeye girmemelidir. Tocqueville'e göre yalnızca yasalar özgürlükleri güvence altına almak için yeterli değildir. Toplumsal durumda özgürlüğe imkân vermesi gerekmektedir. Çünkü Tocqueville'e göre toplumsal durumda özgürlük hakim değilse siyasal demokrasi, demokratik tiranlığa dönüşebilir. Tocqueville'e göre özgürlük kutsal bir değerdir, insanlar, tek tek ya da toplu halde kendi gelecekleriyle ilgili kararları kendileri almalı, böylesi bir ortam yaratılmalı diye düşünür. Tocqueville bu noktada

Locke ve diğ er Anglo-Sakson liberalleriyle benzer düşünmektedir. Siyasal demokrasi yasaklarla birey ve grup özgürlüklerini güvenceye almalı ancak, sosyolojik bakışa sahip olan Tocqueville için özgürlükçü yasalar bir toplumda özgürlüğün güvence altına alınması için gerekli koşuldur fakat yeterli koşul değildir. Toplumsal durumun özgürlüğe imkân tanınması gerekmektedir. Amerika’da Demokrasi’de Tocqueville, demokratik özgürlükten bahsettiği gibi demokratik despotluktan da söz etmektedir. Özgürlüğü toplum içinde özgürlük olarak düşündüğümüzde, tüm yurttaşların birbirlerine eşit olarak özgür oldukları anlaşılmalıdır. Ama bu durumda eşitliğin ön plana çıkarak özgürlüğü boğması nasıl engellenebilir? Bu engellenemezse bireyler özgürlük yanlısı içinde esasen bir tiranlıkla baş başa kalabilirler. Tocqueville’e göre toplumların özgürlüğü elde etmek ve korumak için mücadele etmesi gerekiyor (Çağla, 2007: 238). Demokratik toplumlarda özgürlükten ziyade eşitliğin neden daha ön planda olduğu sorunsalı Tocqueville için önemlidir. Tocqueville’e göre olması gereken eşitliğin ve özgürlüğün eş zamanlı var olabilmesidir. Bundan dolayı aslında Tocqueville demokratik toplumlarda eşitliğin, özgürlüğün üzerinde baskın değer olmaması için çözüm üretmeye çalışır. Çünkü ona göre eşitlik demokratik toplumda özgürlüğü baskılırsa demokratik toplumda merkeziyetçi yapılar artar ve despotizm kaçınılmaz son olur. Çağla’ya göre:

“Kitabın (Amerika’da Demokrasi) demokrasinin Amerikalıların duyguları üzerindeki etkileri ana başlıklı ikinci kısmı ilk kısma göre daha çok ilgi çekmiştir ve çeşitli yazarlarca daha önemli sayılmıştır. Bu kısmın ilk bölümü Tocqueville’ in çok önemli gördüğü bir soruyla açılmaktadır; demokratik halklar niçin özgürlükten ziyade eşitliğe şiddetli ve kalıcı bir arzıyla bağlıdır? İdeal durum eşitliğin ve özgürlüğün eş zamanlı olarak var olabilmesidir. Ancak Tocqueville’ in gözlemleri herkesin tercihinin farklı olduğu, her dönemde bu iki kavramdan yalnızca birinin öne çıktığı yönündedir.” (Çağla, 2007: 60)

Tocqueville’e göre bireysel özgürlük kavrayışına toplumsal ve ahlaki bir öz katılmış olması gerekmektedir. Tocqueville’e göre özgürlük yalnızca siyasal özgürlük alanında bulunmamalı çünkü bir süre sonra siyasal özgürlük anlayışı özgürlükleri ortadan kaldıracaktır. Tocqueville bireyleri ahlaki öz olarak özgürlüğü benimsemiş ve sahip olmaları gerektiğini savunur. Çünkü bu noktada siyasal özgürlük alanı özgürlükleri törpüleyip, yok edemeyecektir. Tocqueville, bireysel özgürlüğe toplumsal ve dolayısıyla ahlaki bir öz katılmasından yanadır. Tocqueville’e göre, Fransız deneyimi ahlaki öz olmaksızın yaşanan siyasal özgürlüğün esasında özgürlüğü yok ettiğini göstermiştir. Amerikan deneyimi ise siyasal özgürlükle ahlak arasında görece başarılı bir denge

kurabilmiştir. Tocqueville'e göre aristokrasi, toplumu bir zincir halkası gibi örgütlemişken demokraside o sınıflar birbirleriyle iç içe geçer. Öncesinde etkili ve güçlü olmayan birçok insan şartlar eşitlendikçe belirli bir güce ve etkinliğe sahip olurlar. Kendi kendine yeterli duruma gelmenin haricinde diğerlerine herhangi bir yükümlülükleri olmadan genel konularda fikirlerini ortaya koyarlar. Kendi kaderlerini kendi ellerine aldıklarının farkına varırlar. Bireyselleşme bir orta sınıf kültürünün gelişmesine katkıda bulunur. Tocqueville'e göre demokratik devrimden sonra bireyselleşme eğilimi güçlenir (Çağla, 2007: 63). Tocqueville ile aydınlanmacıların üzerinde ısrarla durduğu insan tabiatından hareketle basit bir nedensellik silsilesi tasavvur eder. İnsan, diğerleriyle eşitlendikçe içgüdüsel olarak daha fazla eşitlik ister. Zamanla artan eşitlik isteği, ayrıcalıklara karşı nefreti ortaya çıkarır. Eşitlik ilkesini benimseyen ve destekleyen modern devlet doğuştan gelen veya zamanla büyüyen sosyal ve iktisadi imtiyazları ortadan kaldırmayı görev addeder. Modern devlet bu görevi yerine getirirken (eşyanın tabiatı gereği) giderek merkezileşir. Devletin merkezileşmesi, beraberinde toplumsal, ekonomik ve kültürel hayata giderek daha fazla müdahale etmesini getirir. Nihayet modern demokrasi yani bir despotizmle karşı karşıya gelir. Üstelik insanların giderek eşitlendiği bu yeni çağda kilise ve korporasyonlar gibi ara kurumlar ya tasfiye edilmiş ya da etkisizleştirilmişlerdir. Ara kurumlardan büyük ölçüde arındırılmış bu yeni toplumsal vasatta, devletin daha da merkezileşmesi giderek azmanlaşması kaçınılmazdır. Eşitlik ve özgürlük toplumun karakteriyse, merkezियette modern devletin karakteridir ve önlem alınmazsa bu özellik, demokrasiye tehdit teşkil edecektir. Daha genel bir ifadeyle, modernitenin unsurları dengeli bir şekilde kurumsallaştırılmadıkları takdirde demokrasiden söz etmenin imkânı ortadan kalkacaktır (Kabakçı, 2019: 74-75).

Tocqueville için demokrasi bir yönetim biçimi olmaktan daha fazlasıdır. Demokrasi tüm yurttaşların eşit sayıldığı sosyal bir durumu ifade etmektedir. Tocqueville'e göre demokratik toplumlar özgürlüğün olması ve sürdürülmesi için önemli fırsatlar yaratırken aynı zamanda özgürlüğü tehdit eden şartları da içinde barındırmaktadır (Kahan, 2010: 24-25).

Despotizmin özgürlükleri ortadan kaldırmasına ve oluşmasına karşı Tocqueville tarih eğitime önem vermektedir. Tocqueville'e göre tarih eğitimi özgürlüğün ve cumhuriyetçi erdemlerin insanlara aktarılmasında önemli rol oynamaktadır. Despotizmin ortaya çıkması ihtimaline karşı tarih eğitimi insanlarda geçmişte despotizmin yarattığı ağır tahribatı hatırlatarak bellek işlevi görür. Özgürlük ve eşitlik duygusunun,

cumhuriyetçi erdemlerin halka aktarılması ve öğretilmesi anlamında Tocqueville tarih eğitimini önemli görmektedir (Çağla, 2007: 241).

Montesquieu'nun siyasi özgürlük kuramı ile Tocqueville'in özgürlük düşüncesi karşılaştırıldığında, konuya farklı baktıkları görülmektedir. Montesquieu kanunlardan hareketle özgürlüğü tanımlarken, Tocqueville ise eşitlik ve özgürlüğü karşılaştırarak her iki kavramı tanımlamaya çalışır. Aslında Montesquieu özgürlüğe dair sınırları kanunlar tarafından oluşturulmuş bir tanım ortaya koymaktadır. Tocqueville ise özgürlüğün tanımından ziyade, özgürlüğün eşitlik karşısındaki durumu üzerinde durmaktadır (Kale Özçelik, 2021: 343). Tocqueville ile Montesquieu arasındaki bir diğer farklılık noktası ticaret ve özgürlük ilişkisinde ortaya çıkmaktadır. Montesquieu ticaretin özgürlüğe yol açtığını düşünüp, savunurken; Tocqueville ise özgürlüğün olduğu yerlerde ticaretin oluşacağını ve gelişeceğini savunur. Montesquieu ticaretin insanlara özgürlük ruhu aşladığını iddia etmişken Tocqueville Amerika'da bu ilişkinin ters yönde olduğunu savunur, Tocqueville'e göre insanlar özgürlük ruhuna sahip olduklarında ticarete daha yatkın olurlar ya da özgürlük ticarete yol açar (Çağla, 2007: 17).

İki düşünürün de özgürlük ve eşitliğe bakış açıları liberalizm ve demokrasi yaklaşımlarını nitelendirmesi bağlamında incelenmiştir. Bu kavramsal bağlam doğrultusunda elde edilen veriler, iktidarın sınırlandırılması olan üçüncü bölümde despotizmin engellenmesi ve demokrasinin etkisi başlığı adı altında yapılan karşılaştırmalarda kullanılacaktır.

Montesquieu ve Tocqueville'in iktidarın şekli, özü ve kullanılış biçimi açısından gerek nitelik gerek nicelik bakımında kullandıkları bir diğer kavram ise merkezileşmedir.

2.5. Merkezileşme

Merkeziyetçi devlet yapısı Montesquieu ve Tocqueville'in despotizm meselesini incelerken değinmiş oldukları kavramsal bir araçtır. Bu minvalde bakıldığında iki düşünür de iktidarın mutlak hale gelmesini merkezileşme kavramı bağlamında da ele almışlardır. Montesquieu iktidarın merkezileşmesi sorununu aşabilmek adına ya da bu sorunla karşı karşıya kalmamak adına yasalar bağlamında konuya yaklaşırken; Tocqueville ise bu bağlamın ötesine de geçerek daha geniş sivil toplumu da konuya dâhil etmektedir.

Cumhuriyet yönetim biçimini Romalıların sosyal ve politik yaşamları ve kanunları çerçevesinde inceleme konusu edinen Montesquieu'ya göre, Roma döneminde

imparatorluğun, eyaletlerin gücü ve etkisinin içini boşaltarak devleti merkezileştirmeleri kendi sonlarını getirmiştir. Merkeziyetçi siyasetin karşısında yer alan Montesquieu'ya göre bu anlayış Roma'nın sonunu getirmiştir. Montesquieu kadenci yaklaşım açısını bir kenara atarak Roma'nın çöküşünü kanunları ve siyaseti çerçevesinde ele alır. Birçok nedenden de bahsetmenin yanında Montesquieu'ya göre Romalılar eyaletlerin yani yerel yönetim mekanizmalarının güçlerini tamamen merkezde toplayarak en önemli yanlış yapmışlardır ve bu da Roma'nın sonunu hazırlamıştır (Kabakçı, 2019: 18). *“Montesquieu'nun amacı aslında mutlak monarşinin karşısında erklerin dağıtılarak despotlaşmaya başlayan sistemin çözümünü üretmektir. Montesquieu'yu devrimci düşünürler içine sokmak yanlış olur. Yitip giden bir siyasal sisteme sıkı sıkıya bağlı olan bir tutucudur o. Fakat aynı zamanda, toplumsal yapıdaki değişimlerin bilincinde olarak despotlukla özdeşleştirdiği mutlak monarşiye karşı, merkezde toplanan gücün dağıtıldığı çözüm ortaya koyan bir liberaldir de.”* (Ağaoğulları, 2009: 469)

Tocqueville iktidarın merkezileşmesi konusunu bireyselleşme bağlamında ele almaktadır. Tocqueville'e göre bireysellik insanın kendisini toplumdaki diğer kalabalıklardan ayırarak yalnızca kısıtlı bir çevre ile etkileşimde olması anlamına gelmektedir. İnsanlar bu doğrultuda kendilerine ait minimal bir topluluk oluşturduktan sonra bir daha genel anlamda topluma dahil olmazlar (Kale Özçelik, 2021: 344) Bu doğrultuda merkezileşme konusunu irdeleyen Tocqueville'e göre bireysellik, kişinin kendini kamusal alandan soyutlaması ile siyasal iktidarın despotlaşmasına ve gücün merkezde toplanmasına izin vermiş olur (Kale Özçelik, 2021: 344).

“Her şey bir yana, her zaman tetikte olan, huzurlu bir yaşam sürmeme özen gösteren, karşıma çıkabilecek engelleri yok etmek için önümden yürüyen ve ben düşünmesem bile benim için bunları yapan bir otorite, bir yandan yolumun üzerindeki en ufak pürüzleri ortadan kaldırırken, diğer yandan özgürlüğümün ve hayatımın mutlak efendisi olmaya çalışıyorsa, böyle bir otoritenin benim için ne kıymeti olabilir? Varlığı ve eylemi kendi tekeline alan, kendisi durduğu zaman etrafındaki her şeyi durduran, uyuduğu zaman her şeyi uyutan, öldüğü zaman her şeyi öldüren bir otoritenin benim için ne önemi olabilir?” (Tocqueville, 2015: 157)

Bir toplumun genelini ilgilendiren meseleler ile yalnızca bazı kesimleri ilgilendiren meseleleri aynı yerde toplamak siyasal iktidarın merkezileşmesini beraberinde getirir (Tocqueville, 2015: 148). Tocqueville'e göre bireysellik demokrasinin kaçınılmaz bir

sonucudur. Demokrasinin tanımlayıcı özelliği kitlelerin oluşmasına neden olan özgürlük olmalıdır. Bu sayede bireyciliğin önüne geçilmiş olur (Kateb, 2003: 275-305).

Tocqueville'e göre merkezi bir yönetim ne kadar güçlü ve başarılı olursa olsun tek başına tüm ayrıntılara hakim olamaz. Eğer merkezi yönetim tek başına her ayrıntıya hakim olmaya kalkarsa ya başarısız olur ya da kendini tüketir (Tocqueville, 2015: 153). Merkezileşme sonucunda insanlar aynılaşarak tek tip bir hale gelir. Bunun sonucunda toplumu güzelleştiren ve özgür kılan tüm farklılıklar yok olup gider (Tocqueville, 2015: 154). Tocqueville'e göre iki çeşit merkezileşme vardır. Bunlardan biri siyasi merkezileşme diğeri ise yönetsel merkezileşmedir. Siyasi merkezileşmenin olmadığı ülkeler zayıftır. Eğer bir ülkede siyasi merkezileşme varsa orada refah ortamı söz konusu olur. Fakat yönetsel merkezileşmenin olduğu yerlerde ise toplumun özgürlük ruhu her geçen gün yok edilmektedir (Tocqueville, 2015: 149). Tocqueville'e göre, demokrasilerin yükseldiği dönemde yeni despotluk şekillerine uygun olan toplumsal şartların ilerlemesini hızlandıran bireyselleşme, özellikle siyasal ve yönetsel anlamda merkezileşme dinamikleriyle birlikte incelenmeliydi (Yetiş, 2005: 15). Toplumun bazı kesimlerini ilgilendiren meseleleri yönetme yetkisini tek bir noktada toplamak yönetsel merkezileşmeye yol açmaktadır (Tocqueville, 2015: 148). Tocqueville, yönetsel merkezileşmeyi açıklamak adına, Fransa'da egemenliğin tek bir noktada birikmesini ve tüm yönetim mekanizmasını denetim altında tutmasını kastetmektedir. (Yetiş, 2005: 16) Tocqueville demokrasilerde çoğunluğun tiranlığı noktasında merkezileşme kavramını öne atmaktadır. Tocqueville'e göre çoğunluğun tiranlığının önüne geçebilecek olan bir diğer husus yönetsel merkezileşme yerine siyasal merkezileşmenin olmasıdır. Amerika'da Demokrasi adlı eserinde Amerika ve Fransa karşılaştırmasını sıklıkla yapan Tocqueville, Amerika'da çoğunluk tiranlığının oluşmamasındaki sebep olarak Amerika'da yönetsel merkezileşme yerine siyasal merkezileşmenin olmasını öne sürmektedir. Tocqueville'e göre Amerika'da yönetsel merkezileşme yoktur, siyasal merkezileşme vardır. Toplumun yöneten siyasal otorite eğer yönetsel siyaset üzerinde de otorite kurmuş olsaydı o zaman Amerika'da demokrasiden söz etmek imkânsız olurdu. Amerika'da merkezi hükümet yerel sorunlarla ilgilenmez. Yerel sorunlar yerel yönetimler içinde halledilmektedir. Yerel yönetimler merkezi hükümetin kanunlarını kendilerine uyarlayarak hayata geçirmektedir. Yerel yönetimler bu noktada federal çoğunluğun baskısını yavaşlatan bir tür dalga kıran işlevi görürler. Baskıcı bir yasa çıksa bile yerel uygulama özgürlüğe imkân verecektir (Çağla, 2007: 4). Tocqueville'e göre, Amerika ve İngiltere siyasi merkezileşme ile yönetsel adem-i merkezileşme

kaynaştırma ve uygulama konusunda başarılı olmuşlardır. Tocqueville'e göre Almanya'nın siyasi adem-i merkeziyetçiliği ve Fransa'nın da yönetsel merkeziyetçiliği uygulamış olmaları yanlıştır. Tocqueville'e göre yönetsel merkeziyetçilik yeni despotizmdir. Çünkü yönetsel merkeziyetçilik yaşam alanlarına müdahale etmekte, bireylerin girişim ve gelişim durumlarını engellemekte, yurttaşların erdemlerini zayıflatmakta ve insanları devlete karşı yabancılaştırmakta olduğu için Tocqueville yönetsel merkeziyetçiliğe karşı çıkmaktadır (Kalfa ve Ataay, 2014: 39).

Tocqueville merkezileşme durumunu devrim sonrası Fransa'da gözlemlemektedir. Tocqueville bu noktada devrimi yapanların halkın iyiliği adı altında idari merkezileşmeyi arttırmaları neticesinde bunları tiranlığın gizli hizmetkârları olarak görmektedir (Tocqueville, 2015: 162). Fransız Devrimi sonrasında, gerçekleşen bütün toplumsal değişikliklere karşın kendi varlığını büyük bir dönüşüm geçirmeksizin koruyabilen tek yapı devlet olmuştu. Yeni dönemde yurttaşların taleplerini karşılamak üzere işlevleri artırılan devlet, merkezileşme sürecini derinleştirerek sahip olduğu iktidar alanını genişletmişti (Yetiş, 2005: 191).

Tocqueville'e göre idari merkezileşmeye en yatkın toplum yapısı demokratik toplum yapısıdır. Çünkü demokratik ülkelerde iktidar halkın elinde olduğu için bu toplumlarda halkın ötesine geçildiğinde yığınlaşmış bir eşitler toplumu görülmektedir. Bu durum ise idari merkezileşmenin önünü açmaktadır (Tocqueville, 2015: 162). Devletin merkezileşmesi sorununu eşitlik bağlamında inceleyen ve ele alan Tocqueville bu bağlamı bireyselleşmeyle de ilişkilendirir. Tocqueville'e göre eşitlik ilkesinin temel değer olduğu ve baskın değer olduğu yerlerde yoğun iş hayatından ve sorumluluktan kaçma durumunda olan insanların bireyselleşmeleri artar ve bu da devleti güçlendirme, merkeze gücün kayması durumunu ortaya çıkarır. Bir süre sonra bireyselleşen insanlarda eşitlik aşkı hat safhaya çıkmaya başlar ve devlet dışındaki en küçük farklılıklar bile katlanılamaz hale gelir. Tocqueville'e göre bireysellik durumu insanların sadece kendi işlerine yönelmesini ve toplumu ilgilendiren sorunları tamamen devlete devretmesini beraberinde getirmektedir. Bunun dışında herkesin yaşamı o kadar yoğun çalışma temposuyla doludur ki insanın kamusal yaşama katılması için pek gücü kalmaz. Tocqueville'e göre maddi refah tutkusu olduğundan dolayı kişiler anarşi ve kaos çıkmaması için devletin aşırı yetkili olmasında bir sakınca görmezler. Eşitlik geliştikçe eşitlik aşkı daha da büyür, devletin dışındaki en küçük farklılıklar dayanılmaz, tahammül edilemez olmaya başlar (Çağla, 2007: 84). Tocqueville'e göre refaha ve rahata alışmış, atomize olmuş insanlar, kendilerini kargaşaya karşı koruyacak bir merkezi otoriteye izin verirler. Bu şekilde

insanlar toplumsal güvence arayışlarını merkezi bir otoritenin güçlenmesinde bulurlar (Kalfa ve Ataay, 2014: 47).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İKTİDARIN SINIRLANDIRILMASI

İktidarın sınırlandırılması konusu şimdiye kadar ele alınan tarihsel süreç, kavramsal çerçeve ve iki düşünürün de bu bağlamda ortaya koydukları fikirlerin ilişkisi doğrultusunda karşılaştırılacaktır. İki düşünür de iktidarı sınırlandırmak adına liberalizmin konuya ilişkin argümanlarını kullanmışlardır. Hem bu argümanlar hem de iki düşünürün bu argümanları demokrasi bağlamında ele almaları incelenecektir. Bu inceleme yapılırken karşılaştırmalar ile iki düşünürün de iktidarın sınırlandırılması bağlamında benzerlik ve farklılıkları ortaya konacaktır. Bu doğrultuda liberalizmin iktidarın sınırlandırılması adına geliştirdiği argümanlara değinilip ve iki düşünürün de bu konudaki fikirleri ele alınıp karşılaştırılarak üçüncü bölüme giriş yapılacaktır.

Liberalizm iktidarın sınırlandırılması amacıyla demokrasiye özgürlükleri koruyan kuvvetler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, anayasal yönetim gibi ilkelerden oluşan araçları eklemlenmişken, demokrasi ise liberalizme şekilsel katkı sunmuştur. Siyasi haklar bakımından eşitlik, seçme ve seçilme hakkı, çok partili sistem, periyodik seçimler, seçimlerde birinci çıkanın ülkeyi yönetmesi gibi şekilsel araçları demokrasiye borçludur (Yalçınkaya ve Gönen, 2020: 273). Montesquieu ve Tocqueville'in ortak amaç olarak iktidarı sınırlandırma doğrultusunda benzer ve farklı fikirleri olduğu gibi iktidarı sınırlandırma araçlarında da bu benzerlik ve farklılıkları mevcuttur. Aslında iki düşünür de bir noktada liberalizm ile iktidarı sınırlandırmışlardır fakat Montesquieu bu sınırlandırmayı yaparken özgürlükleri korumak adına aristokratik bir yapı üzerinden kurgusunu geliştirirken, Tocqueville ise demokratik bir yapı üzerinden kurgusunu geliştirmektedir. İki düşünürün bu konuda farklılaşan fikirleri iktidarı sınırlandırma araçlarında da kendini göstermektedir. Kuvvetler ayrılığı gibi ara erklerde iki düşünürde de hem benzerlik noktası olmakta hem de iktidarı sınırlandırmak adına önemli yer tutmaktadır. Fakat ara erklerde Tocqueville sivil toplumu da ara mekanizma olarak kurgulayarak Montesquieu'dan ayrılmaktadır. Tocqueville'e göre, despotik bir hale gelebilme potansiyeli olan siyasal iktidar karşısında, sivil toplumun hak ve özgürlüklerini korumak, ayrıca siyasal iktidarı kontrol altında tutmak gayesiyle başvurabileceği farklı yollar mevcuttur. Bu yollardan ilki, siyasal iktidarın merkezde toplanmasını engellemek adına kurgulanan kuvvetler ayrılığına göre yapılacak düzenlemelerle ilgilidir. Bir diğer yol, siyasal iktidarın el değiştirmesini ve hesap verebilir olmasını sağlayacak olan düzenli

seçimlerdir. Tocqueville, siyasal iktidarın sürekli denetimini yaparak gücün merkeziyetçi bir şekilde birikmesini engellemek adına, bu iki yolu yeterli bulmaz. Tocqueville'e göre sivil toplum içindeki örgütlenmeler, siyasal iktidarın denetlenmesi ve sınırlandırılması adına en etkili toplumsal ve siyasal olgulardır. Tocqueville'e göre, toplumun farklı bölgelerinde faaliyet göstererek birbirleri ile etkileşim içerisinde olacak bu örgütlenmeler, siyasal iktidar karşısında toplumun denetim ve önleyici mekanizmaları olarak işlev göreceklerdir (Yetiş, 2005: 18).

3.1.Despotizmin Engellenmesi ve Demokrasinin Etkisi

Bu başlıkta despotizmin engellenmesinin, liberal argümanların etkisi göz önünde bulundurularak, demokrasi ile nasıl bir ilişki içinde olduğu konusu iki düşünürün fikirleri doğrultusunda ele alınacaktır. Despotizmin engellenmesi yani iktidarın sınırlandırılması konusunun farklı bir yönetim tipi yerine demokrasiyle ilişkisi içinde incelenmesinin sebebi, tarihsel süreç ile ilgilidir. İki düşünürün de yaşamış oldukları on sekizinci yüzyılın ortalarından ve on dokuzuncu yüzyılın başlarından itibaren liberal değerler artık monarşiler yerine demokrasilere eklemlenmeye başlamıştır. Bu bağlamdaki önemli bir tarihsel nokta, öncesi ve sonrası ile Fransız Devrimi olmuştur. İki düşünürün de (Montesquieu Devrim öncesinde, Tocqueville Devrim sonrasında) Fransa'da yaşanan siyasal ve sosyal krize çözüm üretme amaçları, kuramlarında iktidarın sınırlandırılması açısından itici güç olmuştur. Bu doğrultuda Fransa'da Devrim'den itibaren, demokrasi ile sınırlı iktidar fikrinin birleşmiş gibi görünmesinden dolayı despotizmin engellenmesinde demokrasinin etkisi ele alınacaktır.

Montesquieu yönetim biçimlerini sınıflandırırken onları doğaları ve ilkeleri doğrultusunda sınıflandırmaktadır. Montesquieu'ya göre yönetimlerin doğası yönetimin biçimini anlatmaktadır. İlkesi ise yönetimi hareket ettiren tutkudur. Montesquieu'ya göre yönetimler doğalarına göre üç tipe ayrılmaktadırlar; cumhuriyet, monarşi ve despotizm (Ağaoğulları, 2009: 382). Yönetim tiplerini Kanunların Ruhu Üzerine adlı eserinde üçe ayıran Montesquieu bu ayrımı iki ölçüte göre yapmaktadır. Bu ölçütler yönetimlerin doğaları ve ilkeleridir (Shklar, 2003: 266). Montesquieu bir yönetim veya hükümet biçimini direkt "doğru olan yönetim" olarak öne çıkarmamaktadır. Özellikle Kanunların Ruhu Üzerine adlı yapıtında ılımlı bir monarşiyi savunduğu görülse de ona göre bir millete uygun düşen yönetim şekli o milletin özel durumuna göre belirlenmelidir. *"Doğaya en uygun hükümet şekli, hangi millet söz konusu ise o milletin özel yapısı*

bakımından çıkarına en uygun olan yönetim şeklidir demek doğru olur.” (Montesquieu, 2014: 47) Montesquieu’ya göre yönetimin doğasını ve yasaları belirleyen maddi ve manevi etkenler mevcuttur. Maddi etkenler fiziki koşullar; manevi etkenler ise ahlak, gelenek, davranış, inanç gibi koşullardır. Montesquieu’ya göre bu etkenler doğrudan değil ama dolaylı yoldan insanlara ve topluma etki eder. Daha sonra da yönetimin doğasına ve yasalara etki eder (Ağaoğulları, 2009: 389). Sıcak ülkelerde yaşayanlar yaşlılar gibi çekingendirler; soğuk ülkelerde yaşayanlar ise delikanlılar gibi cesurdurlar (Montesquieu, 2014: 229).

Yönetim tiplerini doğalarına göre sınıflandıran Montesquieu’ya göre bu yönetim tiplerine hareket kazandıran ve onların varoluş koşulu ilkelere dir. Montesquieu’ya göre: Cumhuriyetin ilkesi erdem, monarşinin ilkesi onur, despotizmin ilkesi ise korkudur. Montesquieu’ya göre bu ilkeler olmaksızın bu yönetim tipleri hareket edemez ve işlevlerini yitirirler (Ağaoğulları, 2009: 383). Montesquieu’ya göre; cumhuriyetlerde egemen güce halkın bütünü sahipse buna demokratik cumhuriyet, bir kısmı sahipse aristokratik cumhuriyet denir. Demokrasilerde halk yönetimi kendisi seçer ve bu durumda halk hem yöneten hem de yönetilendir. Burada gerçekleşen durum halkın bütün işleri tamamen kendisi yerine getiremeyeceği için yönetim yetkilerini devretmesidir. Bu yönetim tipindeki temel ilke erdemdir ve bu erdem vatan sevgisine, fedakar olmaya, eşitliğe ve kanunlara dayanır (Arslan, 2013: 10). Montesquieu’ya göre cumhuriyet yönetim tipinde kişilerin sayısına göre cumhuriyet yönetimi aristokratik de olabilir, demokratik de olabilir. Fakat Montesquieu cumhuriyet yönetim tipini ele alırken çoğunlukla demokrasi olarak konuyu ele almaktadır (Ağaoğulları, 2009: 397). Montesquieu’ya göre demokrasinin ruhunu eşitlik sevgisi oluşturur ve bu eşitlik sevgisinin temelinde azla yetinme sevgisi vardır. Montesquieu’ya göre toplumda kişilerin servetlerinin büyük boyutlara ulaşması neticesinde eşitlik ortamı bozulur ve demokrasiden söz etmek artık mümkün olmaz (Ağaoğulları, 2009: 446). Montesquieu’ya göre saltanat hükümetleri ve zorba devletlerin olduğu yerde insanlar maddi refah ve zenginlik peşinde koşmaktadırlar, çünkü oralarda kimse eşitlik kaygısı gütmemektedir ve bu yönetim tiplerinin doğalarına bu durum uygun düşmektedir. Monarşilerde ve despotizmle yönetilen ülkelerde hiç kimse eşitlik kaygısı gütmemez ve eşitlik iddiasında bulunmaz. Oralarda herkesin derdi üstünlük sağlayabilmektir. En aşağı sınıflardan kişiler, sırf başkalarının üstünde egemenlik kurmak için bu durumdan çıkıp yükselmek isterler (Montesquieu, 2014: 79). Montesquieu ülkelerin büyüklüklerini de yönetim sınıflandırmasında ölçüt olarak kullanmıştır. Montesquieu’ya göre bir ülkede

demokrasinin olabilmesi için küçük ölçekli topraklara, monarşilerin olabilmesi için orta ölçekli topraklara ve despotizm içinde büyük ölçekli topraklara sahip olması gerekmektedir (Lowenthal, 1987: 519-521).

İngiliz yönetim biçiminden etkilenen Montesquieu bu üç yönetim tipi arasında monarşiyi diğer ikisinden daha doğru olarak ele almaktadır. Bu üç yönetim tipi arasında en kötü olarak yorumladığı yönetim biçimi ise despotizmdir. Montesquieu'ya göre cumhuriyet ise eski çağlarda kalmıştır. On sekizinci yüzyılda uygulanabilecek bir yönetim tipi değildir. Montesquieu'ya göre bu yönetim tiplerinin arasında en imkânsız olanı demokrasidir. Çünkü Montesquieu'ya göre demokrasinin çağı geçmiştir ve demokrasi eski site devletlerinde kalmıştır (Ağaoğulları, 2009: 403). Yönetim tiplerini üçe ayıran Montesquieu'ya göre yurttaşlar cumhuriyette de despotizmde de eşittirler. Ona göre cumhuriyet yönetim tipinde sahip oldukları haklara ve yönetimin aynı oranda birer parçası olmalarından dolayı eşittirler. Despotizmde ise despot tüm herkesten üstündür ve yönetimdeki hak ve pay despotun kendisidir. Bundan dolayı diğer tüm insanlar despotun karşısında hakları olmamasından dolayı, eşitsizlik alanında eşittirler (Kabakçı, 2019: 38). Kanunların Ruhü Üzerine adlı eserinde Montesquieu bu konuya doğrudan değinmiştir. *“Cumhuriyet hükümetinde bütün vatandaşlar eşittir; istibdat hükümetinde de bu böyledir. Birincisinde insanlar eşittir, çünkü insan her şeydir; ikincisinde insanlar eşittir, çünkü insan hiçbir şey değildir.”* (Montesquieu, 2014: 105)

Demokrasilere karşı olumlu yaklaşmayan Montesquieu'nun sorusu şudur; *“Modern çağlara en uygun düşen ve aynı zamanda özgürlüğünde güvencesini oluşturan yönetim biçimi hangisidir?”* Montesquieu bu soruyu monarşi diye yanıtlar (Ağaoğulları, 2009: 403). Monarşi yönetim tipinin üç yönetim tipi arasında en doğrusu olduğuna inanan Montesquieu'ya göre monarşi yönetim tipi modern çağlara en uygun düşen yönetim tipidir. Montesquieu'ya göre monarşi eski çağlarda uygulanmamıştır. Çünkü geçmiş çağlarda ne monarşiyi sınırlayan bir iktidar anlayışı ne de bu sınırlamada önemli bir rol oynayan soylu sınıfı mevcuttur (Ağaoğulları, 2009: 403-404).

Montesquieu toplumları, devletleri ve hükümet biçimlerini ele alırken geçerli olan yasalar üzerinden ilerlemektedir. Toplumların ve devletlerin doğasını o toplumların ve devletlerin kanunları doğrultusunda inceleyen Montesquieu bu şekilde nedensellik ve karşılaştırmalı yöntemi kullanmıştır. Montesquieu'ya göre kanunlar uygulayan millete o kadar uygun olmalıdır ki başka bir millete uygulanması tamamen tesadüf olmalıdır (Montesquieu, 2014: 47). Cumhuriyet yönetim tipinin uygulanışı Montesquieu'ya göre demokrasi ile olmaktadır. Montesquieu demokrasilerde yönetim erkinin yurttaşlardan

kaynaklandığını savunmaktadır. Montesquieu despotizme kıyasla cumhuriyetin bir nebze daha iyi olduğunu düşünmektedir. Bunun sebebi ise cumhuriyetin uygulanış biçimindeki demokraside yurttaşların hepsi yönetim hakkında söz sahibi olsalar da yasalardan dolayı despotlaşma durumları daha zordur. Montesquieu'ya göre demokrasilerde insanlar her şeydir ama yine de tüm güç onlarda değildir ve sınırsız yetkileri yoktur. Bundan dolayı despotik bir yönetim tipi sergileyemezler. Çünkü yasalar demokrasilerde insanları sınırlı bir hale getirmektedir. Althusser'e göre:

“Demokraside, insanlar her şeydir ama yine de kendi istekleri doğrultusunda hareket edemezler. Buna rağmen, despot değildir yurttaşlar. Her şeye kadir oldukları için kabul ettikleri ve de tekil insanlar olarak kendilerini aşan siyasal bir düzen ve yapıya, yasaların düzenine boyun eğler; bunlar, temel yani rejimi kuran yasalar olabileceği gibi, rastlantısal, yani herhangi bir olaya karşılık verebilmek için çıkartılmış yasalar da olabilir.” (Althusser, 2018: 66)

Montesquieu'ya göre despotluk ile yönetilen bir ülkede kanun yerini almış olan davranış ve gelenekler vardır. Bu ülkelerde kanunun yerini alan gelenek ve davranışlar da tıpkı kanun gibi sabittir ve değişikliğe uğramaz. Bundan dolayı insanlar daha az iletişim ve etkileşim halindedirler. İşte bu durum da örgütsüz bir toplumu ortaya çıkarmaktadır. Bundan dolayı despotluk ile yönetilen bir ülkede davranış ve geleneklerin değiştirilmesinden kaçınılır (Montesquieu, 2014: 294). Montesquieu'ya göre:

“Üst olarak da ast olarak da herkesin, hem yürüttüğü hem de boyunduruğu altında inlediği keyfi bir hükümette halk birbiriyle, bütün sınıflarında özgürlüğün hüküm sürdüğü bir hükümetinkinden daha az temastır. Demek oluyor ki orada davranışlarla geleneklerde daha az değişiklik yapılır. Daha sabit davranışlar kanunlara daha yakın olur. Şu halde, bir hükümdarın ya da bir kanun koyucunun orada, davranışlarla geleneklere yeryüzünün herhangi bir ülkesinden daha az aykırı hareket etmesi gerekir.” (Montesquieu, 2014)

Demokrasilerde eğer halk yasama, yürütme ve yargıyı iş göremeyecek hale getirirse demokrasi yıkılır. Demokrasi despotizme dönüşür. Monarşi hükümetlerinde de halkı yöneten sınıfın ayrıcalık ve yetkileri ellerinden alınırsa monarşi yönetimi de despotizme dönüşür (Montesquieu, 2014: 138).

Tocqueville'e göre keyfi hareketler iki farklı yönetim biçiminde gözlemlenmektedir. Bunlar despotizm ve demokrasidir. Tocqueville'e göre despotizm ile yönetilen ülkelerde yurttaşların hayatı güvende değildir. Despot tüm yurttaşların kaderini

elinde tuttuğuna inandığından dolayı onlara karşı bir korku içine düşmez. Bu nedenle yurttaşlara fazlaca hareket alanı bırakır çünkü yurttaşların kendisine karşı bir girişimde bulunamayacaklarına inanır (Tocqueville, 2015: 315). Düşünsel olarak Montesquieu'dan etkilenmiş olan Tocqueville de tıpkı Montesquieu gibi despotik yönetimlerde de eşitlik olduğundan bahseder, yönetilen herkes eşittir fakat despot her zaman üstün olandır (Çağla, 2007: 96).

Demokratik özgürlüğün olması bir noktada demokrasilerin her insana kendini idare etme ve yönetme konusunda devredilemez bir hak tanınması anlamına gelmektedir. Bu hak dokunulamaz olmalı. Tocqueville'e göre demokrasilerde eşitlik anlayışı zaten olacaktır. Tocqueville'in sorunsal haline getirdiği konu demokrasilerdeki eşitlik ve özgürlük dengesidir. Tocqueville'e göre devrim sonrasında Fransa bu dengeyi koruyamayıp eşitlik ilkesini daha fazla ön plana çıkararak özgürlük ilkesini unutmuştur. Bunun neticesinde ise merkezileşmiş devlet ortaya çıkmış ve özgürlükler neredeyse tamamen imkânsız hale gelmiştir (Çağla, 2007: 238). Tocqueville'e göre demokrasi, eşitlik durumunun ortaya çıkarmış olduğu toplumsal yapıya ne kadar bağımlı hale gelirse, temsili demokrasi veya halk oylamasına dayalı bir diktatörlük o kadar kendine yer edinir (Özyurt, 2007: 33). Amerika ve Fransa karşılaştırması ile demokrasi değerlendirmesi yapan Tocqueville'in demokrasiye getirmiş olduğu eleştiri özgürlüğün ortadan kalkması ile şekillenir ve eleştirinin özünü oluşturur. Tocqueville'e göre eşitlik ilkesi demokrasinin temel ilkesidir ve eşitlik ilkesi despotizmle de uyumaktadır. Tocqueville'e göre demokrasilerin despotizme kayması eşitlik ilkesinin yol açmış olduğu bir durumdur. Demokrasi, temel ilkesi eşitlik olduğundan ve bu ilke despotizmle de uyduğundan dolayı demokrasi, baskı rejimine dönüşmeye yatkın bir rejimdir. Demokrasilerde insanlar sahip oldukları maddi refah koşulları içinde çoğunluğun verdiği kararlar uyarınca yönetilmeyi kendi kendilerini yönetmeye tercih ederler. Genel irade tarafından bulunmadıkları zaman kendilerini yalnız ve soyutlanmış hissederler, sorgulanmadan kabul edilen genel fikirlere katılırlar, böylece bireylerden oluşan geniş kitlenin yönetimde söz sahibi olduğu yanılsamasını sürdürürler. Oysa bu demokratik çerçeve despotizm ihtimaline kapı aralamaktadır (Çağla, 2007: 246). Tocqueville'e göre, aristokratik toplumdan asıl olarak eşitlik ilkesinin egemenlik kurması nedeniyle ayrıştırılması gereken demokratik toplum, şaşırtıcı bir biçimde, kendisiyle karşıtlık içinde olduğu varsayılan despotik yönetim biçimlerine olanak tanımaktaydı. Restorasyon liberalizminin aynı konuda yaklaşımı, bir yandan, aşırı kralcı siyasal akımların sergilediği yukarıdan despotizm olasılığına işaret ediyordu. Öbür yandan, aynı olasılığın bir başka biçimi olan

aşağıdan despotizm tehlikesi ise, cumhuriyetçi ideolojinin demokratik olanakları negatif tarzda kullanmasının bir sonucu olabilirdi (Yetiş, 2005: 190).

Tumay ve Okatan'a göre, "*Demokrasinin bir gereği olan çoğunluğun egemenliği, önemli bir tehlikeyi doğurabilir. Tocqueville'e göre çoğunluğun egemenliği en mantıklı yol gibi görünse de bazen çoğunluğun istek ve eylemleri azınlıkta kalan kesime zarar verir hale gelebilir. Tocqueville bu durumu demokrasinin despotizme dönüşmesi başka bir deyişle çoğunluğun despotizmi olarak ifade etmiştir. Yasaların çoğunluğun seçtiği kimselerce çıkarılıp yine çoğunluğun seçtiği kimselerce uygulandığı bir ülkede azınlığın bütün bunlara boyun eğmekten başka çaresi kalmayacaktır*" (Tumay ve Okatan, 2015: 330). Tocqueville, "Çoğunluğun iktidarını, halkın çoğunluğunun, yönetme konusunda her şeyi yapma hakkı" olarak tanımlamaktadır. Tocqueville'e göre demokrasilerin içerisinde barındırdığı en büyük tehlikelerden birisi budur. Tocqueville tanımlamış olduğu bu çoğunluğun yönetimini demokrasilerde siyasal iktidarın özü ve meşruiyeti olarak görse bile dine aykırı ve tiksindirici bulduğunu belirtir. "*Çoğunluğun gücünün mutlak olması demokratik yönetimlerin doğasında yer alır; zira çoğunluğun dışında, demokrasilerde direnç gösteren başka bir şey yoktur.*" (Tocqueville, 2015: 373) Tocqueville'e göre çoğunluğun iradesi bütün erklerin kaynağıdır. Fakat ona göre yönetim konusunda çoğunluğun her şeyi yapma hakkı kabul edilemez. Bir toplumda mevcut çoğunluğun değil insanlığın çoğunluğu adına geçerli olan adalet yasaları vardır. Demokratik toplumlarda çoğunluk bu adalet yasalarının uygulanmasında jüri gibi olmalıdır. Yani bu adalet yasalarını uygulamalıdır. Bu doğrultuda adaletsiz olan yasalara ve uygulamalara karşı çıkmak doğru bir davranıştır. Çünkü bu noktada toplumdaki çoğunluğun değil insanlığın çoğunluğunun yasaları geçerlidir. Bu yapıldığında çoğunluğun yönetme hakkı reddedilmiş olmaz (Tocqueville, 2015: 379). Tocqueville Fransız Devrimi sürecinde çoğunluk iktidarının yerini çoğunluk despotizmine bırakmasını örnek olarak ele almaktadır. Tocqueville'e göre Fransız Devrimi sırasında Rousseau'cu genel irade anlayışı çoğunluğun despotizmine yol açmıştır. Bu durumu yaşadığı süreç içinde analiz etmiş olan Tocqueville çoğunluğun despotizmini demokrasiler için en büyük tehlike olarak görmektedir (Schmidt, 2011: 87).

Demokrasinin eşitlik değerinin toplumda hakim konuma gelmesiyle bireyselleşmeye sebep olduğunu söyleyen Tocqueville, bu durumun yani bireyselliğin yine özgürlükler ile aşılabileceğini savunmaktadır. Siyasal katılım yoluyla yöneticiler seçimle geldiklerinden bireylerin özel çıkarları ile toplumun genel çıkarları arasında denge kurmak zorunda olduklarını savunmaktadır. İşte bu uzlaşma sayesinde toplumda

bireyselliğin önüne geçilebilmektedir (Çağla, 2007: 65). Tocqueville hem siyasal hem sosyal katılımın yüksek olması adına ve bireyselleşme tehlikesini dengede tutabilmek adına bireylerin ülkeleri ve toplum için fedakârlıklar yapması gerektiğini savunmaktadır. Tocqueville'e göre bireylerden istenen bu fedakârlıklar büyük değil küçük olmalı ve bireylerde bu fedakârlıkların alışkanlık halini almış olması gerekmektedir. Amerikan ahlakçıları herkesi ülkeleri için büyük fedakârlıklar yapmaya çağırmak yerine, yapılan fedakârlığın kişinin kendi yararına olduğu düşüncesini yayarlar. Çıkar doktrini insanlardan büyük fedakârlıklar istemez ancak herkesten küçük fedakârlıklar isteyerek insanları birbirine yaklaştırır. Bu küçük fedakârlıkları alışkanlık düzeyine getirir. Tocqueville bunu Amerikan gerçekçiliği ya da pragmatizmi olarak adlandırmaktadır (Çağla, 2007: 68).

Tocqueville'e göre aristokratik toplumlarda aristokratlar maddi tatmin peşine düşerlerse bu aristokrat toplum yapısı için yozlaşma belirtisi olur fakat demokratik toplumlarda böyle bir durum söz konusu değildir. Demokratik toplumlarda maddi tatmine ulaşmış kişiler ile yoksul olanlar arasında fazla farklılık olması söz konusu değildir. Bundan dolayı demokratik toplumlarda, aristokratik toplumlara göre az kişinin değil çoğunluğun bütünselliği olmaktadır. Maddi refahla ilgili olarak aristokratik toplumlarla demokratik toplumlar arasındaki farklar çok belirgindir. Aristokratlar maddi tatmine yönlendiklerinde bu ahlaki çöküntü içinde olduklarını gösterir. Oysa demokratik toplumlarda böyle olmaz. Demokratik toplumlarda maddi tatmine ulaşmış yurttaşların zevk, beğeni ve talepleri toplumun yoksul kesimlerinden fazla farklılık taşımaz. Böylece Tocqueville şu sonuca varıyor: Aristokratik toplumlarda az sayıda insanın güçlü ya da ortalama bir etkinliği varken, demokratik toplumda çok sayıda insan bireysel olarak hiçbir etkinliğe sahip olmamalarına rağmen bütünsel olarak çok etkilidir (Çağla, 2007: 70-71). Tocqueville'e göre aristokratik toplumlarda işlerin başına zengin insanlar geçmektedir. Demokrasilerde ise devlet adamları yoksulların arasından çıkabilir. Tocqueville'e göre bundan dolayı aristokratik devletlerde yöneticilerin yozlaşma ihtimali azdır ve parasal arzuları daha ılımlıdır. Fakat demokratik ülkelerde bu durumun tam tersi olmaktadır (Tocqueville, 2015: 337). Demokratik toplumun özelliklerini inceleyen Tocqueville maddi refah konusuna ayrı bir önem vermektedir. Tocqueville'e göre aristokrasi olan yerde zenginlik belli bir zümrenin elindedir ve hep öyle olmaya devam edecektir. Zengin olan zümre ve fakir olan zümrenin bu perspektifte maddi refah kaygısı yoktur. Fakat demokratik toplumlarda durum böyle değildir. Zenginlerin servetini elde tutma telaşı, yoksulun ise maddi refah uğraşı vardır (Çağla, 2007: 69).

Liberal öğretiy yalnızca demokratik yönetimlerde değil, diğer yönetim biçimlerinde de yer bulabilir. Fakat on sekizinci yüzyılın ortalarından itibaren liberal değerlerle demokrasinin birleşmeye başladığı görülmektedir. Bu bağlamda demokrasi kavrayışında esas kaygı sınırlı iktidar çerçevesinde, yasalar aracılığı ile temel hak ve özgürlüklerin garanti altına alınması ve politik anlamda eşitlik sağlamasıdır. Bu bağlamda gelişen demokrasinin, bireylerin özerkliklerini ne kadar sağladığı ise her zaman felsefeci ve düşünürlerin tartışma konusu olmuştur. Despotizmin engellenmesi ve bu doğrultuda demokrasinin etkisinin ne olduğu liberal argümanlar temelinde iki düşünürün fikirleri açısından ele alınmıştır.

Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki Montesquieu kuramını oluşturduğunda Fransa'da henüz devrim olmamıştı ve aristokrasi kurumu hala devam etmekteydi. Tocqueville ise kuramını oluşturduğu zamanlarda Fransız Devrimi gerçekleşmiş ve demokrasi yönetim biçimine geçmişti. Bu tarihsel bağlam göz ardı edilmeden iki düşünürün de demokrasi konusundaki fikirlerine bakıldığında öncelikle şu tespit yapılabilir: Montesquieu'ya göre demokrasi modern dönemde olanaksız iken Tocqueville'e göre demokrasi modern dönemde her toplumun zorunlu bir gerçeğidir.

Montesquieu'nun demokrasiye bakışı Antik Yunan dönemi ve Roma Cumhuriyeti dönemi sınırlarındadır. Olanaksız görmesinin altyapısı bundan kaynaklıdır. Montesquieu'ya göre sınırlı monarşi en ideal yönetim tipidir. Çünkü modern dönemde devletlerin yüzölçümleri büyük olduğundan dolayı monarşi en uygun yönetim biçimi olacaktır. Montesquieu'nun fikirlerinde sınırlandırılmış monarşi yönetimi vardır ve bu sınırlandırmanın aktörleri ise soylulardır. Aslında Montesquieu'ya göre bir nevi özgürlükler eşitsizlikler üzerine de gelişebilir. Sınırlı monarşi ise bunun örneğidir. Montesquieu liberal öğretinin iktidarın sınırlandırılması, özgürlüklerin korunması, yasaların egemenliği, kuvvetin tek yerde toplanmaması, ara erklerin olması gibi argümanlarını sınırlı monarşilerde kurgulamıştır. Ona göre despotizm ancak bu şekilde engellenebilir. Yani Montesquieu'ya göre despotizmin engellenmesinde demokrasinin etkisi olamaz. Montesquieu liberal monarşiyi kurgulayarak iktidarı sınırlandırmayı doğru bulmaktadır.

Tocqueville'e göre ise demokrasinin toplumlar için kaçınılmaz bir gerçek olmasının sebebi eşitliğin artık sosyal bir gerçeklik halini almış olmasındandır. Tocqueville'e göre eşitlik demokraside olduğu gibi despotizmde de vardır. Fakat despotizmde hiç olma durumu açısından eşitlik varken, demokraside her şey olma açısından eşitlik vardır. Tocqueville, demokrasinin temel ilkesi açısından Montesquieu ile farklılaşmaktadır.

Tocqueville'e göre demokrasinin temel ilkesi özgürlüktür. Bu bağlamda Tocqueville despotizmin engellenmesini, demokrasilerde eşitlik ve özgürlük dengesi doğrultusunda kurgulamaktadır. Tocqueville'e göre demokrasilerde eşitlik ilkesi eğer özgürlük ilkesini bastırırsa demokrasi yozlaşır ve despotizme döner. Tocqueville despotizmin engellenmesi açısından liberal öğretiden, Montesquieu gibi iktidarın sınırlandırılması, özgürlüklerin korunması, yasaların egemenliği, kuvvetin tek yerde toplanmaması, ara erklerin olması argümanlarını gerekli görmektedir. Fakat Tocqueville bu argümanları demokratik toplumun despotizme dönüşmemesi adına yeterli bulmamaktadır. Bunların haricinde Tocqueville'e göre despotizmin engellenmesinde, güçlü bir sivil toplum şarttır. Tocqueville bu doğrultuda Montesquieu'dan farklı olarak önleyici mekanizmalar temelinde liberal aristokrasi ile değil, liberal demokrasi bağlamında despotizmin engellenmesinin yollarını ortaya koymaktadır.

İki düşünürün de iktidarı sınırlandırmak adına liberal öğretinin demokrasi ile ilişkisi temelinde fikirlerinin benzerlik ve farklılıkları ortaya konulmuştur. Sonuç olarak iki düşünürün de liberal argümanlar doğrultusunda despotizmi engelleme ve iktidarın sınırlandırılmasına farklı yönetim biçimleri ile gittikleri görülmektedir. Bu sonuç doğrultusunda iktidarın sınırlandırılmasında Montesquieu ve Tocqueville yönetim biçimlerini farklı kurgulamış olmalarına rağmen, kullandıkları argümanlar benzer olarak ortaya çıkmaktadır. Bu argümanlar kuvvetler ayrılığı ve ara erklerdir.

3.2. Kuvvetler Ayrılığı

Bu başlıkta ilk olarak kuvvetler ayrılığının tanımı ve tarihsel gelişimi ele alınacaktır. Daha sonra Montesquieu ve Tocqueville'in iktidarın sınırlandırılması fikirleri bağlamında ele alınacaktır. Bu doğrultuda iki düşünürün de fikirleri karşılaştırılacaktır. Kuvvetler ayrılığı, iktidarın sınırlandırılması ilkesi bağlamında liberal öğretinin ilkeleri içinde önemli bir yer almaktadır ve incelenmesindeki fikirsellik bağlamı bu minvalde olacaktır.

“Aristoteles'in politik toplumun kuruluş biçimini ifade eden anayasa kavrayışı, bugün anayasacılığın iki ilkesinden biri olan kuvvetler ayrılığı fikri ile birlikte iyi yasa fikrine dayanır. Aristoteles'in kuvvetler ayrılığı teorisi, esas olarak mülkiyet hakkına müdahaleyi önlemek üzere ve sınırsız çoğunluk egemenliğine karşı kurgulanmıştır. Aristoteles'in teorisinde kuvvet her bir organın bileşiminde yer alan katmanları ifade eder ve teorinin özü,

yasama-yürütme-yargı organlarında iktidarın paylaşımı, toplumsal kuvvetlerin iktidar dengesinin sağlanmasıdır” (Çelik, 2011: 136).

Kuvvetler ayrılığı ilkesinden tarihte ilk bahseden Aristoteles olmakla birlikte ona son şekli Montesquieu tarafından verilmiştir. Aristoteles’e göre “*Organlardaki bu dağılım, ya yönetime katılanların erk ve etki gücüne göre bir eşitsizlik temeli üstünden yapılır ya da bir eşitlik temeli üstünden, yani varlıksızlarla varlıkluların eşit sayılmasına göre yapılır.*” (Aristoteles, 2002: 113) Locke’un düşüncelerinden esinlenen Montesquieu ise devletin erklerini yasama, yürütme ve yargı olmak üzere üçe ayrıldığını belirtmektedir ve bu üç erki kanun olgusu çerçevesinde ele almaktadır (Büyük, 2010: 166). Çelik’e göre, “*Montesquieu’nun iktidar kontrolü ve denge sağlamaya yönelik kuvvetler bölüşümü olarak da adlandırılan teorisi, toplumsal güçlerin pay sahibi oldukları, meşruluk, temel haklar, iktidarın bölünmesi ve karma anayasadan oluşan bir sentez içermektedir.*” (Çelik, 2011: 138) Montesquieu kendinden önceki düşünürlerin de üzerinde durmuş olduğu bu konuyu detaylıca ele almaktadır. Montesquieu bu üç işlevi, üç erk olarak nitelemektedir. Kuramında bu üç erki detaylıca analiz ederken, bu erkleri yasaya ilişkin rolleri bağlamında değerlendirmektedir. Montesquieu’ya göre yasama, yasanın yapıldığı alanı; yürütme, yasayı gerçekleştiren alanı ve yargı yasanın gerçekleştirilmesinde oluşabilecek anlaşmazlıkları çözüme kavuşturan otoritedir.

Montesquieu’ya göre siyasal özgürlükten söz edebilmek ve gerçekleşmesini sağlayıp, koruyabilmek için, iktidarın despotizme kayma ihtimalinin olmadığı ılımlı yönetimler şarttır. İktidar gücünün kötüye kullanılmasını önlemek ise iktidarı iktidarla durdurmak ve frenlemek ile olur (Özkan Duvan, 2019: 47). Montesquieu demokrasinin varlığının kanun yapma, kanunu gerçekleştirme ve kanuna göre cezalandırma yetkilerinin farklı güçlere dağıtılmasına bağlı olduğunu ileri sürmüştür (Büyük, 2010: 168). Montesquieu’ya göre siyasal özgürlüğün sağlanması ve sürdürülmesi yasama, yürütme ve yargı güçlerinin dağıtılmasına bağlıdır. Montesquieu iki meclisli yapının gerekliliğini bu noktada tahayyül etmiştir. Montesquieu’ya göre toplumda var olan iki sınıfın çıkarlarının dengeye oturtulması gerekliliğine dayanarak iki meclisli yapının olması şarttır (Özkan Duvan, 2019: 50). Kuvvetler ayrılığı ilkesini kurumsallaştıran Montesquieu’ya göre devletlerde bir denge/fren mekanizması olması gerekir, çünkü Montesquieu’ya göre iktidarlar her zaman suistimal edilmiştir (Kabakçı, 2019: 44). Montesquieu, kuvvetler ayrılığı kuramı İngiliz Siyasal sistemindeki yasama, yürütme ve yargının birbirinden ayrı olmalarını temel alarak kurgulamıştır (Özkan Duvan, 2019: 48).

Montesquieu'ya göre kuvvetler ayrılığının terk edildiği yerde yani kuvvetler birliğinin olduğu yerde despotizm durumu söz konusudur. Kuvvetlerin tek elde toplandığı yerde demokrasiden ve hürriyetten bahsedilemez. *“Bütün yetkiler birleşir orada; zorba bir hükümdarı açığa vuracak hiçbir dış görünüş olmasa bile, bunun böyle olduğu her an hissedilir. Nitekim istibdat hükümetine yönelen bütün hükümdarlar öncelikle bütün görevleri kişiliklerinde toplamakla işe başlarlar. Avrupa'daki kralların çoğu da devletin başlıca görevlerini kişiliklerinde toplarlar.”* (Montesquieu, 2014: 171) Yönetim tiplerini anlatarak aslında Avrupa devletlerini ve özellikle Fransa'yı uyarmaya çalışan Montesquieu'ya göre Avrupa devletlerinin, doğalarında olduğu gibi ılımlı yönetim biçimlerini benimsemeleri gerekmektedir. Montesquieu'ya göre bunun için kuvvetlerin ayrılığı şarttır, çünkü o şartlarda yani erkler ayrımının olmaması durumundan dolayı Avrupa devletlerinin despotlaşması mümkündür. Örneğin Fransa'da Richelieu'nun sonra da XIV. Louis'nin yönetimi ele almalarıyla birlikte yönetimin despotlaşmaya başlaması kadar kolay olabilmektedir. Montesquieu fikirlerini kaleme alırken ve yönetim tiplerini sınıflandırırken aslında kralı uyarmaya çalışmış ve aristokrat sınıfa bir nevi gelecekte olacakları anlatmaya çalışmıştır (Ağaoğulları, 2009: 417). On sekizinci yüzyıl boyunca özellikle on sekizinci yüzyılın ilk yarısındaki Fransız düşünürlerin temel kaygısı gelişmiş olan mutlak monarşi karşısında bir önleyici kuvvet olarak bulunan aristokrasi sınıfının haklarını savunmaları olmuştur (Bezci ve Çelik, 2010: 28). Kuvvetler ayrılığı ilkesi ile siyasal iktidarı sınırlandırmak isteyen Montesquieu'nun temel hedefinin içinden gelmiş olduğu toplumsal kesimin haklarını korumak olduğu da ayrıca göz ardı edilmemelidir (Bezci ve Çelik, 2010: 28).

Her devletin bir doğası olduğunu düşünen Montesquieu'ya göre İngiltere Anayasası'nın ve siyasetinin doğasının iki temeli vardır; siyasi temsil ve siyasal özgürlüktür. İngiltere Anayasası'ndan ve sosyo-politik yapısından oldukça etkilenmiş olan Montesquieu'nun kurumsallaştırdığı kuvvetler ayrılığı ilkesinin sosyal ve siyasal anlamda örgütlenmiş halini İngiltere karşılamaktadır. Fransız düşünür devletlerin öncelikle ortak ve genel amacının beka yani varlıklarını sürdürmek olduğunu belirtir. Ancak bunun yanı sıra, her devletin bir de kendine özgü amacı vardır, *“Roma'nın amacı genişlemek ve büyümek; Lakedaiomon'un amacı savaşmak, Yahudi kanunlarının amacı din; Marsilyanunki ise ticaretti. Daha açık bir ifadeyle; Roma'nın bekası yayılmaya, Lakedaiomon'un savaşa, Yahudilerinki dine ve Marsilyanunki de ticarete bağlıydı. Dünya'da ayrıca bir diğer millet vardır ki, diye devam eder Montesquieu, anayasanın amacı doğrudan siyasal özgürlüktür. Yani varlığının devamı siyasal özgürlük fikrine*

bağlıdır. Bu devlet İngiltere'dir." İngiliz devletinin öncül amacı siyasal özgürlüktür ve bunu anayasasıyla temin eder. Diğer bir ifadeyle, İngiliz devletinin bekası siyasal özgürlük prensibine bağlıdır. Varoluşsal gayesi özgürlük olan ve toplumun tamamının meclisler vasıtasıyla temsil edildiği İngiliz siyaset sistemi ve bununla doğrudan ilişkili olan siyasal yaşamı, Montesquieu'nun kurumsallaştırdığı kuvvetler ayrılığı ilkesine göre örgütlenmiştir (Kabakçı, 2019: 42-43).

Kuvvetler ayrılığında kasıt olarak yasama, yürütme ve yargıyı birbirinden ayıran yani hepsinin tek elden yönetilmemesini savunan Montesquieu, aslında bunların içini doldurmayı da ihmal etmemiştir. Montesquieu'ya göre yasama erki birçok kişiye verilmelidir fakat yürütme erki bir kişinin elinde olmalıdır, çünkü yürütme erki bir kişinin elinde olursa yürütme erkinin yapması gereken işler hızlı bir şekilde gerçekleşir. Bu şekilde yürütme erkinin daha iyi yönetilebileceğini savunmaktadır. *"Uygulama ya da yürütme yetkisi, bir hükümdarın elinde olmalı. Çünkü hükümetin her zaman, ani iş görmeyi gerektiren bir bölümü, birçok kişi yerine bir kişi tarafından daha iyi yönetilir. Yasama yetkisine bağlı olan işlere gelince, bunların bir kişi yerine birçok kişi tarafından yönetilmesi daha iyi olur."* (Montesquieu, 2014: 174) Montesquieu'ya göre yürütme erki eyleme geçerken ivedilikle olması ve kararlılık olması gerektiğinden dolayı bu erkin İngiltere'deki gibi tek bir kişinin elinde olmasının isabetli olacağını savunmaktadır. Montesquieu'ya göre yürütme erki İngiltere'de olduğu gibi kralın kontrolünde olmalıdır. Bu şekilde olursa karar alma süreçleri daha hızlı ve rahat olacaktır (Kabakçı, 2019: 45). Montesquieu yürütmenin işlevselliği açısından monarşi yönetim tipini cumhuriyet yönetim tipinden yani demokrasiden üstün görmektedir. Montesquieu'ya göre monarşi yönetiminde yürütme işi bir kişide olduğundan dolayı işlerin hallolması daha çabuk gerçekleşmektedir. Fakat cumhuriyetlerde yani demokrasilerde böyle bir durum söz konusu değildir. *"Saltanat hükümetinin cumhuriyet hükümetine büyük bir üstünlüğü vardır. İşler bir kişi tarafından yönetildiği için yürütme işi de daha çabuk olur."* (Montesquieu, 2014: 89)

Montesquieu yasama konusunu ele alırken İngiltere'den etkilenmiş bir şekilde bu işe girişmiştir. İki meclisli bir yasama modeli düşünen Montesquieu servet, doğum, zenginlik, soyluluk gibi etkenlerden ayrıcalıklı olanlar ile olmayanların yasama üzerindeki güçleri aynı olsaydı ortak özgürlük diye bir şey söz konusu olmazdı görüşünü savunmaktadır, çünkü Montesquieu'ya göre bu iki sınıf yasama konusunda aynı yetkilere ve konuma sahip olursa bir süre sonra çatışma kaçınılmaz olacaktır ve iki sınıfta birbirlerinin özgürlük ve haklarını çiğnemeye girişeceklerdir (Montesquieu, 2014: 174).

Montesquieu yargı konusunda ise kanunların kişilerin üzerinde olması gerektiğini ve insanların kişilerin değil kanunların gücünden çekinmeleri gerektiğini savunmaktadır. Bundan dolayı yargı, halk arasından tespit edilmiş sınırlı sayıda kişilerden oluşan küçük bir gruba emanet edilmelidir. Yurttaşlar bu şekilde kişilerden değil direkt kanunlardan çekinmiş olacaklardır (Kabakçı, 2019: 45). Montesquieu'ya göre yasama ve yürütme erki sabit bir şekilde memurlara ya da belirli sınıflara verilebilir, çünkü yasama ve yürütme direkt olarak halka etki etmemektedir. Fakat yargı sürekli değişkenlik göstermelidir. Burada bahsedilen değişkenlik kanunlar üzerinde olacak bir değişkenlik değildir (Montesquieu, 2014: 172).

Yasama, yürütme ve yargı erklerinin birbirlerinden ayrı olması gerektiğini savunan Montesquieu'ya göre yasama erkinin yürütme erkini durdurmak gibi bir yetkisi olmamalı. Sadece yasama erki çıkarmış olduğu kanunların uygulanışını denetleme hakkına sahip olmalıdır (Montesquieu, 2014: 175). Arslan'a göre "*Montesquieu, bu iktidarın iktidarla sınırlanma görüşünü benimsemesine karşın, sert bir güçler ayrılığından yana değildir. Güçlerin birbirleriyle karşılıklı bir uyum içinde faaliyet göstermesini ister.*" (Arslan, 2013: 16)

Tocqueville'e göre bir ülkede siyasal iktidarın otoritesini azaltmanın iki yolu vardır. Bunlar biri toplumun kendini savunma hakkının direkt siyasal iktidarın elinden almak, diğeri ise siyasal iktidarın elinde olan güçleri farklı yerlere dağıtmaktır, yani kuvvetleri ayırmaktır. Tocqueville'e göre bu durumda siyasal iktidarın daha ılımlı hale getirildiği doğrudur fakat amaç siyasal iktidarı ortadan kaldırmak değildir (Tocqueville, 2015: 125-126). Tocqueville'e göre bu üç erk tek bir yerde toplanmamalıdır; demokratik toplumlarda çoğunluğu temsil edecek şekilde olan ama onun isteklerinin kölesi olmayan bir yasama erki; kendisine özgü bir gücü olan yürütme erki ve bu iki erkten bağımsız olan yargı erki olmalıdır. Bu durumda demokratik bir hükümetten bahsedilebilir ama despot bir rejim böyle bir ortamda barınma şansı bulamaz (Tocqueville, 2015: 383). Yasama erkini Tocqueville'de Montesquieu'ya benzer şekilde kendi içinde ikili bir yapı olarak kurgulamıştır. Bu noktada Amerika'yı örnekleyerek yol almıştır. Tocqueville'in yasama erkini iki meclisli bir yapı olarak doğru bulmasının sebebi ise yasalar yapılırken daha titiz olunması ve yanlış olabilecek yasalarda diğer meclisin temyiz görevi üstlenecek olmasıdır (Tocqueville, 2015: 145). Merkeziyetçiliğin yoğunlaştığı ve hem politik alanda hem de sivil alanda yabancılaşan bireylerin oluşturduğu bir toplumda, Montesquieu'nun öne sürdüğü kuvvetler ayrılığı ilkesi bir çıkış yolu olabilir miydi? Bu soru, Tocqueville'in birey-toplum-devlet bağlamında iktidarın sınırlandırılması fikrinin anlaşılması

bakımından oldukça önemlidir. Kuvvetler ayrılığı kuramı Montesquieu'nun kurguladığı biçimde, yalnızca aristokrasinin gücünü belirli bir seviyede de olsa muhafaza edebildiği toplumlarda geçerli olabilirdi. Yetiş'e göre:

“Kuvvetler ayrılığı kuramında belirleyici olan nokta, geleneksel egemen sınıfın etkinliğini sürdürebildiği yasama alanında aristokratik toplumun uzantılarının bütünüyle ortadan kaldırılmamış olmasıydı. İngiltere’de aristokrasi yasama organında(lordlar kamarası) sahip olduğu ayrıcalıklı konumuyla desteklediği yerel düzeydeki gücünün, merkezi yönetimin sınırlandırılmasında kullanabilmekteydi. Aristokrasinin yerel etkinliğinin önemsizleştirildiği devrim sonrası Fransa’daki demokratik toplumda, güçler ayrılığı modelinin öngördüğü üzere siyasal iktidarın kullanılmasına ilişkin işlevsel farklılaşma, gücün yoğunlaşmasını önlemekte yetersiz kalacaktı.” (Yetiş, 2005: 5-6)

Kuvvetler ayrılığı ilkesi iktidarın sınırlandırılmasında iki düşünür içinde ortak bir nokta oluşturmaktadır. Farklılık noktası ise Montesquieu güçler ayrılığı ilkesini kurgularken bunu geleneksel aristokrasi sınıfının toplumsal ve siyasal konumunun korunması adına yapmaktadır. Yani bir noktada amacı monarşiyi sınırlandırmaktır. Tocqueville’in ise kuvvetler ayrılığını ele almasındaki amaç demokratik toplumun despotikleşmesini engellemek adınadır. Bu farklı yaklaşımları üç erke yüklemiş oldukları işlevleri açısından da gözle görülmektedir. İki düşünür de yasama erkini iki meclisli olarak kurgulamışlardır. Fakat Montesquieu aristokratik toplum modelinde soylu ve soylu olmayanların temsil edilebilmesi adına iki meclisli yasamayı kurgularken, Tocqueville ise yasaların daha titiz bir şekilde oluşturulması adına kurgulamaktadır. Montesquieu’ya göre yürütme daha işlevsel olabilmesi adına bir tek kişide olmalıyken, Tocqueville’e göre yürütme erki dış işlerde merkezde fakat iç işlerde ise yerel mekanizmalara bırakılmalıdır. Yargı konusunda ise iki düşünür de aristokratik minvalde düşünmüşlerdir. Yargı mensuplarını denetleyici ve engelleyici rolü ile bir üst sınıf olarak ele almaktadırlar.

İki düşünür kuvvetler ayrılığı ilkesi konusunda biçimsel olarak farklılık gösterebilirler de amaç aynıdır. Yani iktidarın sınırlandırılmasıdır. Bu bağlamda iki düşünür için de iktidarın sınırlandırılması adına bir diğer önemli argüman ara erklerdir.

3.3. Ara Erkler

İktidarın sınırlandırılması konusunda Montesquieu ve Tocqueville’in kuramlarında ortak olan bir diğer önemli konu ara erklerdir. İki düşünür de iktidarın

sınırlandırılmasında liberal düşünce ilkelerinden hareketle hukukun üstünlüğü, kuvvetler ayrılığı, hak ve özgürlüklerin korunması gibi argümanlara ek olarak ara erkleri de bu konuda oldukça işlevsel görmektedirler. Bu başlıkta iki düşünürün de ara erklerle yönelik yaklaşımları iktidarın sınırlandırılması çerçevesinde ele alınacaktır.

Montesquieu'ya göre monarşi dendiği zaman aslında akla temel yasalar ile soylu ve ruhban sınıfının haklarının garanti altına alınmış olması gelmelidir. Ayrıca Montesquieu'ya göre monarşide soylu ve ruhban sınıfının toplumsal tabaka olarak konumları garantidedir, çünkü kral ya da başka bir güç soylu ve ruhban sınıfını etkisiz ve işlevsiz hale getirirse, kralın iktidarının mutlaklaşması yolunda engelleyici nitelikte olan ara erk mekanizması kalmamış olur (Ağaoğulları, 2009: 405). Montesquieu'ya göre despotik yönetimlerde ara erklerle rastlamak mümkün değildir. Çünkü despotik yönetimlerde temel yasalar yoktur. Bundan dolayı ara erk olabilecek bir mekanizmanın ya da toplumsal kurumun despotu dizginleyebilmesi gibi bir durum yoktur. Fakat Montesquieu'ya göre din, despotik yönetimlerde de bir nevi engelleyici ara erk niteliğini sağlayabilmektedir. Monarşide ki ara erklerin benzerlerine ve bu işlevi gören toplumsal kurumlara despotik yönetimlerde rastlamak Montesquieu'ya göre mümkün değildir. Montesquieu'ya göre despotik yönetimlerde, monarşilerde olan ara erklerle benzer işlevi azda olsa görebilecek tek bir kurum vardır o da dindir (Ağaoğulları, 2009: 411).

Tocqueville'e göre adaletin en büyük amacı hak düşüncesini şiddet düşüncesinin yerine koymaktır; hükümet ile kuvvet kullanımı arasına ara mekanizmalar yerleştirmektir (Tocqueville, 2015: 221). Tocqueville ister demokratik bir toplumdan gelsin ister tek başına bir diktatörden gelsin özgürlüğü kısıtlayan her türlü girişime karşı olmuştur. Tocqueville demokrasilerde çoğunluğun da temel hak ve özgürlüklere engel olacak kararlar almasının da demokrasiye zarar vereceğini hatta ortadan kaldırdılabileceğini savunmaktadır. Bundan dolayı Tocqueville'e göre demokratik nitelik taşıyor olsa da her türlü iktidarın toplumun üzerinde etkisini ve gücünü arttırmasını önleyecek mekanizmaların olması şarttır (Kalfa ve Ataay, 2014: 36). Tocqueville'e göre ara katmanların olması demokrasilerin merkezileşme haline bürünmemesi ve özgürlüklerin önüne geçecek pozisyona gelmemesi adına önemlidir. Çünkü Tocqueville'e göre ara katmanların olmadığı ya da işlevini yitirdiği demokrasiler merkezileşir ve merkezileşme siyasal özgürlüğün zamanla içini boşaltır. Tocqueville'e göre Fransa gibi ülkelerde yurttaşların kararlarını özgürce alamama sebeplerinin başında ara erk niteliğinde kurumların bulunmayışı gelmektedir. Bu süreç, kamuoyunu ya da kalabalıkları izleyen, toplum içinde hiçleşen, ezilen verili siyasal kurum ve mekanizmalar içinde çıkış yolu

bulamayan atomlaşmış bireyler yaratmaktadır. Aşırı merkezileşme, siyasal özgürlük dediğimiz şeyin içini boşaltmaktadır (Çağla, 2007: 245).

Montesquieu ve Tocqueville'in ara erkler konusunda ortak noktalarını oluşturan iki toplumsal ara erk yargı ve dindir. Bu doğrultuda konu, iki düşünürün bu iki başlığa yönelik geliştirdikleri fikirler doğrultusunda ele alınacaktır. Yargı ve din iki düşünürün de ara erk niteliği verdi ortak alanlardır. Fakat Tocqueville bunların haricinde ara erk olarak en önemli işlevi sivil topluma vermektedir. Yargı ve din konuları incelendikten sonra sivil toplum konusu incelenecektir.

3.3.1. Yargı

Tocqueville ve Montesquieu'nun en önemli ortak noktalarından birini kanunların ve geleneklerin ilişkisi oluşturur. İki düşünürü göre kanunların ruhu geleneklerde mevcuttur. Montesquieu'ya göre kanunlar yurttaşların eylemlerini, gelenekler ise daha derinde genel olarak insanın tarzını düzenlemektedir. Tocqueville Amerikalıların geleneklerinin özgür olduğu için demokrasiyi yaşatmakta genel olarak başarılı olduklarını iddia eder (Çağla, 2007: 174). Montesquieu hukukun toplumun doğasından ortaya çıktığını ve hukukun o toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik yapısına zıt bir durumda olmayacağını savunur. *“Montesquieu'ya göre tüm bu unsurlar öyle bir bütünü meydana getirirler ki birbirlerinden ayrı olarak ele alındıklarında anlaşılamazlar. Bu yüzden, hukuku ne ahlaktan, dinden, ticaretten vesairenden ne de bilhassa toplumun biçiminden ayırır; toplum biçiminin etkisi tüm toplumsal şeylere yayılmıştır.”* (Durkheim, 2019: 78) Montesquieu'ya göre doğal olan yahut tanrısal olan yasalar evrensel adalet noktasında geliştikleri için her zaman geçerliliklerini korumaktadırlar. Fakat insanlar tutkuları neticesinde bu yasaları çığneme noktasına girebilirler. Montesquieu bundan dolayı toplumsal yaşam alanları ve insanlar arasındaki ilişkiyi düzenleyebilmek adına farklı alanları kapsayan yasaların insanlar tarafından geliştirildiğini savunur (Ağaoğulları, 2009: 378). Montesquieu toplum sözleşmeciler gibi olması gereken için idealler yaratmak yerine olan ile düşüncelerini şekillendirmiştir. Montesquieu toplumları incelerken onların özünü bulup olması gerekeni ortaya koymak gibi bir çabaya girişmemiştir. O toplumların gelenek ve yasalarını inceleyerek bilimsel yasalar ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Montesquieu'yu bir noktada siyaset biliminin kurucusu sayabilecek durum ise bu yaklaşımından kaynaklıdır, çünkü Montesquieu olanı kendi yöntemsel süzgecinden geçirerek analizlerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Grotius,

Hobbes ya da Spinoza gibi düşünürler bir toplumu gerçeklikleri yani gelenekleri ve yasaları temelinde inceleyip somut bir gerçeklik ortaya koymak yerine toplumun özünü ortaya koymak yolunu izlerler (Ağaoğulları, 2009: 371). “*Montesquieu yasanın ruhunu sadece çevresel etmenlere bağlamamıştır. Bunun yanında din, ekonomi, gelenek gibi öğelerin de yasaların oluşumunda etkili olduğunu belirtmektedir.*” (Arslan, 2013: 15) Kanunların, toplumun ve hükümetin doğru işleyebilmesi adına, o toplum ve hükümet ile uyumlu olmasını savunan Montesquieu’ya göre kanunlar ülkenin doğal durumuna göre düzenlenmelidir. Montesquieu’ya göre: “*Kanunlar, ülkenin tabii durumuna göre düzenlenmeli; yani ülkenin soğuk, sıcak ya da ılıman olan iklimi, toprağın cinsine, yerine ve büyüklüğüne, insanların geçim imkânlarına yani çiftçi, avcı ya da çoban olarak hayatlarını kazanma imkânlarına, bünyelerinin katlanabileceği hürriyet derecesine, dinlerine, eğilimlerine, servetlerine, sayılarına, ticaretlerine, ahlaklarına ve davranışlarına göre ayarlanmalı.*” (Montesquieu, 2014: 47)

Montesquieu’ya göre demokrasilerde yasalar küçük bir grubun üretmesiyle ortaya çıkmaz. Demokrasilerdeki yasalar toplumun doğasından dolayı ortaya çıkar ve toplumun doğası değişmeden yasalarda değişmez. Montesquieu yönetim tipinin yasalarının bir toplumun doğasında bulunan genel sadeliğin ve eşitliğin gerçekleşmesine olanak tanıdığını söylemektedir. Öte yandan buradan, yasaların keyfi olarak inşa edildiği sonucu çıkmaz; çünkü belli toplumsal koşullar verili olduğunda o topluma uygun düşen tek bir yasa grubu vardır ve başka hiçbir yasa grubu, toplum değişmeden o topluma dayatılamaz (Durkheim, 2019: 62). Kuvvetler ayrılığı ilkesini savunana Montesquieu’ya göre yargı erki aynı kişilerin elinde sürekli olmamalıdır. Belli periyotlarda halk içinden seçilecek kişilere verilmelidir. Montesquieu’ya göre bu şekilde insanlar hakimlerden yani kişilerden değil direkt yargıdan çekineceklerdir. Bu şekilde yargının işlevi doğru bir şekilde işlemiş olacaktır. Montesquieu’ya göre:

“Yargılama yetkisi devamlı olarak bir senatoya değil, yılın çeşitli zamanlarında, kanunların buyruğu gereğince, halk arasından seçilecek kişilerden oluşan mahkemelere, işin gerektirdiği süre faaliyette bulunacak mahkemelere verilmeli. Böylece, insanlar arasında son derece korkunç sayılan yargılama yetkisi, belli bir mevkiye, belli bir mesleğe bağlı olmayacağından fark edilmez bir hal alır, adeta ortadan yok olur. Hakim adı verilen kişi devamlı olarak gözlerimizin önünde bulunmaz; vatandaş da böylece hakimden değil, hakimden göreceği işten korkar.” (Montesquieu, 2014: 171)

Montesquieu erklerin üç tane olduğunu yani yasama, yürütme ve yargı olduğunu açıkladıktan sonra yargı erkini daha detaylıca ele almaktadır. Montesquieu'ya göre yargı erki öncelikle bağımsız bir erktir. Yani bir kuruma ya da kişiye bağlı olmamalıdır. Yargı erkini uygulayan kişilerin halktan seçilmesi gerektiğini ve sabit kişilerin bu erki uyguluyor olmaması gerektiğini savunur. Tabi burada Montesquieu'ya göre önemli olan nokta ise yargıyı uygulayacak olan kişilerin bunu yaparken verdiği kararların yasa metinlerine tıpa tıpa uyması gerekmektedir. Ayrıca Montesquieu'nun yargı konusunda önermiş olduğu bir diğer önemli nokta ise jüri sisteminin olması gerektiğidir. Bu şekilde halkın yargıya aktif bir şekilde katılımı sağlanmış olacak (Ağaoğulları, 2009: 424). Montesquieu'ya göre *“yargı erki, bir tür jüri sistemi ve habeas corpus aracılığıyla yurttaşların siyasal özgürlüğüne güvence oluşturup, güven altına almaktadır.”* Montesquieu'ya göre yargıçlar halk tarafından seçilmeli ve uzun süre kalamayacakları şekilde, sınırlı olarak görev yapmalıdırlar. Çünkü Montesquieu'ya göre şayet sürekli olarak ve düzenli bir biçimde bu görevdeki kişiler aynı yerlerinde kalırlarsa zaman ilerledikçe kuvvetlerin birleşmesi sonucu kaçınılmaz olacaktır. Montesquieu iki meclisli yapının gerekliliğini bu noktada tahayyül etmiştir. *“Montesquieu'ya göre toplumda mevcut iki sınıfın çıkarlarının dengelenmesi ihtiyacına ve karşılıklı kontrol sağlama ihtiyacına dayanarak iki meclisli yapının olması gereklidir.”* (Özkan Duvan, 2019: 49)

Tocqueville'e göre her bir yurttaşın güvenliği ve bütün yurttaşların özgürlüklerinin devamlılığı ve korunması adına yargı erkinin bağımsız olmasının önemli olduğu kesindir (Tocqueville, 2015: 222). Tocqueville'e göre hukukçular demokrasinin doğasına rahat bir şekilde nüfuz edebilen, etkili ve kalıcı bir şekilde onlarla birleşebilen bir engelleyici mekanizma gibidirler. Bu perspektifte Tocqueville hukukçuları aristokratlar gibi görmektedir (Tocqueville, 2015: 402) Amerika örneğinden yola çıkan Tocqueville, Amerika'da yargıçların merkezi iktidarı sınırlamada aristokrasi gibi bir ara erk, önleyici mekanizma olarak görmektedir. Amerika'da yargıçlar yetkilerinden ve halk nezdindeki görmüş oldukları özel değerden dolayı merkezi iktidarı sınırlamada ve bireysel özgürlükleri tehdit edecek bir duruma karşı kalkan görevi görmektedirler. Tocqueville'e göre Amerika'da yargıçlar aranan ve önemli olan bir alanla uğraştıkları için toplumda fazlaca değer görmektedirler. Yurttaşlar arasında hakemlik işlevi görürler. Özellikle yasaların anayasaya uygunluğunu denetleme yetkisine sahip olmaları yargıçların her an siyasete müdahale edebilme olanağına sahip olmaları demektir. Bu yetki talep üzerine kullanılır. Bu şekilde yargı erki siyasetçileri yani yasama erkini yasa yapmaya zorlayamaz ama anayasaya uygun davranıp davranmadıklarını kontrol ederler. Doğumları ve

savundukları çıkarlar itibariyle halka, zevk ve alışkanlıkları itibariyle de aristokrasiye ait olan hukukçular tüm bu nitelikleriyle Tocqueville'in kafasındaki denet ve denge sistemin en önemli unsurunu oluşturmaktadırlar (Çağla, 2007: 42). Tocqueville'e göre özgürlüğü koruyan yasalar üçlü bir yapıyı ön plana çıkarır. Bunlar federal hükümet, yerinden yönetim ve bağımsız yargıyla ilgili yasalardır. Tocqueville'e göre federal hükümet birliğin büyük bir cumhuriyetin gücüne sahip olurken küçük bir devlet kadar iyi ve kolay yönetilmesini sağlar. Yerinden yönetim kurumları, merkezi hükümetin ve çoğunluğun despotik eğilimlerini dengeler, yurttaşlara özgürlüğün tadını hissettirir. Bağımsız yargı ise çoğunluğun abartılı tavırlarını yumuşatır, azınlığın ve bireylerin temel hak ve özgürlüklerini güvence altında tutar (Çağla, 2007: 241).

“Jürili yargılama, Anglo-Sakson hukuk sisteminde geçerli olan ve yargılamanın bir parçası olarak vatandaşlardan oluşan bir heyetin yargılama sürecine katıldığı bir sistemdir.” (Kale Özçelik, 2021: 353) Jürili yargılamayla ilgili öne sürülen görüşler içinde Tocqueville, bu yargılama sistemin demokratik topluma katkısının olacağını savunan görüşler içinde yer alır ve bu görüşü destekleyen ilk düşünürlerden birisidir (Kale Özçelik, 2021: 354). Tocqueville'e göre jürili yargılama sistemine sadece adli durumları çözen bir anlam yüklemek onun doğasının anlaşılmasını sağlar. Ona göre jürinin davaların sonuçlanmasında önemli bir etkisi vardır. Fakat Tocqueville'e göre bu adli etkinin daha fazlası aynı zamanda toplumun geleceği üzerinde de mevcuttur. Bundan dolayı Tocqueville'e göre “jüri her şeyden önce siyasal bir kurumdur.” Tocqueville'e göre katılımcı demokrasiyi yargı içinde sağlaması ve işlevselleştirmesi bakımından jüri sistemi önemli bir katılım aracıdır. Burada yurttaş yargılama sürecine dahil olarak anlaşmazlıklar konusunda karar vermekte ve verdiği kararın sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu anlamda Tocqueville'e göre jüri sisteminde kişiler demokratik unsurların yanı sıra hem güven hem de sorumluluk bilincine varmaktadır (Kale Özçelik, 2021: 354). Tocqueville'e göre jüriyi işlevselliği bakımından halk egemenliği biçimi olarak düşünmek gerekir. Nasıl ki meclisler ulusal yasaları yapmakta ise, jürilerde ulusun kanunlarının uygulanmasını sağlamaktadır (Kale Özçelik, 2021: 354). Tocqueville, Amerika'daki gözlemleri doğrultusunda yapmış olduğu incelemeleri sonucunda, *“yeni despotizm ve tiranlık biçimlerinin önlenmesi bakımından, yargılama yöntemleri bağlamında jüri sisteminin de yararlı olacağını”* düşünmüştür. Bu düşüncesinin oluşmasında, *“jüri sisteminin uygulanmaya başlanmasıyla birlikte, yurttaşların kamusal sorumluluklarının artacağı doğrultusundaki inancı”* önemli olmuştur. Yurttaşlar jüri

sistemi ile toplumdaki diğer yurttaşların hak ve özgürlükleri konusunda dolaysız yoldan bir tecrübe kazanacaklardı (Yetiş, 2005: 18).

Montesquieu ve Tocqueville yargı erkini devletin üç işlevinden biri olarak ele aldıklarında zaten ona bağımsız bir nitelik vermektedirler. Fakat bu niteliğin dışında yargıyı toplumsal bir ara kurum niteliğiyle de önemli kurum olarak görmektedirler. Montesquieu'ya göre yasalarla sınırlandırılmış bir monarşide yargı ve yargıçlar iktidarı denetler niteliktedir. Bundan dolayı yargının etkisi yalnızca devletin işlevselliği değildir. Montesquieu'ya göre yargı erkini uygulayanlar halk içinden seçilmelidir ve bu kişiler belli periyotlarda değişmelidirler. Çünkü Montesquieu'ya göre bu şekilde yurttaşların yargıya aktif bir şekilde katılımı sağlanmış olacaktır. Montesquieu yurttaşların yalnızca bu şekilde değil aynı zamanda jüri sistemiyle de yargıya aktif katılımını ön plana çıkarmaktadır. Bir noktada aslında Montesquieu yargı gücüne toplumsallık atfederek onu ara erk niteliğine sokmaktadır. Tabii Montesquieu bu amacı taşıırken yasalar ile sınırlandırılmış monarşi çerçevesinde düşünmektedir.

Tocqueville'de yargı konusunda iktidarın sınırlandırılması adına Montesquieu ile benzer fikirlere sahiptir. Tocqueville aristokrasi kurumunun kalktığı 1789 sonrası Fransa'sında oluşan ara erk boşluğunun, engelleyici niteliğinin doldurulması adına yargıya bir nevi aristokrasi işlevi yüklemektedir. Tocqueville bu işlevi yüklerken yargıçların önemli bir iş yaptıkları için halk tarafından saygın kişiler olarak görülmesinin etkili olduğunu savunmaktadır. Tocqueville'e göre yargı gücünü uygulayanlar yasama erkini de denetler niteliktedir. Hukukçular yasama erkinin hangi yasaları yapması gerektiği konusuna dahil olup yasama erkinin işlevini kırmazlar. Denetleme durumu çıkarılan yasaların anayasaya uygunluğunu kontrol etmek üzerinden gerçekleşir. Tocqueville yargıyı demokratik toplum çerçevesinde de ele almaktadır. Ona göre yargı, jüri sistemi ile yalnızca adli bir nitelik değil aynı zamanda siyasal bir nitelikte taşır. Çünkü yurttaşlar jüri sistemi ile diğer yurttaşların yaşamış oldukları sorunlara doğrudan tanıklık edip ve sorunların çözümü konusunda karar verme sorumluluğuna girecekleri için bireyselleşme tehlikeleri ortadan kalkmış olacaktır. Bu şekilde yurttaşlar topluma karşı daha duyarlı hale geleceklerdir ve bu durumda demokratik toplumun devamlılığı adına önemli bir rol oynamış olacaktır.

Montesquieu ve Tocqueville ara erk niteliği olarak farklı toplumsal yapılar temelinde yargıyı ele almış olsalar da amaç olarak aynı kapıya çıkmaktadırlar. İki düşünürün de amacı iktidarın sınırlandırılmasında yargının devletin üç işlevinden biri olarak bağımsızlığı ile değil, aynı zamanda bir ara erk niteliği taşıdığını da ortaya

koymaktır. Montesquieu ve Tocqueville'in ara erk niteliği yüklediği bir diğer toplumsal kurum ise din alanıdır.

3.3.2. Din

Montesquieu ve Tocqueville din kurumunu teolojik bir anlamda değil, sosyolojik ve siyasal boyutuyla ele almışlardır. Bu yönüyle iktidarın sınırlandırılmasında bir ara mekanizma niteliği de atfetmişlerdir. *“Liberalizmin din özgürlüğünü korumak için ileri sürdüğü argüman ahlaki bir argümandır. Bu argüman temelinde liberalizm, totaliteryanizme karşı çıkmaktadır. Liberal ilkeleri benimseyen yönetim anlayışını açık ya da gizli bir totaliteryanizme dönüşmekten kurtaran da bu değerdir. İnsanların kendileri için iyi, doğru ve ahlaki hayat konusunda görüş ve düşünce geliştirmelerinin devlet tarafından engellenmesi, onları devletin basit araçları haline getirmektedir. Devlet, özellikle neyin iyi, ahlaki ve doğru olduğuna cevap veren herhangi bir seküler ideolojiyi ya da dini inancı resmi doktrin olarak benimsediği zaman kişilerin devletin elinde araçsallaşması kaçınılmaz hale gelmektedir.”* (Sambur, 2011: 8) Liberalizm, dini bireyin gerçek anlamda özel bir iş yaptığından dolayı, dini hayatın devletleştirilmesine hep karşı çıkmaktadır. Bireyin vicdanında istediği inanç ve dini doğru ya da yanlış olarak benimsemesi ya da reddetmesi, inanç ve değer alanında kendini farklılaştırması ve çeşitlendirmesi vicdan özgürlüğünün esasıdır. Liberal düşünce temelde vicdan özgürlüğüne saygı duymakta ve korumaktadır. Dışarıdan hiçbir seküler ya da dini otoritenin bireyin vicdan özgürlüğünü ortadan kaldırması bu noktada düşünülemez (Sambur, 2011: 10).

Montesquieu din konusunu ele alırken kendisinin bir din bilimci değil politik bir yazar olduğunu vurgulamaktadır. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere Montesquieu din konusunu sosyolojik ve politik kaygılar ışığında incelemiştir. Montesquieu'ya göre din de tıpkı maddi unsurlar gibi siyasal durumu ve yasaları etkilemektedir. Montesquieu'ya göre politik bir düşünürün ve yazarın din konusunu bu çerçevede ele alarak analizlerini ortaya koyması gerekmektedir (Ağaoğulları, 2009: 454). Montesquieu'ya göre dinin sosyolojik bir olgu olarak işlevi önemlidir, çünkü Montesquieu'ya göre din toplumsal ve siyasal yapının sürdürülmesinde önemli bir işleve sahiptir (Ağaoğulları, 2009: 461).

Montesquieu'ya göre kilise ölümden sonraki dünyada olan mutluluk için çalışır. Bunun yanında ise insanların bu dünyada da mutlu olmaları için çalışır. İşte Montesquieu'ya göre kilisenin bu işlevi onun devletle en önemli ortak alanını

oluşturmaktadır. Montesquieu'ya göre dinsel alan ile siyasal alanın bulunduğu ortak amaç budur. Kilise ya da din kurumu insanların yalnızca öteki dünyada değil bu dünyada da mutlu olmaları için çalışmaktadır. Bu sebep din ve siyasal iktidarın ortak noktasını teşkil etmektedir (Ağaoğulları, 2009: 464). Montesquieu'ya göre dinlerin kendiliğinden bir hoşgörü ortamı oluşturmaları ve devam ettirmeleri olanaksızdır. Montesquieu'ya göre bu hoşgörü ortamını oluşturacak olan mercii siyasal iktidardır. Siyasal iktidar ise bu hoşgörü ortamını ancak tüm dinlere karşı tarafsız bir tutum sergileyerek yapabilir. Bu şekilde olursa toplumda insanların birbirlerinin üstünde dinsel baskı yapmaları engellenmiş olur (Ağaoğulları, 2009: 459). Montesquieu din ile özgürlük arasında bir bağ olduğunu savunmaktadır. Montesquieu'ya göre bir kişinin inancına yapılan özel yahut kamusal bir saldırı direkt o kişinin kişiliğine ve özgürlüğüne yapılmış olur. Montesquieu'ya göre dinsen hoşgörü tüm toplumda hakim olursa özgürlük inanç düzeyinde yaşatılmış olacaktır (Ağaoğulları, 2009: 458).

Sınırlı bir monarşinin doğru bir yönetim tipi olduğunu savunan Montesquieu, kralın temel yasalara bağlı olduğunu savunur. Kral bu yasalara bağlılığı sayesinde tahta oturur ve hüküm sürer. Montesquieu bu temel yasaları hukuksal olarak değil toplumsal olarak kurgulamaktadır. Montesquieu'ya göre toplumsal olan bu yasalar soylular ve ruhban sınıfıdır. Montesquieu'ya göre bu iki sınıf ara erk niteliğindedir. Hem kral ile halk arasında bir tampon vazifesi görerek mutlak iktidarı engellerler hem de kralın işini kolaylaştırırlar. Bu ara erk niteliği taşıyan iki sınıf aynı zamanda krala da bağlıdırlar. Monarşilerde kral her türlü siyasal ve medeni otoritenin kaynağıdır fakat yasalara bağlıdır. Fransız düşünörlere göre Kralın yapmış olmadığı bu yasaları değiştirmesi durumu da söz konusu değildir (Ağaoğulları, 2009: 404).

Montesquieu'nun aslında din konusunda bilimsellikten uzaklaştığı ayrıca bilinmektedir. Montesquieu Acem Mektupları adlı eserinde Hıristiyanlığa eleştiriler getirmiş ve neredeyse yerden yere vurmıştır. Fakat daha sonra yaşlılık sürecinde Hıristiyanlığı yüceltmış ve diğer dinlere karşıda üstün bir durumda olduğunu savunmuştur (Ağaoğulları, 2009: 462). Montesquieu Kanunların Ruhü Üzerine adlı eserinde din konusuna yönetim tipleriyle ilişkisi bağlamında değinmiştir. Montesquieu'ya göre Hıristiyanlık dini zorbalıktan uzak ılımlı bir dindir. Bundan dolayı Hıristiyanlık dini zorba bir yönetimin olduğu yerde yani despotizmin olduğu yerlerde olmaz. Çünkü kökeni ılımlılık olan Hıristiyanlık dini ile despotik yönetim çatışma içine düşerler. *“Hıristiyanlık dini arı zorbalıktan çok uzaktır. Yumuşaklık İncil’ de öylesine salık verilir*

ki, Hıristiyan dini, zorba hükümdarın gerek adaletini uygularken, gerek memleketi yönetirken kullanacağı zoru, kökünden aykırı düşer.” (Montesquieu, 2014: 407)

Tocqueville din ve inanç konusuna ayrı bir ehemmiyet göstermiştir. *“Tocqueville için temel kaygulardan birisi de modernite ve din ilişkisi olmuştur. Tocqueville’ in ilgilenmiş olduğu konulardan biri geleneksel dindar ile modern bireyi birleştirme fikridir”* (Ossewaarde, 2004: 6). Tocqueville’e göre siyasal alanın temelinde toplumsal olan olaylar ve olgular vardır. Tocqueville Fransız Devrimine de bu noktada eleştiri getirir ve yeni rejimin eski rejimden alması gereken faydalı kısımları almaması eleştirisinin konusu olmuştur. Bunlardan biri de Tocqueville’e göre dindir ve din siyasal alanı belirleyen toplumsal olgulardan en önemlilerindendir. Tocqueville Hıristiyan anlayışının savunduğu tanrı karşısında herkes eşittir anlayışının siyasal durumda kanun önünde herkes eşittir anlayışını ortaya çıkaracağını savunmaktadır (Çağla, 2007: 21). Tocqueville modernleşme süreci ile dinlerin etkisinin biteceği görüşlerine karşı çıkmaktadır. Tocqueville’e göre demokrasi için din gereklidir, çünkü din olmadan kamusal ahlak gelişmez ve kamusal ahlak gelişmeden de özgürlükler gerçekleştirilip korunamaz (Smith, 2006). Tocqueville demokratik toplum, eşitlik ve özgürlük karşılaştırması ve birey konularında, din kurumuna ayrı bir önem vermiştir. Ona göre din kurumu toplumdaki dogmatik olan inançlardan en sağlıklı olanıdır. Tocqueville dinin demokratik toplumda işlevsel olarak faydasının olacağını dile getirir. Ona göre demokratik toplumda özgürlük hakim değer olursa, bireyler dini inançlarını da özgür iradeleriyle kendileri seçerler. Din kurumu demokratik toplumdaki eşitlik halinin getireceği yabancılaşan ve maddi istekler peşinde koşup elde edemediği için mutsuzluğa kapılan bireyi manevi anlamda değerli ve mutlu hale getirir. Din bireyin kendini sorgulamasına ve ben bilincini canlı tutmasına yarar. Tocqueville’e göre din kendi alanının dışına çıkmamalı. Eğer din kendi alanının dışına çıkarsa demokratik toplum içinde hem işlevsizleşir hem de değerini kaybeder. Demokrasilerde insanlar din konusunda özgürdürler. İnsanlar demokratik toplumda dinsel bir baskıya maruz kalmazlar. Tocqueville’ e göre demokratik toplumlarda din ve özgürlük arasında böyle bir ilişki olmasında dolayı din demokratik toplumlarda daha işlevsel olmaktadır (Çağla, 2007: 58). Hıristiyan anlayışı siyasal alanda kanunlar önünde eşitlik ile bağdaştıran Tocqueville, yine Hıristiyan anlayışı toplumsal alanda özgürlük ile ilişkilendirmektedir. Tocqueville’ e göre inanç ve gelenekler özgürce yaşanır o toplumda özgürlük genel olarak hakim durumda olur. Tocqueville’in Hıristiyanlık ve demokrasi ilişkisi düşünceleri özgürlük temelinde şekillenmektedir (Çağla, 2007: 21).

Tocqueville'e göre din ile özgürlük arasında bir çatışma yoktur. Tocqueville'e göre din ve özgürlük doğal bir ittifak içindedirler (Kahan, 2010: 25).

Tocqueville'e göre dinin toplumda birleştirici rol üstlenerek görevini yerine getirebilmesi için siyasal iktidardan bağımsız bir şekilde örgütlenmesini sağlamak gereklidir (Audier, 2006: 61). Maddi refah duygusu tek başına tehlikeli olmaktadır. Çünkü demokratik toplumlarda maddi refah duygusuna kapılıp demokrasinin erdemlerini unutmak demokrasiyi yozlaştırır. İşte bu noktada Tocqueville maddi refah duygusunu manevi yön ile yani din ile dengelemenin bir yol olduğunu savunmaktadır. Ona göre din maddi dünyadan uzaklaştırarak manevi dünyaya soktuğu için bir denge oluşturacaktır. Çünkü din insanlarda bu dünyanın geçici olduğu hissi ve yarını düşündürmesi açısından maddi refah duygusunun demokratik topluma vereceği zararların önüne geçilmesi için iyi bir araçtır (Çağla, 2007: 72). Tocqueville'in din ve demokrasi ilişkisi bağlamındaki fikirleri nihayetinde dinsel inanç ile demokrasinin birbirinden ayrılamayacağı noktasında şekillenmektedir (Smith, 2006: 5). İnançlar dünyasında her şey önceden belirlenmiş ve düzenlenmiştir. Siyasal dünyada ise her şey çalkantılı ve tartışmalıdır. Din alanında gönüllülük ile birlikte pasif bir itaat vardır. Siyaset alanında ise bağımsızlık arzusu ve her türlü otoriteye yönelik bir kıskançlık vardır. Normal bir şekilde bakıldığında birbirine zıt olan bu iki alan birbirlerine zarar vermek bir yana her zaman birlikte yol alırlar (Tocqueville, 2015: 90).

Montesquieu ve Tocqueville'in iktidarın sınırlandırılması çerçevesinde din konusu ile ilgili fikirleri ele alınmıştır. İki düşünür de din konusunu sosyolojik ve politik bağlamda ele almaktadırlar. Montesquieu bu bağlamda aristokratik toplum modeline göre, Tocqueville ise demokratik toplum modeline göre din kurumunu bir ara mekanizma olarak kurgulamaktadır. Montesquieu din kurumunu, monarkı sınırlayan özsel ve değişmez yasalar temelinde engelleyici bir mekanizma olarak görmektedir. Fakat Tocqueville ise din kurumunu bireylerin politik ve kamusal alana yabancılaşmasını önlemek adına engelleyici bir mekanizma olarak görmektedir. İki düşünürün de din kurumu hakkında hemfikir oldukları temel argüman; din kurumunun insanların bu dünyadaki mutluluklarını sağlayabilmek adına devlet ile aynı amaçta bulduklarıdır. Montesquieu'ya göre dinsel alan insanların yalnızca diğer dünyada değil bu dünyada da mutlu olmalarını amaçlamaktadır. Bu doğrultuda din alanı ile devlet alanının ortak noktası insanların bu dünyadaki mutluluğunu sağlamak amacı oluşmaktadır. Montesquieu'ya göre din, özgürlüklerin inanç düzeyinde yaşatılması adına da önemlidir. Montesquieu'ya göre monarşinin bağlı kaldığı ve değiştiremeyeceği yasa alanını din

teşkil etmektedir. Monarşi bu bağlamda sınırlı olmayı aşamaz. Montesquieu din alanını bu açıdan bir ara erk olarak nitelendirmektedir. Bu doğrultuda monarşinin sınırlandırılmasında soylu ve ruhban sınıfının ara erk niteliği üzerinden din alanını ele almıştır ve bir ara erk olarak işlev kazandırmıştır. Tocqueville'e göre demokratik toplumlarda işlevselliği açısından din önemlidir. Çünkü din Tanrı karşısında herkesi eşit kabul ederken yasalarda kanun karşısında herkesi eşit kabul etmektedir. Tocqueville ayrıca din konusunu, demokratik toplumda yaşanan eşitliğin bireyleri yabancılaştırması bağlamında ele alır. Tocqueville'e göre din bu dünyada maddi tatmin peşinde koşup ve kendine yabancılaşan bireyi manevi anlamda huzurlu kılarak topluma karşı yabancılaşmasını önlemektedir. Tocqueville'e göre din sadece bireylerin yabancılaşmasını önlemekle kalmaz. Aynı zamanda din özgürlüklerin gözle görünür bir hal alması adına önemlidir. Çünkü demokratik toplumda din özgürlüğü korunursa özgürlükler inanç düzeyine kadar götürülmüş olacaktır.

Montesquieu ve Tocqueville iktidarın sınırlandırılmasında din kurumuna ara erk niteliği vermeleri ile benzerlik taşımaktadırlar. Fakat Montesquieu dine ara erk niteliğini siyasal alanda verirken Tocqueville ise dine ara erk niteliğini sivil toplum alanında vermektedir. İşte bu durum iki düşünür arasında ara erkler çerçevesinde önemli bir farklılığı ortaya koymaktadır. Tocqueville, Montesquieu'nun iktidarın sınırlandırılması adına savunduğu ara erkleri sivil toplum kurgusunu eklelemektedir.

3.3.3. Sivil Toplum

Sivil toplum olgusunun açık bir biçimde ortaya çıkması on sekizinci yüzyılın başlarında görülmektedir. Öncelikle politik toplum olarak kullanılan sivil toplum kavramı, zaman içerisinde politik toplumdan farklı bir anlam kazanmaya başlamıştır. Sivil toplum kavramı kamusal alan ile özel alan tartışmalarının ortasında olmuş ve bugüne kadar “*hukuk devletinin, piyasa ekonomisinin, demokrasinin, özgürlüklerin devlet müdahalesine karşı korunduğu özerk bir alan*” niteliği kazanmıştır (Balkaya, 2015: 65-67). Arslan'a göre ise sivil toplum, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunduğu, örgütlenmenin gönüllülük esasına dayalı olduğu, toplumun devletin önüne geçerek siyasal iktidarın politikalarını denetleyip yön verebildiği “yurttaşlık bilincine dayanan” bir gelişmişlik düzeyidir (Arslan, 2001: 9). Tumay ve Okatan'a göre “*sivil toplum, bireyler tarafından oluşturulan, gönüllülük esası ile örgütlenip faaliyet gösterebilen, toplumun kolektif hayatını oluşturan, bireyle devlet arasında yer alan ara yapılar*” olarak

ifade edilebilir (Tumay ve Okatan, 2015: 323). Tunçay'a göre "*sivil toplumla bir ilişki kurulduğunda, kendi ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan bireylerle devlet arasında kalan bir üçüncü alan olarak, yani bireylerin devletten bağımsız olarak, ama kendi kişisel yararlarını gözetmeden, toplumun genel yararı için etkinliklerde buldukları farklı bir alanı*" oluşturmaktadır (Tunçay, 1998: 13). Sivil toplum, politik alan ile özel alanın dışında yer alan, kamusal ve örgütlü bir toplumdur. Sivil toplumun, özel çıkarlar yerine toplumun ortak yararını düşünmesi sivil toplum alanını kamusal kılar, çok sayıda sivil toplum kuruluşunu barındırması ise örgütlü kılar (Yıldırım, 2003: 239).

On sekizinci yüzyılın ortalarına kadar düşünürler, sivil toplum kavramını kendi yasalarının nüfuzu altına sokan, böylece düzeni ve iyi yönetimi garanti altına alan bir siyasal bir bütünlüğü ifade etmek anlamında kullanmışlardır. Aslında bu durum Aristoteles'e kadar dayanan eski bir Avrupa geleneğinin parçasıdır. Bu açıdan sivil toplum devletle yani politik alanla iç içe kullanılmıştır (Bulut, 2003: 218-219) Tumay ve Okatan'a göre "*Sivil toplumu günümüzdeki anlamına yakınlaştıran Tocqueville'dir. Aristokrasiden demokrasiye geçiş sürecinin yaşandığı bir devirde Tocqueville'e göre demokrasinin doğru şekilde işleyebilmesi için örgüt kurma hakkının vazgeçilmez olması gerekmektedir. Bu doğrultuda demokrasinin eksik kalan taraflarını toplayacak olan mekanizma sivil toplumdur.*" (Tumay ve Okatan, 2015: 321)

Sivil toplum ve politik toplum ayrımının zaman ve mekan bakımından sınırlarını belirlemek çok zor olmakla birlikte, bu ayrımın Anglo-Amerikan düşüncesinde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Ancak bu ayrımın kökenleri, gelişimi ve bölgesel anlamı hakkında genelleme yapılmaktan çekinilmiştir (Bulut, 2003: 219). "*Yine de sivil toplum ile politik toplum ayrımının, devlet yapısının sivil toplumun gelişimine daha uygun olması dolayısıyla Amerika'da ortaya çıktığını söylemek mümkündür.*" (Tumay ve Okatan, 2015: 323) On yedinci yüzyılda ilk defa aristokrasinin ve devletin, yani politik toplumun karşısında, yeni bir güç ortaya çıkmıştır. Söz konusu güç, kendi haklarını güvence altına almaya çalışırken, anayasal süreçlerin, hukuk devletinin ve demokrasinin de gelişmesini sağlayacak olan sivillerin mücadele gücüdür (Karagöz ve Yardelen, 2021: 10). Mutlak monarşiler ve merkantilist ekonomi, modern çağların başlangıcı olarak kabul edilse bile; sivil toplumun ortaya çıkabilmesi için, mutlak monarşilerin de alt edilmesi, devletin mutlak otoritesinin sınırlandırılması ve ticari kapitalizmin gelişmesinin beklenmesi tarihi bir zorunluluktur (Karagöz Yardelen, 2021: 12). On sekizinci yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi, hukukun üstünlüğü ilkesinin kabulü, hukuk devletinin kurumsallaşma

sürecinin başlaması, piyasa ekonomisinin giderek güçlenmesi ve çıkarların peşinden gitmenin bir erdem haline gelmesi, sivil toplumu açığa çıkarmış ve demokratik sistemi kurumsallaştırmaya başlamıştır (Karagöz Yardelen, 2021: 16). “*Sivil toplum kavramı daha önceki kullanımlarından farklı olarak, 1980’lerde Latin Amerika ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ile Sovyetler Birliğinin, tek parti ve planlı ekonomiye dayalı totaliter rejimlerinden demokratik yapılara geçiş sürecinde yeniden gündeme gelmiştir.*” (Aslan, 2010: 358)

“Sivil toplum kavramı üzerinde sözleşmecî akımın temsilcileri olan Locke, Hobbes ve Rousseau da durmuştur. Locke’a göre toplum devletin oluşumundan önce gelmektedir. Locke böylelikle sivil toplumu herhangi bir kayıt unsuru belirtmeden kullanmıştır. Hobbes’a göre ise insanın insanın kurdu olduğu bir dönemde, her bireyin kendini koruma arayışından vazgeçerek, güvenliği sağlamak için bir kişi veya meclis görevlendirme suretiyle gönüllü olarak bir sözleşme imzalamalarının bir eseridir. Rousseau ise insanların birbirleriyle barışçı ve uyumlu bir şekilde yaşamak için özel iradelerini genel iradeye devretmesiyle toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirmelerini sivil toplumun/devletin temeli olarak algılar. Bireylerin özel ve farklı iradeleri, “genel irade” altında somutlaşırlar.” (Balkaya, 2015: 68)

Locke, modern anlamda devlet, hukuk devleti, toplum ve bireysel özgürlükler konusunda, çok önemli değişimlere yol açan yaklaşımlar getirmiş ve daha da önemlisi devlet ile sivil toplumun ayrışmasına yol açacak bir çözüm sunmuştur. Locke, yargıyı yasama içinde düşünse de, yasama, yürütme ve konfederatif güç erklerini birbirinden ayırmakla, hukuk devletine açılan kapıyı göstermiştir. Ancak hiç şüphesiz, onun en büyük başarısı, çok büyük zihniyet değişimine yol açan “Toplum Sözleşmesi” tasavvuru, bireylerin topluluk halinde kalmamak için, toplum olmanın koşullarına rıza göstermelerini anlatır. Böyle bir anlayış sivil toplumun, uygarlık durumu ile bağlantılı olduğunu göstermiştir. Locke, devletsiz olan doğa durumu karşısına, devletlenmiş olan toplum durumunu çıkarmıştır. Locke, artık bir toplum durumunun kurulmuş olduğundan ve doğa durumundan çıkıldığından söz eder, ama kurulan bu devletli kurumda, henüz siyasal toplum ile sivil toplum ayrışmamış haldedir. Bütün toplum siyasal toplumdur, yani devlettir (Karagöz ve Yardelen, 2021: 15-16).

Sivil toplumu, politik toplumla bir gören niteliğin anlamını kaybetmesi, liberal düşüncenin gelişimi ile söz konusu olmuştur. Sivil toplum zamanla liberal düşüncenin temel ilkelerinden birisini oluşturmuştur. Liberalizm, bireyi özerk hale getirmiş ve devlete ise “bireylerin girişimlerinin ve örgütlenmelerinin, serbestçe gerçekleşmesini

güvence altına almasını sağlama” şeklinde sınırlı bir rol biçmiştir (Yıldırım, 2003: 230). “Sivil toplumun gelişmesine dolaylı olarak katkı sağlamış gelişmelere değinmek gerekirse, ekonomik liberalizmle birlikte siyasi liberalizmin gelişmesi ve bu gelişim ile birlikte genel oy hakkının yaygınlaşması, yurttaşlık bilincinin gelişmesi, örgütlenme hakkının tanınması gibi imkanları belirtmekte fayda olacaktır.” (Tumay ve Okatan, 2015: 325) “Sivil toplum düşüncesini birey ve serbest pazar kavramlarıyla ilişkilendiren Locke ve Montesquieu, sivil toplumun ortaya çıkmasında farklı tarihsel süreçlere ve olgulara ağırlık vermekle birlikte feodal dönemin sonuna doğru ortaya çıkan öznel hakların anayasal temelde tanımlanması olgusu üzerinde aynı düşüncededirler.” (Gözübüyük Tamer, 2010: 96) “Liberal politik iktisat görüşünün savunucuları olan Adam Ferguson, David Hume ve Adam Smith gibi düşünürler sivil toplumu piyasa toplumu olarak anlamlandırmışlardır.” (Balkaya, 2015: 69).

“Hegel, etik hayatın alanını aile, sivil toplum ve devlet gibi üç ayrı alana ayırarak her alanın farklı değerlere sahip olduğunu ileri sürer. Aile yaşamı içinde hakim olan temel normların karşılıklı sevgi, saygı, fedakarlık, itaat, birliktelik, ortak duygu ve düşünce etrafında oluştuğunu, sivil toplum etiğinin ise; çatışma, rekabet, hırs gibi bireylerin tamamen kendi çıkarlarını vurgulayan normlar etrafında geliştiğini savunur. Sivil toplum, aile bireylerini aile bağlarından kopararak aralarındaki uyumu bozar ve birbirlerinin hasmı haline getirir.” (Çaha, 1996: 185) Kısaca, sivil toplum Hegel’de farklılık, özel çıkar ve çatışma alanı olur. “Sivil toplumu aile ile devlet arasında bir alan olarak gören Hegel, bu alanda bireylerin, toplumsal sınıfların, her türlü toplumsal kurum ve kuruluşların sivil toplumu meydana getirdiğini ileri sürmektedir. Hegel, önceki düşünürlerin aksine, sivil toplumu kendi başına doğal bir durum olarak görmüyor, sivil toplumun korunmasını devlet düzenlemesine bırakıyordu. Ona göre, sivil toplumun bir kesiminin aşırı gelişmesi, diğer kesimleri engelleyebilir veya baskı altına alabilir.” (Keane, 1993: 68)

Hegel sivil toplumu devlete bağımlı kurgularken Marx’ın ise devleti sivil topluma bağımlı bir şekilde kurgulamıştır. “Marx’a göre insanın doğayla ilk etkileşimini oluşturan ekonomik hayat, insan hayatının tüm aktivitelerinin ve sosyal hayatının temelini oluşturur. Bu görüş doğrultusunda Marx, sivil toplumun gelişimini burjuvazinin gelişimi ile açıklamıştır. Marx için sivil toplum, üretici güçlerin belli evrimsel gelişiminde ortaya çıkan ve bireyler arasındaki ekonomik ilişkileri açıklayan bir kavramdır.” (Balkaya, 2015: 69) Çoğu konuda fikirlerini Hegel’in fikirlerine bağlı olarak geliştiren Marx, sivil toplumu Hegel’den farklı olarak burjuva toplumu ile ilişkilendirerek ele alır. Ama sivil

toplumdaki çıkar çatışmaları için devletin varlığı çözüm olamaz. Çünkü devlet çıkar çatışmalarından bağımsız değildir (Karadağ, 2005: 68). “*Marx sivil toplumun 18.yüzyıl’da burjuvazi ile birlikte geliştiğini ileri sürerek sivil toplumun devlete bağlı olmadığını tersine devletin sivil topluma bağlı olduğunu açıklamıştır. Bir diğer deyişle, Marx’ın teorisinde sivil toplum devlete bağımlı olarak düşünölmekten çıkmış, tersine devletin sivil topluma bağımlı olduğu, onun sivil toplum tarafından belirlendiği varsayılmıştır. Bu anlamda sivil toplum devlet üzerindeki burjuva sınıfı denetimini de üreten bir alan olmaktaydı.*” (Çaha, 1996: 199) “*Marx’a göre, sivil toplum alt yapı, devletse üst yapıdır. İktisadi ilişkiler alanı olarak sivil toplum siyasi ve hukuki üst yapıyı oluşturan devletin sosyal ve ekonomik temelini oluşturmaktadır ve dolayısıyla devletin faaliyeti de hakim sınıfın çıkarları doğrultusunda gerçekleşmektedir.*” (Erdoğan, 1998: 221) Sivil toplum düşüncesinin gelişimine katkıda bulunan düşünürlerden bir diğeri ise Antonio Gramsci’dir. Gramsci, sivil toplumu açıklarken, hegemonya kavramına başvurmuştur. Gramsci’ye göre hem devlet hem de sivil toplum hegemonyanın iki üst yapısal kurumudur. Hegemonyanın politik ayağı devlet üzerinde somutlaşırken, kültürel ayağı ise, sivil toplumda cisimleşmektedir. Devlet, zor yoluyla hegemonyayı oluştururken, sivil toplum ise ikna yoluna başvurur (Balkaya, 2015: 9).

Totalitarizmin başlıca niteliği, yalnızca devletteki karar alma ve emir verme mekanizmalarına değil, bireylerin özel hayatlarını denetleyecek ve yeniden kurgulayacak düzene egemen olmalarıdır. Gerçekte totaliter devlet ve toplum biçimleri, tıpkı demokrasiler gibi oldukça karmaşık ve çeşitlidir. Fakat genel kabul gören bu anlayışla, bireysel özgürlükleri kısıtlayan ve dolayısıyla sivil topluma yaşama olanağı vermeden, özel olana ve özel alana hükmeden siyasal rejimleri ifade etmektedir (Karagöz Yardelen, 2021: 28). “*Sivil toplum demokrasinin gerçek anlamda işlemlerini sağlayan bir mekanizmadır. Sivil toplumun başlıca işlevi, devlete, devletin toplum için var olduğunu ve vekaletin yurttaştan alındığını hatırlatmaktır. Sivil toplum varlığını sürdürebilmek için demokratik topluma ihtiyaç duyarken İdeal devlet diyebileceğimiz sivil toplumun gelişmesinin önünü açan devlet, her şeyden önce kutsal olanın kendisi değil, bireyin hak ve özgürlüklerinin olduğunu farkına varmış olan devlettir.*” (Tumay ve Okatan, 2015: 328)

Tocqueville yurttaşlar ile devlet arasında ara erk niteliği gören sivil toplum örgütlerinin önemini vurgulayan ilk siyaset kuramcılarında biridir (Woldring, 1998: 363-373). Sivil toplumun salt tekil çıkarların korunması ve geliştirilmesi alanı olarak kurumsallaştırılması yerine, aynı zamanda siyasal süreçlerin biçimlendirilmesine yönelik

etkin toplumsallaşma ve katılım alanı olarak tasarlanması Tocqueville'in yaklaşımının belirgin bir niteliğidir (Yetiş, 2005: 20). *“Tocqueville sivil toplumun demokrasi için vazgeçilmez olduğunun altını çizmiş ve demokrasinin ihtiyacı olan toplumun güveni, eşitliği ve toplumla uzlaşmanın sivil toplum sayesinde gerçekleşebileceğini savunmuştur.”* (Tumay ve Okatan, 2015: 328) Tocqueville demokratik toplumlarda sivil toplumun ne kadar önemli olduğunu kavramış ve bu konuda fikirler geliştirmiştir (Klein, 1999: 213-220). *“Tocqueville, devletin yalnızca özgürlük ve eşitliğe önem vermesini yeterli görmez aynı zamanda sivil toplumun oluşmasına da ortam sağlaması gerektiğini ifade eder. Çünkü ona göre örgütlenme özgürlüğü bireysel özgürlükler kadar önemlidir. Hatta öyle ki örgütlenme özgürlüğüne yapılacak bir müdahalenin toplumu da derinden sarsacağını ifade etmiştir.”* (Tumay ve Okatan, 2015: 328) Yetiş'e göre *“Tocqueville, sivil topluma, tekil çıkarların bütün topluma verebileceği zararları ve çoğunluk yönetiminin demokratik rejim içerisindeki aşırılıklarını engelleyerek, özgürlüğü koruma ve despotizmi önleme işlevini tanır. Demokratik toplumlarla ilgili olarak genel bir sonuca ulaşmak üzere, sivil toplumu özgürlüklere dayalı yeni yurttaşlık kültürünün geliştirilmesindeki rolünü vurgular.”* (Yetiş, 2005: 21)

Tocqueville'e göre, demokrasinin despotik biçimleri sadece siyasal toplum alanında ortaya çıkmaz. Sivil toplum alanında da despotizmin ortaya çıkması mümkündür (Yetiş, 2005: 15). Tocqueville'e göre demokratik toplumların temel sorunları eşitlikçi eğilimleri özgürlükleri tehlikeye sokmadan geliştirebilmektir. Bu sorun siyasal kurumları ortadan kaldırarak çözülemez. İnsanlar arası ilişkilerin çözüldüğü dönemde etkili ve güçlü devlet kurumlar özgürlük ve eşitlik gibi değerlerin geliştirilmesinde oldukça önemlidir. Ancak devlet despotizminin demokratik süreçleri durdurmaması için bu gücü dengeleyecek ve gerektiğinde birey-devlet ilişkilerinde ara erk niteliği taşıyan sivil toplum kurumlarına ihtiyaç vardır. Bundan dolayı sivil toplum kurumları siyasal iktidar karşısında hukuksal ayrıcalığa sahip olmalıdır (Özyurt, 2007: 40). Tocqueville'e göre bireyin merkezileşen devlet karşısında özgürlükleri ve iktidarı tehlikededir. Bireyin özgürlüklerini yaşayabilmesi ve iktidarını gerçekleştirebilmesi için sivil toplum ve dernekler önemli bir yere sahiptir. Tocqueville'e göre birey siyasal iktidarın merkezileşmesine karşın iktidarını dernekler ve sivil toplum kuruluşları ile gerçekleştirmektedir. Tocqueville'e göre sivil toplum kuruluşları ve dernekler demokrasinin doğru işleyebilmesi ve özgürlüklerin korunabilmesi adına önemli yer tutmaktadırlar (Çağla, 2007: 179). Tocqueville, siyasete ilgisizlik ve anti-politik tavrın liberal demokratik sistemlerdeki potansiyel tehlikelerinden kurtulma yolunu sivil toplum

alanında bulur. Demokratik dönemle birlikte gündeme gelen eşitlik eğiliminin siyasal sonuçlarının denetim altına alınması bakımından sivil toplum kurumlarından yararlanılmasını önerir (Yetiş, 2005: 20). Tocqueville'e göre eşitlikten kaynaklanan bireyselleşmenin üstesinden gelmenin en önemli yolu sivil toplumdur. *“Bireysel olarak zayıf ve özgürlüklerini korumada yetersiz yurttaşlar diğer yurttaşlarla bir araya gelerek örgütlenmeyi öğrenmezlerse despotizm eşitliğin artışına paralel bir artış gösterecektir.”* Burada sözü edilen siyasal değil sivil örgütlenmedir. İnsanlar gönüllü olarak yardımlaşmayı kavramazlarsa yetersizlik durumuna düşeceklerdir.(Özyurt, 2007: 38) Tocqueville' e göre halk egemenliğinin hakim olduğu bir devlette iki unsur olmalıdır. Bu unsurlar örgütlenme özgürlüğü ve basındır (Kale Özçelik, 2021: 349). Tocqueville'e göre bu iki unsurun haricinde yerel yönetimler ve dernekler de sivil toplumun ana argümanlarındandır. Montesquieu'ya ilişkin olarak sivil toplum konusu yaşamış olduğu dönemden ve içinde bulunduğu toplumsal durumdan dolayı yoktur.

3.3.3.1. Yerinden Yönetim

Tocqueville'e göre bir ülkede çoğunluk büyük ve güçlü tutkulara sahip olsa da bütün yurttaşların aynı şekilde, aynı yerde ve aynı zamanda kendi taleplerine boyun eğmesini sağlayamaz. Çoğunluğun oluşturduğu merkezi hükümet herhangi bir şey emrettiği zaman, bu emrin hayata geçirilmesinde çoğu zaman kendine bağlı olmayan unsurlara başvurmak zorunda kalır ki, bunların her hareketini yönetmesi ise zordur. Bu noktada belediyeler ve ilçe yönetimleri, çoğunluğun iradesini geciktiren ya da kırılmasına sebep olan kuvvet görevini görürler (Tocqueville, 2015: 396). Tocqueville demokratik toplumun pratiğinin halk egemenliği aracılığıyla gerçekleştiğini savunur. Halk egemenliği doğru siyasal ve sosyal kurumlarla şekillenirse demokratik tiranlığın önüne geçilmiş ve demokratik özgürlüğün önü açılmış olur. Tocqueville'e göre bu bağlamda bireyin ve toplumun özgürlüklerini gerçekleştirebilmeleri adına yerel yönetimler önemli bir yer tutmaktadır. Birey ve toplum özgürlüklerin, komünal ilişkiler bağlamında daha rahat ve hissedilir şekilde gerçekleştirilebilir. Tocqueville halk egemenliği fikrini anlatırken örnek olarak Amerika'yı ele almaktadır. Amerika'daki yerel yönetimler bu noktada önemlidir. Tocqueville'e göre belediyeler neredeyse her ülkede vardır fakat Amerika'daki gibi komünal özgürlükleri sağlama işlevleri yoktur. Tocqueville'e göre belediyeler olmadan da özgürlük olabilir fakat kişilerin özgürlüğünden böyle bir durumda söz etmek imkansızdır (Çağla, 2007: 23). Tocqueville'e göre yerel yönetimler

güçlendikçe merkezi yönetim tehlike altına girer fikri gereksiz ve yanlıştır. Tocqueville yerel yönetimlerin güçlenmesinin merkezi yönetimi zayıflatacağı fikirlerine karşı çıkmış ve federatif yönetimin faydalarını savunmuştur (Kalfa ve Ataay, 2014: 40). Tocqueville'e göre yerel kurumlar bütün halklar için yararlıdır. Fakat Tocqueville'e göre, bu kurumlara en çok ihtiyaç duyan halk demokratik bir toplumsal yaşama sahip olmandır (Tocqueville, 2015: 161). Tocqueville'e göre siyasal alanda yerinden yönetim anlayışı önemlidir ve yerel anlamda özgürlüklerin hissedildiği ve bireyin kendini politik alanda gerçekleştirdiği yerdir (Çağla, 2007: 28).

Yerinden yönetim kurumları iktidarı sınırlandırma ve liberalizm ilişkisine önemli bir örnek olmaktadır. Yerinden yönetim kurumları merkezde birikme tehlikesi taşıyan gücü, siyasal iktidarı önemli ölçüde yerel düzeye taşıyarak bölmektedir. Tocqueville böyle bir pratiği Amerika gezisinde inceleme fırsatı bulmuştur ve bu durum onun kuramında önemli bir nokta olmuştur. Montesquieu ise yerinden yönetim konusunda yaşamış olduğu dönemden kaynaklı olarak bir fikir geliştirmemiştir.

3.3.3.2. Örgütlenme Özgürlüğü

“Örgütlenme özgürlüğü bir toplumun sivil olarak adlandırılmasının zorunlu koşullarından en önemli ögeyi oluşturmaktadır. Sivil toplumun; kendisini oluşturan öğelerin etkisiyle çoğulcu, dinamik, devletten ayrı bir alan olarak ortaya çıkması ve bireyin, devlet ve toplum karşısında özerklik kazanarak bunu sürdürebilmesi, birtakım örgütlenmeler altında bu durumunu pekiştirmesi, örgütlenme özgürlüğünün varlığının temel taşlarını oluşturmaktadır.” (Yıldırım, 2003: 231)

Tocqueville için tek başına hareket edebilme özgürlüğünden sonra insanlar için en doğal olanı kendi fikirlerini benzerleri ile bir arada uygulama özgürlüğüdür. Bu nedenle Tocqueville'e göre örgütlenme özgürlüğü tıpkı bireysel özgürlük gibi insan doğasının ayrılmaz bir parçasıdır (Tocqueville, 2015: 297). Tocqueville'e göre bir örgüt bir topluluğun herhangi bir görüşü halka açık olarak benimseyip, yaşamasına ve bu görüşü herkese açık bir şekilde benimsemesine ve bu görüşü üstün kılmak çabasına imkân verir. Bu açıdan Tocqueville'e göre örgütlenme özgürlüğü bir noktada yazma özgürlüğü ile iç içe geçmiştir ve bu doğrultuda örgütlenme özgürlüğü basın özgürlüğünden daha güçlü bir hale gelmektedir. Bir fikir bir örgüt tarafından temsil edildiğinde daha açık ve net bir biçim alır. Kendi üyelerinden güç alır ve üyeleri ile birlikte savunulan fikir yaşatılır. Örgütlenme farklı bireylerin çabalarını birleştirmek suretiyle bir araya getirir ve onları bir

amaç etrafından toplar (Tocqueville, 2015: 292-293). *“Tocqueville’ e göre tek başına hareket özgürlüğünden sonra insan için en doğal özgürlük başkaları ile bir araya gelerek hareket etme özgürlüğüdür. Bundan dolayı Tocqueville’ e göre örgütlenme özgürlüğü diğer bireysel özgürlükler kadar mutlak ve devredilmez bir haktır.”* (Doğan, 2013: 36)

Tocqueville’ e göre örgütlenme özgürlüğü medenileşmenin aracıdır. Bundan dolayı medeni toplumlarda özgürleşmek isteyen bireyler örgütlenme özgürlüğü hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Demokratik toplumlarda örgütlenme bilimi bilimin anasıdır; diğer bilimlerin ilerlemesi onun ilerlemesine bağlıdır (Özyurt, 2007: 37). Tocqueville demokrasilerde örgütlenme özgürlüğünün olmasının bireyleri siyasal ve sosyal alanlara aktif bir şekilde katacağı için despotizme engel olacağını savunmaktadır. Tocqueville örgütlenme özgürlüğünün aşırılıklara kaçtığı zaman geçici olarak kısıtlanmalarını olağan karşılamaktadır. Fakat demokrasilerde örgütlenme özgürlüğünün tamamen kısıtlı olmaması gerektiğini savunmaktadır. Tocqueville’ göre bazı zamanlarda aşırılıklara kaçılmasından dolayı örgütlenme özgürlüğünün kısıtlanması normal olsa da bunun sürekli bir hal alması demokrasiye ve özgürlüklere zarar verir (Çağla, 2007: 68).

Tocqueville’ e göre demokratik toplumda çoğunluğun tiranlığı karşısında engel teşkil edecek en önemli unsur örgütlenme özgürlüğüdür. Tocqueville bu anlayışın İngiliz siyasal ve sosyal kültüründen Amerika’ya da geçtiğini belirtir. Tocqueville’ e göre demokratik özgürlüğün birincil öznesi olan bireyin, bireysel özgürlüğünü korumak ve bireyin özgürlüklerini gerçekleştirebilmesi adına bireylerin bir araya gelerek ortaya çıkardıkları sosyal ve siyasal alandaki örgütler önemli bir görev üstlenmektedir. Örgütlenme bireyi pasif konumdan aktif konuma getirmektedir. İşte bu noktada Tocqueville’ e göre devlet eliyle kurulan örgütlenmelerin haricinde bireylerin inisiyatifleriyle kurulan siyasal ve sivil örgütlenmeler çoğunluğun tiranlığı karşısındaki en büyük engelleyici güçtür. Tocqueville’ e göre bireysel özgürlüğün gerçekleşmesi adına siyasal örgütlenme oldukça önemlidir. Tocqueville Amerika’da devlet eliyle kurulan siyasal örgütlenmelerin haricinde sivil alanda kurulan siyasal örgütlerin bolluğuna vurgu yapmaktadır. Siyasal örgütlenmenin kamu düzeni içinde önemli olmasının sebebi ise düşüncelerini dile getirememiş olan insanların bu örgütlenmeler sayesinde fikirlerini beyan etme ve gerçekleştirme fırsatı yakalayabilmeleridir. Örgütlenmek, insanı görüşlerini kesin olarak belli etmeye zorlar, çünkü bir gazetenin yazdığı, fikirlere katılmaktan çok daha fazla maddi ve sembolik maliyeti vardır. Üyeler sık sık bir araya geldiklerinden birbirlerini tanırlar ve kendilerini temsil edecek kişiye yetki verirler. Bu kişilerde derneğin ya da partinin yöneticisi olurlar (Çağla, 2007: 30). Tocqueville

özgürlüğün karşısında eşitliğin yarattığı sorunlara karşı çözüm olması noktasında siyasal ve toplumsal örgütlerin önemine vurgu yapmaktadır. Tocqueville'e göre demokrasilerde yaşanan eşitliğin oluşturduğu sorunların önüne siyasal özgürlük ile geçilebilir. Tocqueville'e göre siyasal özgürlüğün en somut halleri ise siyasal ve toplumsal dernekler ve örgütlenme özgürlüğüdür (Çağla, 2007: 65). Tocqueville'e göre örgütlenme özgürlüğü yaşadığı dönemde çoğunluğun zorbalığına karşı önemli bir koruma oluşturmaktadır. Siyasi partilerin despotlaşmasını veya yöneticilerin keyfiliklerini önlemek adına örgütler işlevsel olmaktadır. Devletler içinde bu tür ikincil yapılanmalar, iktidarın kötüye kullanılmasını durduran örgütlerdir (Kale Özçelik, 2021: 350). Bu minvalde aristokratik toplumları inceleyen Tocqueville'e göre aristokratik toplumlarda büyük işleri zaten zengin ya da güçlü insanlar yapmaktadır ve soylular emrindeki insanların karşısında örgüt başkanı gibidirler. Fakat demokratik toplumlarda birey tek başına ve güçsüzdür. Bireyin demokratik toplumda örgütlenmeye gönüllü olarak katılması gerekmektedir. Bu şekilde örgütler demokratik toplumda var olabilirler (Çağla, 2007: 66). Sivil toplumun gelişmemiş olduğu ve bu nedenden dolayı örgütlenme özgürlüğü fikrinin henüz oluşmadığı bir tarihsel süreçte yaşayan Montesquieu bu konu hakkında fikir geliştirmemiştir. Örgütlenme özgürlüğü fikri liberalizmin sınırlı iktidar anlayışı ile demokrasiye görünür biçimde etki etmeye başlamasından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu durum göz önüne alındığında, Montesquieu'nun bu tarihsel süreçten önce yaşamış olması, örgütlenme özgürlüğü hakkında neden fikir geliştirmedeği konusuna açıklık getirmektedir.

3.3.3.3. Dernekler

Aristokratik toplum yapısındaki ülkelerde siyasal iktidarın suistimalleri ya da despotik baskıları karşısında, soylular ve zenginler adeta doğal birlikler ve dernekler olarak etkinlik gösteriyorlardı. Aristokratik nitelikteki aracı kurumların ortadan kaldırıldığı toplumlarda, özel kişilerin bu türden geleneksel direniş odaklarının yerine yapay ve geçici örgütlenmeleri yaratamaması durumunda despotizmin kalıcı olarak önlenmesi söz konusu olamayacaktır (Yetiş, 2005: 21). “*Sivil toplumdaki örgütlenmeler, birbirinden yalıtılmış durumdaki bireyleri tutunumsuz bir yoğun olmaktan uzaklaştırarak, gerek sivil gerek siyasal süreçlerin gerektirdiği toplumsal birlikteliğin oluşturulmasına yönelik olarak etkinlik göstereceklerdir.*” (Yetiş, 2005: 21)

“Tocqueville, derneklerde edilgin yurttaşların etkin özenlere dönüşmesini sağlayan toplumsal araçları görüyordu. Birbirleriyle yardımlaşma ve dayanışma yeteneğini geliştirememiş yalıtık bireylerin, sonuçta toplumsal bakımından güç yitimine uğrayacaklarını kavrayarak, sivil toplumdaki etkinliklerini daha yüksek düzeylere çıkarmalarında yarar bulunmaktaydı.” (Yetiş, 2005: 23) Tocqueville demokrasi ve özgürlük bağlamında derneklere özel bir önem vermektedir. Ona göre dernekleşme bir sosyal hak olarak özgürlüklerin teminatıdır. Tocqueville’e göre sivil toplum adına önemli bir yer tutan dernekleşmenin kesinlikle anayasal güvence altında olması gerekir. Tocqueville belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için gönüllülük esasına göre kurulan yasal toplulukların, Amerika’da her düzeyde teşvik edildiğini gözlemler. Ona göre, anayasal güvence altına alınmış bir sosyal hak olarak dernekleşme, tüm özgürlüklerin teminatıdır (Kabakçı, 2019: 86). Tocqueville, görüldüğü gibi, daha önceki siyaset kuramcılarının önemli bir bölümünden ayrılmak üzere, değişik alanlarda ortaya çıkacak olan örgütlenmelerin, siyasal partiler ya da derneklerin toplumda bölünmelere yol açacağı yolundaki görüşü benimsemez. Bu türden örgütlenmeler, demokratik toplumun ilerlemesi açısından son derece yararlı işlevler görmekteydi. Yurttaşlar ortak amaçlar doğrultusunda bir araya gelip kamusal alanda örgütlenmeye ve kurdukları dernekleri çalıştırmaya başladıklarında, beklenenin tersine bölünme yerine toplumsal uyum ortaya çıkacaktı (Yetiş, 2005: 22). Dernekler aristokratik toplumlardan ziyade demokratik toplumda hayat bulan kurumlardır. Çünkü aristokratik toplumlarda derneklerin işlevlerini aristokratik örgütlenmeler yapmaktadır. Montesquieu’nun kuramında dernek kurumlarının yer almamasının sebebi ise budur. Çünkü Montesquieu bu işlevi zaten aristokratik yapıda görmektedir.

Dernek kurma özgürlüğü ile basın özgürlüğü arasında yakın bir ilişki vardır. Toplumun sorunlar karşısında çözüm üretebilmesi, devlete karşı düşüncelerini özgürce ifade edebilmesi ve tartışabilmesi basın organları yoluyla gerçekleşebilecektir. Tocqueville’e göre bir düşünceyi ifade etmek ve yaymak üzere bir araya gelen insanların oluşturduğu örgüt basından bile güçlü bir etki yaratacaktır (Tumay ve Okatan, 2015: 331).

3.3.3.4. Basın

“Basın, demokrasilerin vazgeçilmez bir yapı taşıdır ve basın özgürlüğü olgusu da yine demokratik ülkelerde ortaya konulmuş bir kavramdır. On yedinci yüzyıldan başlayarak yazılı basın alanında meydana gelen gelişmeler daha sonraları basının

yasama, yürütme ve yargının yanında dördüncü güç olarak kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Kamuoyunu açıklama, oluşturma, iktidarı, devlet kurum ve kuruluşlarının faaliyetlerini halk adına denetleme ve eleştirme gibi son derece önemli görevleri olan basın, etkili olduğu sahanın genişliği göz önüne alındığında bu tanımlamayı tamamen hak etmektedir.” (Gezgin, 2006: 165) Demokrasilerde kitlelerin devlet yaşamının işleyişinden, icraatlarından, yöneticilerin paralarının nerelere harcandığından bilgi sahibi olma hakları vardır. Bu bilgi sayesinde kitlelerin yönetimleri değiştirebilme, katılabilme, yönetim seçimlerinde adaylarını belirleyebilme ve değerlendirebilme olanağı sağlanmış olur (Kılıçoğlu, 1993: 2). Hükümet politikası ve tüm önemli siyasal olaylar, bir toplumun üyeleri tarafından biçimlendirilmektedir. Bir başka deyişle, iktidar sahibi yöneticilerle yönetilenler arasında sürekli bir ilişki ve etkileşim söz konusudur. Egemenliğin halktan kaynaklandığı, erki halka dayandıran bir yönetim biçimi olan demokraside kamuoyu olgusu büyük önem taşımaktadır. Kamuoyu bu karşılıklı ilişki ve etkileşim sürecinde ortaya çıkmaktadır. Bu karşılıklı ilişki ve etkileşimin ana aracı ise basın olmaktadır (Gezgin, 2006: 172). Tocqueville, sivil toplum kuruluşlarının gazeteler tarafından desteklenmesinin, toplumdaki işbirliğinin sağlanabilmesi adına en kolay ve alışılabilir yöntem olduğunu savunur (Tumay ve Okatan, 2015: 333).

“Güçsüz bireylerin durumunu karanlık içinde birbirini arayan insanlara benzeten Tocqueville gazeteleri ise onları bir araya getiren ve bir arada kalmalarını destekleyen unsur olarak görür. Ne var ki, basının insanları yanlış hedeflere yönlendirebilmesinin de mümkün olduğunu savunan Tocqueville, yine de sivil topluma sağlayacağı faydalarının zararlarından üstün geleceğine inanmaktadır.” (Tumay ve Okatan, 2015: 334) Tocqueville’e göre basın özgürlüğü temel işlevi doğrultusunda, basının özgür olması insanların özgürlüğü için temel bir koşul olmaktadır. Bundan dolayı özgür olmak isteyen bir toplum ne olursa olsun basın özgürlüğüne saygı duyulmasını bekleme hakkına sahiptir (Tocqueville, 2015: 294). Tocqueville’e göre basın özgürlüğü yalnızca siyasal düşünceler üzerinde değil, insanların bütün düşünceleri üzerinde kendi gücünü hissettirir. Yalnızca yasaları değil ahlaki değerleri ve yaşam biçimlerini de değiştirir (Tocqueville, 2015: 279). *“Tocqueville’e göre basının önemli olmasının sebebi, basın hürriyetinin etkisinin yalnızca siyasal düşünceler üzerinde olmamasından dolayıdır. Basın özgürlüğü herkesin her türlü düşüncesini etkiler. Kanunları ve gelenekleri değiştirir. Dolayısıyla basın pek çok alanda etkili olan bir araçtır. Belki de bu denli etkili bir araç olmasından dolayıdır ki Tocqueville basın özgürlüğüne karşı temkinli davranır.”* (Dinçkol, 2004: 149-163) Demokratik despotizme ve mutlak iktidara karşı basın etrafında oluşan kamuoyu

Tocqueville'in oldukça önem verdiği bir olgudur. Basın kendiliğinden birleşmeyi başaramamış büyük sayıda insan gruplarını kişisel çıkarlar olmadan bir araya getirebilir. Bir düşünceyi binlerce kişinin aklına ancak basın sokabilir. Basın özel bir girişim olmadan her gün insanlara doğrudan seslenen bir tavsiye aracıdır. İnsanlar daha eşit ve bireycilik daha tehlikeli hale gelince basının değeri artar (Özyurt, 2007: 39).

Basın özgürlüğü Tocqueville'in demokrasi kuramında özgürlükler alanında dikkatini çeken ve önem verdiği bir konudur. Tocqueville'e göre basın keyfi yönetimin karşısında bir güç olarak özgürlükleri teminat altına alır. Tocqueville'e göre basın bazen aşırılıklara kaçabilir fakat modern demokratik toplumlarda bu özgürlüğün kısıtlanması, basının aşırılıklarından daha tehlikeli olabilir. Çünkü Tocqueville'e göre bu kısıtlama sansüre dönüşecektir ve bu durum demokrasiyi despotizmin eşiğine getirecektir (Kabakçı, 2019: 86). Tocqueville'e göre basın özgürlüğü özgürlüklerin ve hakların korunması ve devamlılığı adına birçok fayda sağlamaktadır. Bundan dolayı basının yol açmış olduğu kaçınılmaz kötülükleri de kabullenmek gereklidir (Tocqueville, 2015: 284). *“Tocqueville'e göre halk egemenliğinin hakim olduğu bir ülkede, basına uygulanan sansür yalnızca bir tehlike değildir aynı zamanda büyük bir saçmalaktır. Çünkü toplumu yönetme hakkını elde edenlerin kişileri harekete geçiren farklı düşünceleri bilme ve bunlar arasında tercihte bulunma ve bilgisi sayesinde farklı olguları değerlendirme kapasitesine sahip olması gerekir.”* (Göze, 2011: 276-330). Montesquieu'da basın fikrinin gelişmemesi ise yaşamış olduğu dönemde basının etkin bir unsur olmamasından kaynaklıdır.

SONUÇ

Siyasal düşünceler tarihi içinde kavramsal ve kuramsal pek çok açıdan öncü olarak kabul edilen Montesquieu ve Tocqueville'in kuramları son derece geniş bir alanı kapsar. Bu geniş yelpaze içinde iktidarın sınırlandırılması fikri farklı gerekçelerle de olsa onların temel amaçlarından birisi olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada, her ikisinin de iktidarın sınırlandırılması amacıyla geliştirdikleri argümanlar, tanıklık ettikleri tarihsel değişim ve kullandıkları kavramsal çerçeve içinde değerlendirilmiştir. İki düşünürün de paylaştıkları ortak zeminin genel itibariyle liberal teorinin sınırlı iktidar anlayışına ilişkin geliştirdiği kavramsal unsurlar ve varsayımlar olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak amaçlanan sadece iki düşünürün ortaklık zemini değil, aralarındaki farklılıkları da ortaya koyabilmek olduğu için çalışmada, iki düşünürün iktidarın sınırlandırılmasına giden yol ve yöntemleri; daha kapsayıcı bir ifadeyle kurumsal ve kavramsal mekanizmalar karşılaştırılmıştır. Bu çerçevede pek çok benzerlik ve farklılık saptanmıştır.

Buna göre, iki düşünür de kavramsal altyapılarını ve iktidarın sınırlandırılması üzerine argümanlarını geliştirirken bir araç ve de biçim olarak bunu yönetim tipleri üzerinden yapmışlardır. Bunu gerçekleştirirken karşılaştırmalara ampirik bir zeminde başvurmaları onların en önemli ortak noktalarını oluşturmaktadır. Montesquieu kuramını inşa ederken Fransa - İngiltere karşılaştırmasını yaparken, Tocqueville ise Fransa - Amerika karşılaştırması çabasına girmiştir. İki düşünür de toplumları somut birer nesne olarak inceleme konusu yaparlarken; toplumların geleneklerini, tarihsel süreç ve gerçekliklerini göz önünde bulundurmuşlardır.

Montesquieu ve Tocqueville'in yönetim tipleri üzerinden iktidarı sınırlandırmaları noktasında bazı farklılıklar mevcuttur. Montesquieu yönetim tiplerini açıklamak için monarşiyi ön plana çıkararak aristokratik bir perspektifle iktidarın sınırlanması fikrini geliştirmektedir. Fakat Tocqueville, çıkış noktası olarak demokrasiyi idealleştirir ve bu minvalde argümanlar geliştirerek iktidarın sınırlandırılmasının ana örgüsünü inşa eder. Doğal olarak, iki düşünürün de bu şekilde kuramlarını inşa etmelerinde yaşamış oldukları tarihsel sürecin etkileri göz ardı edilmemelidir. Montesquieu'nun yaşadığı tarihlerde aristokrasinin etkileri toplumun tüm boyutlarında önemli düzeyde devam ederken, Tocqueville'in yaşadığı tarihlerde aristokrasi sınıfı bir nevi geri döndürülemez şekilde tasfiye edilmiş durumdaydı. Montesquieu'ya göre demokrasi modern toplumlarda imkânsızdır. Çünkü demokrasinin olabilmesi için coğrafya ve nüfus açısından küçük devletlerin olması ve maddi refah kaybısının

bulunmaması gerekir. Ona göre modern çağlardaki devletler ise ya orta ya da büyük ölçeklidirler ve ticaretin aşırı yaygın hale gelmiş olması maddi refah isteğinin dizginlenemez bir hal almasına sebep olmuştur. Bundan dolayı demokrasi imkânsızdır, despotizm ise tamamen bir kötülüktür. Modern döneme en uygun yönetim tipi aristokratik monarşidir. Montesquieu işte bu doğrultuda iktidarın sınırlandırılmasına yönelik argümanlarını geliştirmiştir. Tocqueville'e göre ise demokrasi kaçınılmaz olarak her toplumun eninde sonunda varacağı nihai noktadır. Tocqueville'e göre aristokrasi artık imkânsızdır ve aristokratik toplum üzerinden fikir geliştirmek ve iktidarı sınırlandırmak anlamsız olacaktır. Bundan dolayı demokratik toplum üzerinden düşünerek ve fikir geliştirerek iktidarı sınırlandırmak gerekir. Demokratik toplumun karşı karşıya kalabileceği en önemli tehlike çoğunluğun despotizmidir ve onu engellemek için çözümler üretilmelidir.

İki düşünürün de yönetim tipleri üzerinden kuramlarını şekillendirip kavramsal çerçeveye oturttukları ele alındığında; eşitlik ve özgürlük onların düşüncesinde kavramsal anlamda demokrasi ve liberalizmden sonra gelen en önemli iki kavramdır. Bu çalışmada bu iki kavramın aynı başlık altında incelenmesinin sebebi ise Montesquieu'nun yönetim tiplerini açıklarken bu kavramları referans alarak toplumsal olanı açıklaması, Tocqueville'in ise doğrudan bu iki kavramın karşılaştırılması ve aralarındaki gerilim doğrultusunda iktidarın sınırlandırması fikrini oluşturmasıdır. İki düşünürün bu kavramlar temelinde saptanan farklılıkları Montesquieu'nun özgürlüğü ve eşitliği temelde tanımlayıp açıklarken; Tocqueville'in ise, özgürlüğe bir özgüllük katarak onu birincil değer konumunda tutması ve demokratik toplumda eşitliğin özgürlüğü tehdit edecek noktaya ulaşmaması amacıyla argümanlarını kuramsallaştırmasıdır. Montesquieu eşitliğin nasıl sağlanabileceği ve hangi yönetim tiplerinde yorumlandığını ve uygulandığını, ılımlı yönetimler ve despotik yönetimler çevresinde konu edinmiştir. Tocqueville ise eşitliğin tanımını yapmanın ötesine geçerek fırsat eşitliğini idealleştirerek demokratik toplumun despotizme kaymaması açısından ona işlevsel bir anlam yüklemiştir.

Montesquieu ve Tocqueville bu çalışmada incelenen tarihsel süreç ve kavramsal çerçeve doğrultusunda iktidarı sınırlandırmak amacıyla geliştirdikleri mekanizmalarla da bazı benzerlik ve farklılıklar göstermektedir. İki düşünürün de bu amaçla geliştirmiş oldukları iki mekanizma kuvvetler ayrılığı ve ara erklerdir. Kuvvetler ayrılığı konusunda iki düşünür de iktidarın sınırlandırılması için kuvvetin kuvvetle durdurulması konusunda hemfikirdirler. Devletin üç işlevi olan yasama, yürütme ve yargı erkleri farklı ellere

dağılmış olmalı ve birbirleri üzerinde tahakküm kurmamalıdır. Benzer şekilde iki düşünür de ara erklerin oluşturulması konusunda uzlaşırlar. Ancak iki düşünürün ayrıştığı nokta ara erklerin nitelikleri konusundadır. Montesquieu yargıyı, dini ve aristokrasi sınıfını ara erk olarak görürken; Tocqueville, ise yargıyı, dini ve bunlara ek olarak sivil toplumu ara erk olarak ele alır. Montesquieu'nun aristokrasi sınıfını, Tocqueville'in ise sivil toplumu ara erk olarak görmesindeki sebep hem yaşadıkları tarihsel süreçle hem de etkilendikleri ülkelerle yakından alakalıdır. Tocqueville sivil toplumu ara erk niteliğinde ele alırken konuyu geniş bir perspektifte incelemiştir. Bu bağlamda sivil toplum başlığı altında yerel yönetimler, örgütlenme özgürlüğü, dernekler ve basın incelenmiştir.

Bütün düşünürlerin içinde yaşadıkları tarihsel koşullardan etkilendiği yadsınamaz bir gerçektir. Ancak bu çalışmada da dikkat çekildiği gibi Montesquieu ve Tocqueville'in sadece Fransa'yı değil tüm Batı siyasal düşüncesini ve pratiğini güçlü bir şekilde etkileyen önemli bir tarihsel olayın (Fransız Devrimi) öncesi ve sonrasında, dolayısıyla çalkantılı bir tarihsel kesit içinde yaşamış olmaları, onların ilerleyen dönemlerde de etkili olacak kavramsal ve kurumsal mekanizmalara düşünsel olarak kaynaklık etmelerine neden olmuştur. Bu kapsamda, her iki düşünürün de iktidarın sınırlandırılmasına yönelik teorik ve normatif argüman ve varsayımlar geliştirmeleri onların bilhassa liberalizmin sınırlı iktidar varsayımı çerçevesinde benzerlik göstermeleri ile sonuçlanırken, iki düşünürün geliştirdikleri farklı sınırlandırma mekanizmaları söz konusu olduğunda onları liberalizm ve demokrasi ilişkisi içindeki konumları açısından farklılaştırmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M.A. (2009). *Kral Devletten Ulus Devlete*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ağaoğulları, M.A. (2010). *Ulus Devlet ya da Halkın Egemenliği*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Ağaoğulları, M.A. (2003). Fransız Devriminin İlk İki Yılında Cumhuriyet Tartışmaları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58/3, 2-34.
- Akçetin Çalışkan N. Akçetin E. (2013). Liberalizm Dönüşümü, *Humanitas Dergisi*, 2, 5-26.
- Akpınar, B. (2005). Demokrasi Üzerine, *Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, 4/67-73.
- Akıncı, A. (2011). Demokrasi ve Liberalizmin Zorunlu Birlikteliği, *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 7/1, 7-28
- Aktan, C. C.(1997). Sivil Toplum İçin İdeal Devlet, *Yeni Türkiye Dergisi*, 18,190.
- Aron, R. (2006), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri*, (Çev. Korkmaz Alemdar), Kırmızı Yayınevi, İstanbul.
- Arendt, H. (2012). *Devrim Üzerine*, (Çev. Onur Eylül Koca), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aristoteles, (2002). *Politika*, (Çev. Mete Tuncay) , Remzi Kitabevi, İstanbul
- Arslan, A. (2002). *Felsefeye Giriş*, Vadi Yayınları, Ankara.
- Arslan, A. (2013). Fransız Devrimi ve 1789 Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirgesi, *Genç Hukukçular Hukuk Okumaları Dergisi*, Birikimler 4, 9-27.
- Arslan, O. (2001). *Kuramsal ve Tarihsel Aşamalarıyla Sivil Toplum ve Türkiye Gerçeği*, Bayrak Yayıncılık, İstanbul.
- Aslan, S. (2010). Sivil Toplum ve Demokrasi, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15/2, 357-374.
- Audier, S. (2006). *Cumhuriyet Kuramları*, (Çev. İsmail Yerguz), İletişim Yayınları, İstanbul.
- Balibar, E. Wallerstein I. (1993), *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*, Metis Yayınları, İstanbul.

Balkaya, F. (2015). Yeni Toplumsal Hareketler, Sivil Toplum ve Müzakereci Demokrasi,
Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2/4,65-67.

Ballıkaya, E.
https://www.academia.edu/34992207/KLAS%C4%B0K_L%C4%B0BERAL%C4%B0_ZM

Barry, N. P. (2004), *Modern Siyaset Teorisi*, (Çev. Mustafa Erdoğan ve Yusuf Şahin), Liberte Yayınları, Ankara.

Beneton, P. (1995). *Toplumsal Sınıflar*, (Çev. Hüsnü Dilli), İletişim Yayınları, İstanbul.

Berger, P. L. (1999), *Günümüz Dünyasında Demokrasi*, (Çev. Cevdet Aykan), (Haz. Atilla Yayla), *Sosyal ve Siyasal Teori İçinde*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Berktaş, F. (2014). Liberalizm: Tek Bir Teorik Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji,
Modern Siyasal İdeolojiler İçinde, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bezci B, Çelik F. (2010). Montesquieu' da Özgürlük ve Cumhuriyetçilik, *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 47/548, 27-35.

Bulut, Y. (2003). Sivil Toplum, Devlet ve Yerel Yönetimler, *Türk İdare Dergisi*, 75/441, 217-231

Burke, E. (2016). *Fransadaki Devrim Üzerine Düşünceler*, (Çev. Okan Arslan) Kadim Yayınları, Ankara.

Büyük, C. (2010). Yasama, Yürütme, Yargı: Platon' dan Montesquieu' ya Devletin Fonksiyonlarına Genel Bir Bakış, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/1, 159-170.

Cevizci, A. (2000). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul.

Çağla, C. (2007). *Tocqueville ve Özgürlük*, Belge Yayınları, İstanbul.

Çaha, Ö. (1996). *Sivil Kadın: Türkiye'de Sivil Toplum ve Kadın*, Vadi Yayınevi, İstanbul.

Çelik, F. Usta S. (2010). Klasik Liberalizmde Özgürlük ve Liberalizmin Yerel Yönetimlere Bakışı, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24/ 121-135.

- Çelik İ. (2011). Kuvvetler Ayrılığı: Bir İndirgeme ve Dönüşüm, *Liberal Düşünce Dergisi* 64, 135-159.
- Çetin, H. (2001). Liberalizmin Temel İlkeleri, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2/1, 219-237.
- Çiğdem, A. (1997). *Aydınlanma Düşüncesi*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Dahl, R. A. (2001). *Demokrasi Üstüne*, (Çev. Betül Kadioğlu), Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Dahl, Robert A. (1993), *Demokrasi ve Eleştirileri*, (Çev. Levent Köker), Yetkin Yayınevi, Ankara.
- Demir N. (2010). Demokrasinin Temel İlkeleri ve Modern Demokrasi Kuramları, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 597-611.
- Devrim, Ö. (2013). Aristokratik Liberalizmde Modern Devlet ve Demokratik Toplum, *Liberal Düşünce Dergisi*, 18/69-70, 191-199.
- Diamond, L. Plattner, M F.(1995). *Demokrasinin Küresel Yükselişi*, Yetkin Yayınları, Ankara.
- Dinçkol, B. (2004), Çoğunluk Tiranisine Karşı Bir Çözüm Yolu: Tocqueville'in Siyasal Kuramı, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 149-163.
- Doğan, İ. (2013). *Sivil Toplum Anlayışı ve Siyasal Sistemler*, Astana Yayınları, Ankara.
- Duman, F. (2006). Akılcılık Bağlamında İki Aydınlanma Geleneği: Fransız Aydınlanması Versus İskoç Aydınlanması, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 61/1,117-151.
- Duman, F. (2019), *Alexis De Tocqueville, Demokratik Devrimin Paradoksu: Özgürlük ve Eşitlik Sarmalı*, Orion Kitabevi, Ankara.
- Duman, M. (2008). Fransız Devriminin Politik Sonuçları ve Tocqueville' in Devrime İlişkin Görüşleri, *Sosyoloji Dergisi*, 19, 103-119.
- Durkheim, E. (2019). *Montesquieu ve Sosyal Bilimin Gelişimi*, (Çev. Müge Kızıltuğ), Pinhan Yayınları, İstanbul.
- Durkheim, E. (2019). *Sosyolojinin Öncüleri: Montesquieu ve Rousseau*, (Çev. Mustafa Gültekin, Büşra Aycan, Büşra Uçar) Dedalus Kitap, İstanbul.
- Ekmekçi, İ. S. (2013). John Locke'nin Liberalizm Teorisi Üzerine, *Türkiye Barolar Birliği*

Dergisi, 205-214.

Erdoğan, M. (1999). *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Erdoğan, M. (1998). Sivil Toplum: Bir Kavramın Anatomisi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 10.

Gezgin, S. (2006). Medya ve Demokrasi, *Medya Merceğinde Almanya ve Türkiye Dergisi*, 165-176.

Göze, A. (2011). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Basım, İstanbul.

Gözübüyük, Tamer, M. (2010). Tarihsel Süreçte Sivil Toplum, *Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 27/1, 89-105.

Güvenç, C. (2020). Fransız Burjuva Devrimi: Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Mutlak Monarşiden Cumhuriyete Geçiş, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2/1, 64-73.

Hacıfevzioğlu, U.A. (2020). Demokrasi Felsefesi Klasik ve Modern Yaklaşımlar John Locke Siyasal Liberalizmi Temellendirmek, *Sosyal Yayınları Dergisi*, 9-201.

Heywood, A. (1999), *Demokrasi*, (Çev. Bircan Şahin), *Sosyal ve Siyasal Teori içinde*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Heywood, A. (2013), *Siyaset*, (Çev. Bekir Berat Özipek ve Diğerleri), Adres Yayınları, Ankara.

Himmelfarb, G.(2004), *The Roads to Modernity The British, French, and American Enlightenments*, Knopf, New York.

Hobsbawm, E.J. (2013). *Devrim Çağı*, Dost Kitabevi Yayınları, Ankara.

Hocaoğlu, D. (1997). Sivillik ve Demokrasi, *Yeni Türkiye Dergisi*, 18, 106-108.

Kabakçı, E. (2019). *Sosyolojiyi Kurmak*, Vadi Yayıncılık, İstanbul.

Kahan, Alan S. (2010). *Alexis De Tocqueville: Major Conservative and Libertarian Thinkers*, The Continuum International Publishing Group Ltd. New York.

Kale Özçelik, F. (2021). Alexis de Tocqueville' in Siyasi Kuramında Demokrasi ve Yargı, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, XII/48, 335-358.

Kalfa C. Ataay F. (2014). Tocqueville' in Demokrasi Teorisine Katkıları Üzerine, *Sosyal Bilimler Dergisi*, VII/1, 29-55.

Karadağ, A. (2005). Demokratikleşme ve Sivil Toplum: Liberal Düşünce Topluluğu Örneği.

231, (67), Sivil İnsiyatif: 7, Kaknüs Yayınları İstanbul.

Karagöz Yerdelen, B. (2021). *Sivil Toplum, Demokrasi ve Kent Yönetimi: Sivil Toplum ve*

Demokrasi (Editörler: Keleş R. Alacadağlı E.), 9-39 Astana Yayınları, Ankara.

Keane, J. (1993). *Sivil Toplum ve Devlet*, (Çev. E. Akın), Yedi Kıta Yayınları, İstanbul.

Kempiski, J. (1997). *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, (Çev. Doğan Özlem), İnkılap Kitapevi,

İstanbul.

Kılıç, A.F. (2007). Fransız Devrimi ve Din, *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 3/11, 120-142.

Kılıçbay, M.A. (2004). “En Gerçek Senaryo”, *Eski Rejim Ve Devrim*, Ankara: İmge Yayınları,

9-18

Kılıçoğlu, A. (1993). Basın Özgürlüğünün Suistimali, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 3-4.

Klein, H.K. (1999). Tocqueville in Syberspace: Using the Internet For Citizen Associations,

The Information Society, 15, 213-220.

Koç, A.K. (2018). İngiliz ve Amerikan Devrimlerine Fransız Devrimi Üzerinden Bir Bakış,

Liberal Düşünce Dergisi, 23/91-92, 53-72.

Köker, L. (1992). *Liberal Demokrasi ve Eleştirisi, Demokrasi Üzerine Yazılar İçinde*, İmge Yayınları, Ankara.

Lardeyret, G. (1995). *Orantılı Temsile İlişkin Sorun*, (Çev. Mehmet Turhan) *Demokrasinin*

Küresel Yükselişi içinde, Yetkin Yayınları, Ankara.

Lefebvre, G. (2005). *The French Revolution*, Taylor & Francis e-Library, London.

Locke, J. (2017). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. (Çev. Melih Yürüşen), Liberte Yayınları, Ankara.

Locke, J. (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*, (Çev. Fahri Bakırcı) ,Babil Yayıncılık,

Ankara.

- Locke, J. (2016). *Yönetim Üzerine Birinci İnceleme*. (Çev. Fahri Bakırcı), İmaj Kitabevi, Ankara.
- Louis, A. (2018). *Montesquieu Siyaset ve Tarih*, (Çev. Alp Tümertekin) İthaki Yayınlar İstanbul.
- Montesquieu. (2014). *Kanunların Ruhu Üzerine*, (Çev. Fehmi Baldaş), Hiperlink Yayınları, İstanbul.
- Montesquieu. (2019). *Romaluların Yükselişi ve Çöküşü*, (Çev. Ahmet Saki) Köprü Kitapları, İstanbul.
- Montesquieu. (2020). *Beğeni Üzerine Bir Denenme*, (Çev. Aysu Aggöl), Karbon Kitaplar, İstanbul.
- Montesquieu. (2020). *Çeşitli Düşünceler*, (Çev. Aysu Aggöl), Karbon Kitaplar, İstanbul.
- Montesquieu. (2020). *İran Mektupları*, (Çev. Berna Günen), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Moore, B. (2003). *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*, (Çev. Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel), İmge Yayınları, Ankara.
- Mouffe, C. Laclau E. (1992). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji*, (Çev. A. Kardam ve D. Şahiner), İstanbul.
- Ossewaarde, M. R. R. (2004). *Tocqueville's Moral and Political Thought: New Liberalism*, Routledge, London.
- Öktem, N. (2011). Fransız Devriminin Felsefesi ve Türkiye, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 53/1-4, 267-272.
- Özkan Duvan, A. (2019). Devlet Teorisinde Kuvvetler Ayrılığının Doğuşu: Locke ve Montesquieu, *Yıldırım Beyazıt Hukuk Dergisi*, 4/1, 35-60.
- Öztürk, A. (2016). Fransız Devriminde Şiddet ve Devlet, *Düşünen Siyaset Dergisi*, 32, 13-27.
- Öztürk, A. (2015). Liberalizm, Negatif Özgürlük ve İnsan Hakları, *İnsan Hakları Yıllığı Dergisi*, 33, 1-17.
- Öztürk, A. (2010). *Yeni Sol Yeni Sağ*, Phoenix Yayınevi, Ankara.

- Özyurt, C. (2007). *Tocqueville Demokratik Toplumun Doğası*, Muhafazakâr Düşünce Dergisi, 3/12, 23-42.
- Price, R. (2020). *Fransa' nın Kısa Tarihi*, (Çev. Özkan Akpınar), Boğaziçi Üniversitesi Yayın Evi, İstanbul.
- Rude, G. (1966). *The Crowd in History: A Study of Popular Disturbances in France and England, 1730-1848*, New York.
- Sambur, B. (2011). Din Özgürlüğü, Çoğulculuk ve Liberal Demokrasi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 16/63, 7-14.
- Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyaset, Demokrasi ve Kimlik*, Asa Kitabevi Bursa.
- Sartori, G. (1996). *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tuncer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Yetkin Yayınları, Ankara.
- Savran, Acar, G. (2013). *Sivil Toplum ve Ötesi, Rousseau, Hegel, Marx*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Schmidt, Manfred G. (2001). *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, (Çev. M. E. Köktaş), Vadi Yayınları, Ankara.
- Skocpol, T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, (Çev. S. Erdem Türközü), İmge Yayınları, Ankara
- Smith, Steven B. (2006). *Siyaset Felsefesine Giriş*, (Çev. Bican Şahin), <http://www.acikders.org.tr/course/view.php?id=134>.
- Sunar, L. (2019). *Alexis de Tocqueville: Modern Çağın Çelişkileri Karşısında Bir Düşünür*, Ketebe Yayınları, İstanbul.
- Şener, T. (2020). *Siyaset, Medya ve Seçmen*, Nobel Bilimsel Eserler, Ankara.
- Tocqueville, A. (2015). *Amerika' da Demokrasi 1*, (Çev. Özcan Doğan) Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Tocqueville, A. (2016). *Amerika' da Demokrasi 2*, (Çev. Özcan Doğan) Doğu Batı Yayınları, Ankara.
- Tocqueville, A. (2016). *Sömürge ve Kölelik: Öteki Üzerine Seçme Yazılar*, (Çev. Burak M. Nuri

Gücin, Hasan Turunçkapı, Nuri Fudayl Kıcıroğlu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.

Tocqueville, A. (2020). *Demokratik Despotizm*, (Çev. Feray İlgün), Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul

Tocqueville, A. (2021). *Eski Rejim ve Devrim*, (Çev. Turhan Ilgaz), İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

Tumay, M. Okatan, F. (2015). Alexıs De Tocqueville'e Göre Sivil Toplum, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 19/3, 321-340.

Tunaya, T. Z. (1969). *Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, Suphi Garan Matbaası, İstanbul.

Tunçay, M. (1998). *Sivil Toplum Kuruluşları İle İlgili Kavramlar, Tanzimat'tan Günümüze*
İstanbul'da STK'lar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 9-15
İstanbul.

Yağanak, E. (2021). *Demokrasi Felsefesi Çağdaş Yaklaşımlar*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul.

Yakut, K. Fransız İhtilali, *Anadolu Üniversitesi Yayınları*.

Yalçınkaya, B. Göngen M. A. (2020). Tekilden Çoğula El Değiştiren Diktatörlük: İlliberal Demokrasi, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 7/14, 269-289.

Yanık, L. (2015). Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 12/46, 35-55

Yayla, A. (1992). *Liberalizm*, Turhan Kitabevi, Ankara.

Yayla, A. (2000). *Liberal Bakışlar*, Liberte Yayınları, Ankara.

Yayla, A. (2002). *Siyaset Teorisine Giriş*, Liberte Yayınları, Ankara.

Yeşilçayır, C. (2017). Carl Schmitt'in Liberalizm Eleştirisi, *Mavi Atlas Dergisi*, 5/1, 22-43

Yetiş, M. (2005). Eşitlik Koşullarında Merkezileşme, Özgürlük ve Despotizm: Tocqueville Üzerine Bir İnceleme, *Mülkiye Dergisi*, 29/249, 189-204

Yetiş, M. (2005). Tocqueville, Demokratik Devrim ve Sivil Toplum, *Tartışma Metinleri*, 87, 22.

Yetiş, M. (2015). Tocqueville ve Merkezîyetçilik Sorunu, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* 61/3, 279-308.

Yıldırım, M. (2003). Sivil Toplum Ve Devlet, C.Ü. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 27/2, 226-242

Yılmaz, A. (2000). *Modern Demokrasi: Gelişimi ve Sorunları*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

Zakaria, F. (2014). Özgürlüğün Geleceği, Yurtta ve Dünya'da Özgürlüğün Geleceği, (Çev. Meral Öztoprak Sağır ve H. Serkan Akıllı), Kırmızı Yayınları, İstanbul.

Winthrop, D. (1976). *Tocqueville on Federalism*, Publius, VI/3, 93-115.

Woldring, H. E. S. (1998). State and Civil Society in the Political Philosophy of Alexis de Tocqueville, *Voluntas*, 9/4, 363-373.